

POŠTNINA PLAČANA V GOTOVINI

KNJIŽEVNOST

MESEČNIK ZA UMETNOST IN ZNANOST

7-8

L. II. 1934
JULIJ
AVGUST

VSEBINA: J. W. GOETHE: ODLOMKI VOJNEGA DNEVNICA IZ LETA 1792 / IVO BRNČIČ: DELAVSKI OTROK JE UMRL (Pesem) / GEORGIJ PLEHANOV: K VPRAŠANJU O VLOGI OSEBNOSTI V ZGODOVINI (Konec) / BRATKO KREFT: SKOK SKOZI OKNO (STUDIJA ZA »MESTO OB KANALU«) RICHARD PAPEN: PARTIZANSKA VOJNA V MANDZURIJI / KATARINA SRSEN: DRUŽBA IN VZGOJA / IVO BRNČIČ: ROV (Pesem) / M. GORKIJ: »VIJ« / FRANC MEHRING: PROLETARIAT IN RELIGIJA / AVGUST THALHEIMER: MEŠČANSKA FILOZOFIJA, SOCIALDEMOKRACIJA IN FASIZEM / TONE BRODAR: METODE ANTI-FASISTIČNE BORBE / R. NOVICKIJ: MEHIŠKI KATOLICIZEM / I. KOSEC NAS SOLSKI MLADINSKI TISK /

UREDNIK BRATKO KREFT

P. n. naročnikom!

Vse naročnike prosimo, da nam neljubo zamudo, s katero je izšla ta številka oprostite. Bilo je več tehtnih razlogov zato. Urejevanje take revije kot je »Književnost« je združeno z velikimi težkočami in sitnostmi, o katerih se marsikateremu naročniku in čitatelju niti ne sanja. Ker je ta številka dvojna, velja za julij in avgust, zato izide naslednja šele za 1. september. Prav prijazno prosimo vse naročnike, da med tem časom poravnajo vso zaostalo naročnino in da plačajo tudi tretji obrok. Točno plačevanje naročnine je predpogoj za dobro uspevanje vsake revije. Uprava »Književnosti« se dobro zaveda krize in gospodarske stiske marsikaterega naročnika, toda malenkostnih 5 Din mesečno lahko z majhno žrtvijo vsakdo da za progresivni tisk kot je naša revija. Nekateri bi se tudi lahko spomnili tiskovnega sklada »Književnosti«, ki stremi za tem, da bi revijo povečal. Mislite tudi Vi o tem in potem ukrenite, kar se Vam zdi prav. Če bo vsakdo prispeval malenkost, bo iz tega vendarle nekaj zrastle in »Književnosti« je vsak še tako majhen dar dobrodošel. Še bolj pa apeliramo na vse naročnike in prijatelje, da nam vedno znova pridobivajo novih redno plačujočih naročnikov, ki so najboljša opora reviji. — Uprava in uredništvo »Književnosti«, Ljubljana, Mestni trg 6-II.

Ta številka (7.-8.) kot dvojna stane v podrobni prodaji 12 Din.

TISKARNA „SLOVENIJA“ D. Z. O. Z.

LJUBLJANA
WOLFOVA UL. ŠT. 1

TELEFON 27-55

Izvršuje vsa v tiskarsko stroko
spadajoča dela po zmernih cenah. — Časopisi, knjige, revije,
brošure, vabila, letaki, plakati it d
Zaloga beležnih koledarjev.

Uprava in uredništvo: Mestni trg 6-II. — Lastnik, izdajatelj in urednik: Bratko Kreft, Mestni trg 6-II. — Odgovorni urednik: M. Vičič, Idrijska ul. 13. — Štev. čekovnega računa »Književnosti« je 16.320. — Naročnina se plačuje v štirih obrokih po 15 Din. — Celoletna naročnina je 60 Din (za inozemstvo 80 Din). Posamezna številka 7 Din. — Rokopisi se ne vračajo. — Tiska tiskarna »Slovenija« v Ljubljani. Predstavniki A. Kolman.

J. W. Goethe:

ODLOMKI VOJNEGA DNEVNIKA IZ LETA 1792

Prinašamo značilne odlomke vojnega dnevnika velikega nemškega pesnika Goetheja. Vojno l. 1792 so začeli nemški fevdalci proti francoski revoluciji. Priobčujemo ta dnevnik ob 20 letnici začetka svetovne vojne kot dokument davne vojne, ki je bila po svojem načinu za naše današnje pojmovanje, ko so vojske opremljene z aeroplani, tanki, plinskimi bombami itd., zelo primitivna, vendar za takratne navadne vojake prav tako grozna. Poleg tega veje iz Goethejevega dnevnika usihajoči duh propadajoče junkerske armade, ki se brez reda, brez zaleta klati iz bojišča do bojišča. Naj ta skromni prispevek oddolži tisto, kar bi po brezuspešni razorožitveni konferenci v Ženevi radi povedali. Poleg tega pa je dnevnik zanimiv dokument miselnosti velikega pesnika, ki se je kot »hofrat« nenadoma znašel na fronti reakcionarne armade v borbi zoper francosko revolucijo. O. u.

19. septembra 1792. l. po noči.

... Že poprej smo videli sovražnika taboriti in razvrščati se pred gozdnatim predelom, nič manj ni bilo moči opaziti kakor to, da dospévajo nove čete: bil je Kellermann, ki se je pravkar spojil z Dumoriezom, da bi mu tvoril levo krilo. Naši so goreli od strasti, da bi navalili na Francoze, oficirji kakor prostaki so ognjeno želeli, da bi poveljnik v tem trenutku napadel; tudi naš nagli napredek se je zdelo, da cika na to. Toda Kellermann se je postavil preveč ugodno, in že je pričelo obstreljevanje, o katerem mnogo pripovedujejo in čigar trenutne silovitosti ni mogoče niti popisati niti priklicati v domišljijo.

Že je ležala cesta daleč za nami, drveli smo vse delj naprej, naprej proti zapadu, ko je nenadoma prišel v skoku nek adjutant in nam zapovedal nazaj: zašli smo predaleč in povelje nam je velelo, spet se vrniti čez cesto in nasloniti desno krilo neposredno na njeno levo stran. Zgodilo se je in tako smo se razvrstili v bojnem redu nasproti prednjim utrdbam La Lune-a, ki jih je bilo videti nemara četrť ure pred nami na višini ob cesti. Naš poveljnik nam je prišel nasproti; pravkar je bil razpostavil zgoraj polovico leteče baterije, mi smo dobili povelje, v njenem kritju iti naprej in spotoma smo našli starega oficirja, ki je iztegnjen ležal na polju; to je bila prva žrtev tega dne. Povsem potolaženi smo jahali naprej, prednje postojanke smo videli zmerom bliže in baterija, ki je stala pri njih je pridno delovala.

Skoro pa smo se znašli v nenavadnem položaju: topovske krogle so divje letele na nas, ne da bi razumeli, odkod bi mogle prihajati; saj smo vendar napredovali za prijateljsko baterijo in sovražno topništvo na nasproti ležečih holmih je bilo mnogo preveč oddaljeno, da bi nas moglo doseči. Jaz sam sem se držal postrani pred fronto in sem imel najčudovitejši pogled: krogle so v množici udarjale pred eskadronom, pa za srečo niso odskakovale, ker so se zagrebale v mehka tla! Blato in umazanija je obrizgavala može in konje, črni konji, ki so jih vrli jezdec po možnosti zadrževali v gneči, so prhali in besneli; ne da bi se razdelila ali se zmedla, se je vsa množica valujoče premikala.

Nek poseben prizor me je spomnil drugačnih časov. V prvi vrsti eskadrona se je majal v rokah nekega lepega fanta prapor; držal ga je močno, ali razdraženi konj ga je neprijetno premetal; in njegov lepi obraz mi je vzbudil zadosti čuden, a v tistem trenutku naraven spomin na še lepši obraz moje matere in moral sem se domisliti mirnih trenutkov, ki sem jih preživel ob njeni strani.

Naposled je prišlo povelje, da se pomaknemo nazaj in navzdol, kar so napravili vsi konjeniški polki v popolnem redu in miru, le en sam konj je bil ubit, dasi bi prav za prav morali poginiti mi vsi ostali, zlasti pa oni na skrajnem desnem krilu.

Potem ko smo se umaknili iz neverjetnega ognja in ko smo si opomogli od presenečenja in začudenja, se je uganka razrešila: našli smo polovico baterije, pod katere varstvom smo menili, da gremo, čisto spodaj v neki globeli, ki jih je bilo slučajno v tej okolici mnogo podobnih. Sovražnik jo je pregnal z višine in pomaknila se je na drugi strani ceste po neki soteski navzdol, tako da nismo mogli opaziti njenega umika; na to mesto je prišlo sovražno topništvo in kar nas je imelo nalogo čuvati, bi bilo postalo malodane pogubno za nas. Na naše očitke so se fantje smejali in šaljivo zagotavljali, da je bilo tam spodaj v grozi vendar boljše.

Če pa človek potem vidi, kolikanj mukoma se mora taka le jezdna baterija vleči čez strašanske in blatne vzpetine, mora vnovič pomisliti, v kako kočljiv položaj smo se bili podali.

Bobnenje je trajalo med tem naprej: Kellermann je držal neko nevarno postojanko pri valmyjskem mlinu, kateremu je prav za prav veljal ogenj; tam je zletel v zrak voz s smodnikom in vsi smo se veselili nesreče, ki jo je moralo to povzročiti med sovražniki. In tako so ostali prav za prav le gledalci in poslušalci vsi, kar jih je bilo v ognju in kar jih ni bilo. Držali smo se ceste od Chalonsa na nekem kažipotu, ki je kazal proti Parizu.

To prestolico smo torej imeli za hrbotom, francoska armada pa je bila med nami in domovino. Močnejših zapahov si ni moči misliti, kdor pa je štiri tedne nepretrgoma natanko proučeval karto vojnega pozorišča, tistemu je bilo to docela razumljivo.

Trenotna potreba je vendar uveljavila svojo pravico celo

proti najbližji prihodnosti. Našim huzarjem se je posrečilo ujeti več krušnih voz, ki so bili namenjeni od Chalonsa proti armadi; brž so jih pripeljali. Kakor se je moralo zdeti nemoralno nam, da smo bili med Parizom in Sainte Menehouldom, tako Chalonsci niso mogli misliti, da stoji sovražna armada na poti med njimi in njihovo armado. Proti malenkostni napitnini so huzarji odstopili nekaj kruha, ki je bil najlepše bel: Francoz se boji vsake črne drobtine. Razdelil sem več ko en hleb med navzoče pod pogojem, da mi shranijo del za prihodnje dni. Tudi za neko drugo opreznost se mi je ponudila prilika: nek lovec iz spremstva je prav tako zamenjal s huzarjem dobro volneno odejo; ponudil sem pogodbo, da mi jo prepusti za tri noči proti odškodnini osmih grošev za noč, čez dan naj jo pa hrani on. Smatral je, da je ta pogoj zelo ugoden: njega je veljala odeja en goldinar, ki ga bo dobil v kratkem času z dobičkom nazaj. Jaz pa sem bil lahko takisto zadovoljen; moja dragocena volnena ogrinjala iz Longwyja so ostala pri prtljagi, sedaj pa sem pridobil ob vsem pomanjkanju vsake domačnosti in udobja poleg svojega plašča še eno zavetje.

Vse te dogodke je spremljalo nenehno topovsko grmenje. Na vsaki strani so zapravili desettisoč strellov na dan, mi pa smo izgubili 1200 mož in še ti so padli docela brez potrebe. Zavaljo strašanskega pretresa se je nebo zjasnilo: kajti topovi so streljali prav kakor bi bil peklenški ogenj, čeprav neenakomerno, zdaj pojemajoč in zdaj naraščajoč. Popoldne ob eni uri je bilo po kratkem premoru najhujše, zemlja se je tresla v pravem pomenu besede in vendar ni bilo videti na postojankah niti najmanjše izpremembe. Nihče ni vedel, kaj bo iz tega.

Toliko sem že slišal o mrzlici, ki prime človeka v topovskem ognju, in sem želel vedeti, kako je prav za prav s to rečjo. Dolgčas in nek navdih izzivanja slednje nevarnosti do predrznosti in celo do tveganja sta me zapeljala, da sem jezdil docela mirno do la-lune-skih postojank. Le-te so bili spet zasedli naši, pa so nudile vendar zelo divji videz: razstreljene strehe, vseokrog razmetani žitni snopi, ki so na njih sempatja ležali smrtno ranjeni vojaki, in vmes še včasih topovska krogla, ki je zašla le-sem med ostanke opečnih streh.

Docela sam in samemu sebi prepuščen sem jezdil na levo po višinah in sem lahko natančno pregledal ugodni položaj Francozov; stali so amfiteatralično v najlepšem miru in varnosti, vendar bliže Kellermannu na levem krilu.

Srečal sem prijetno družbo; bili so znani oficirji iz generalnega štaba in iz polka, silno so se začudili, da me najdejo tukaj. Hoteli so me vzeti s seboj nazaj, a govoril sem jim o posebnih namenih, prepustili so me brez nadaljnjega moji poznanji, čudoviti trmi.

Dospel sem popolnoma do kraja, do koder so letele krogle;

zvok krogel je dokaj čuden, tak je, kakor bi bil sestavljen iz godrnjanja vrtavke, klokotanja vode in žvižganja ptiča. Niso bile posebno nevarne zavoljo vlažnih tal: kjer je kašna udarila, je obstala in tako sem bil na svoji brezumni poizkusni ježi varen pred nevarnimi odboji krogel.

V teh okoliščinah sem lahko kmalu opazil, da se godi v meni nekaj nenavadnega; pazil sem natančno na ta občutek, ki bi ga pa mogel izraziti le s primero. Človeku je bilo, kakor bi bil na nekem zelo vročem kraju in hkrati popolnoma prešinjen z isto vročino, tako da popolnoma čutiš s tem elementom, ki te obdaja. Oči ne izgube na svoji moči in ostrosti, ali vendar se zdi, kakor da je svet zagrnjen v nek rjavkastordeč ton, ki še veliko bolj natančno podaja stanje in predmete. Nisem čutil valovanja krvi, toda zdelo se mi je, da je vse zavito v to vročino. Odtod sledi, v kateremu smislu je moči imenovati to stanje vročico. Omembe vredno pa je, da vso strašnost in tesnobo sprejemaš samo z ušesi; zakaj grom topov, rjojenje, žvižganje, prasketanje krogel je prav za prav pravi vzrok teh občutkov.

Ko sem jezdil nazaj, se mi je zdelo važno, da je vsa ta vročina takoj prenehala in da ni od kakršnihkoli vročičnih kretenj ostalo nobenega sledu. Sicer pa spada to stanje med tista, ki jih je najmanj želeli; pa tudi med mojimi zlahtnimi in dragimi vojaškimi tovariši, sem našel komaj kakšnega, ki bi izražal poželjnije po njem.

Tako je minil dan; Francozi so stali nepremično, Kellermann je takisto našel ugodnejši položaj; naše ljudi so potegnili iz ognja v ozadje in bilo je videti, kakor da se ni zgodilo sploh nič. Največja osuplost je prevzela armado. Še včeraj niso mislili nič drugega, kakor da bodo slehernega Francoza napičili na raženj in ga pojedli, da, celo mene samega je zvalo brezpogojno zaupanje do takšne armade in do braunšvajškega vojvode k udeležbi pri tolikanj nevarni ekspediciji; sedaj pa je hodil vsak zase, nihče ni nikogar pogledal, če pa se je to zgodilo, je bilo zato, da so robančili in kleli. Prav, ko se je začelo nočiti, smo se slučajno zbrali v krogu, sredi katerega nismo mogli kakor po navadi zanetiti ognja, večina je molčala, nekateri so govorili, pa prav za prav se še ni nihče zavedel in izrekel sodbe. Naposled so pobarali mene, kaj mislim, kajti ponavadi sem razveseljeval in poživljal družbo s kratkimi opazkami; to pot sem rekel: »Odtod in danes začenja nova doba svetovne zgodovine, in vi lahko rečete, da ste bili prisotni.«

21. septembra

niso bili medsebojni pozdravi tistih, ki so se zbudili, nič kaj veseli in radostni, kajti zavedali smo se sramotnega in brezupnega položaja. Bili smo razpostavljeni na robu ogromnega amfiteatra, na čigar nasprotni strani, na višini, katere podnožje so varovale

reke, ribniki, potoki in močvirja, je tvoril sovražnik komaj pregleden polkrog. Tostran smo stali mi popolnoma kakor včeraj, lažji za desettisoč krogel, pa prav tako malo sposobni za napad, kakor včeraj. Gledali smo navzdol na široko razprostranjeno areno, kjer so se podili sem ter tja naši in francoski huzarji in je bilo zanimivo opazovati njihove neodločne spopade, ki so trajali ure in ure. Ali to šviganje in odbijanje ni imelo nobenega haska, kakor da so enega naših, ki se je drznil predaleč med žive plotove, obkolili in ustrelili, ker se nikakor ni hotel predati.

To je bila edina žrtev orožja tega dne; toda bolezen, ki se je razpasla med vojsko, je napravila tegobno, težeče, brezpomorno stanje še bolj žalostno in strašno.

Kakor smo bili včeraj pripravljene in razpoložene za udar, smo vendar priznavali, da bi bilo želeti miru, celo najpogumnejši in najbolj strastni bi morali reči po premisleku, da bi bil napad najbolj tvegano podjetje na svetu. Čez dan in tudi ob pogledu na obstreljevanje, kakšno stališče naj bi zavzeli iz ozirov časti; toda proti večeru smo spremenili to mnenje, nazadnje smo premaknili glavni stan proti Hausu in privlekli tja prtljago. Zdaj nam je bilo doumeti grozo, nevarnost in bližnjo propast našega vojnega službovanja in imetja.

11. oktobra.

Po neprespani noči smo se ob tretji uri zjutraj pravkar namenili, sestti na voz, ki je bil namenjen proti vratom dvorišča, ko smo trčili ob nepremagljivo zapreko; kajti nepretrgana kolona bolniških voz se je vlekla med kúpi cestnih kamnov, ki so bili nagromadeni ob cesti, in skozi mesto, ki je bilo razvoženo do močvirja. Ko smo tako stali in čakali, kaj bi bilo moči storiti, se je mimo nas preril naš gostitelj, vitez Ludvigovega reda, ne da bi nas pozdravil. Naše začudenje nad njegovim neprijaznim in zgodnjim pojavljanjem pa se je skoro izpremenilo v sočutje; kajti njegov sluga je nosil za njim na palici culico in vse preveč jasno je bilo, da mora prav tako kakor mi svoje osvojitve zapustiti svoj dvor, v katerega se je vrnil komaj pred štirimi tedni.

Takrat pa sem postal pozoren na boljše konje pred mojo kočijo; moji ljubi služabniki so priznali, da so dotedanje slabe in nerabne konje zamenjali za sladkor in kavo, obenem pa pri rekviziciji srečno dobili druge. Ni bilo mogoče spregledati delavnosti našega okretnega Liseurja; tudi on nam je tokrat pomagal, da smo se premaknili; napravil je vrzel v vrsti voz in zadrževal tako dolgo sledečo vprego, dokler se nismo uvrstili s svojimi šestero- in četverovpregami; spet sem lahko užival svež zrak v svojem lahkem vozičku.

Sicer smo se premikali z mrtvaškim korakom, šlo je pa le; zdanilo se je, bili smo pred mestom v največji zmedi in vrvenju. Vse vrste voz, nekaj jezdecev, neštevilni pešci so se mešali na

velikem trgu pred vrati. Naša kolona je šla naprej na desno proti Etainu po voznem potu, ki so ga z obeh strani obdajali jarki. Nagon samoohranitve ni poznal v tolikanj grozoviti gneči nobenega sočutja, nobenega ozira več; nedaleč pred nami je pal pred vojaškim vozom konj, prerezali so vezi na dvoje in ga pustili ležati. Ko ostali trije niso več mogli vleči tovora, so odrezali tudi nje, prevrgli težko načovorjeno vozilo v jarek in po nezatni zamudi smo se peljali spet dalje in hkrati čez konja, ki si je bil pravkar nekoliko opomogel; videl sem povsem natanko, kako so pokale in drgetale njegove noge pod kolesi.

Jezdci in pešci so se skušali rešiti z ozke, neuporabne poti čez polja; ali tudi ta so bila docela močvirnata od dežja, polna izhojenih jarkov, zveza med pešpotmi je bila povsod pretrgana. Štirje imenitni, zali in čisto oblečeni francoski vojaki so nekaj časa bredli ob našem vozu in so se znali tako spretno prestopati, da so bili le do gležnjev pokriti z blatom, ki je pričalo o umazanem romanju, ki so ga prestali ti dobri ljudje.

Da je bilo videti v takih okoliščinah v jarkih, na travnikih, poljih in njivah mnogo mrtvih konj, je bila naravna posledica tega stanja; skoraj pa smo videli tudi odrta konjska trupla, mesnati deli so bili izrezani — žalostno znamenje splošnega pomanjkanja.

Tako smo se peljali naprej in smo bili vsak trenotek v nevarnosti, da nas vrže pri najmanjšem zastoju čez rob; v takih okolnostih kajpada nismo premalo slavili in cenili skrbnosti našega spremljevalca. Le-te smo bili deležni tudi v Etainu, v tem lepem, izgrajenem mestecu, kamor smo prispeli opoldne in kjer je bila na trgih in cestah tolikšna gneča, da se je človeku mešalo: množica je valovala sem in tja, in ker je vse sililo naprej, so bili ljudje drug drugemu napoti.

Nenadoma je dal naš vodnik ustaviti voz pred neko lepo zgrajeno hišo na trgu; vstopili smo, gospodar in gospa sta nas pozdravila iz spoštljive razdalje.

Peljali so nas v osnaženo sobo v višini tal, kjer je gorel v kaminu iz črnega marmorja prijeten ogenj. V velikem ogledalu nad njim smo se ogledovali le neradi: zakaj jaz se še vedno nisem odločil, da bi si dal na kratko ostriči svoje dolge lase, ki so bili zdaj videti kakor zmršena konoplja; grmičasta brada je še bolj poudarjala naš divji videz.

Tedaj nam je bilo moči z nizkih oken pregledati ves trg in skorajda z rokami grabiti v nepopisno vrvenje. Vseh vrst pešci, uniformiranci, bolniki, zdravi, toda žalujoči meščani, žene in otroci so se prerivali in se trli med vozmi vseh oblik; vojaški in lojtrski vozovi, eno- in večvprežni, stoteri lastni in rekvirirani konji, vse to se je izogibalo in se zadevalo in je bilo v napotje na levo in desno. Tudi rogata živina je bila tod, bržkone so bile to iztirjane ali zaplenjene črede. Jezdecev je bilo malo; izredni

so pa bili elegantni vozovi tistih, ki so emigrirali, pozlačeni in posrebreni, ki bi jih človek še v Grevenmachernu občudoval. Največja stiska pa je nastala tam, kjer je množica iskala poti v sicer ravno in dobro zgrajeno, pa v teh razmerah dosti preozko ulico. V svojem življenju nisem videl nič podobnega: primerjati pa bi bilo mogoče ta pogled s tokom, ki je drl čez polja in njive in ki se je moral preriti pod tesnimi loki mosta in teči po ozki strugi naprej.

Ivo Brnčić:

DELA VSKI OTROK JE UMRL

Iz mračnega neba se leno dež cedi
in vse je zdrizasta in blatna prst lepljiva:
oblaki, ceste, zrak, ta soba siva.
Tako smo od pogreba zdaj prišli.

Na skrinjo sedem, potopim obraz v dlaneh
in dolgo s kalnimi očmi strmim predsé;
saj vse je, kakor še osorej je biló
(kako drugače naj bo tu pri nas, kako?):
je pôd črvivi, je razbito okno, vlažne stene te —
a vendar: kje sta zdaj njegov otroški jok in smeh ...

Trileten je imel že lice vse razrito od spoznanj,
v očeh mu tlel je mrtvi plamen žalostnih detinskih sanj,
da teh pogledov me bilo je strah, ko da zločina
sem kriv pred njim — o, da imel sem sina,
pa sva ko pelin si bila grenká.

Odnegli smo ga — majhno, majhno krsto.
Kakó to zadnjo uro bil je ves lahak!
In vse je, kakor je bilo: ubožčina in skrb in glad.
Le on je šel. In mi, mi nimamo nič več solza.

Georgij Plehanov:

K VPRAŠANJU O VLOGI OSEBNOSTI V ZGODOVINI

VII.

Mimo tega je treba pripomniti še nekaj.

Razmišljajoč o vlogi velikih osebnosti v zgodovini, postanemo skoraj zmerom žrtev neke optične prevare, na katero bo čitatelje zelo koristno opozoriti.

Ko je Napoleon nastopil v vlogi »dobre sablje«, ki je imela

rešiti družbeni red, je s tem oddaljil od te vloge vse druge generale, izmed katerih bi jo ta ali oni igral ravno tako ali pa skoraj ravno tako kakor on. Ko je bila družbena potreba po energičnem vojaškem vladarju zadovoljena, je družbena organizacija vsem drugim vojaškim talentom zaprla pot do položaja vojaškega vladarja. Njena sila je postala sila, ki je drugim tovrstnim talentom onemogočila, da bi se izkazali. Zaradi tega nastopi optična prevara, o kateri govorimo. Napoleonova osebna moč se nam javlja v skrajno pretirani obliki, to pa zato, ker ji prištevamo še vso tisto družbeno moč, ki jo je podpirala in zaradi katere se je dvignila na površje. Vidi se nam kot nekaj popolnoma nemogočega, ker pač druge, njej podobne sile niso prekoračile meje med mogočnim in resničnim. In ko nam pravijo: Kaj bi bilo, če ne bi bilo Napoleona, tedaj se v domišljiji prestrašimo in zazdi se nam, da se brez njega vobče ne bi bilo moglo vršiti vse tisto družbeno gibanje, na katerem sta temeljila njegova sila in vpliv.

V zgodovini umstvenega razvoja človeštva uspeh ene osebnosti neprimerno redkeje ovira uspeh druge. Toda tudi tam nas omenjena optična prevara ne zapusti. Ko dani položaj družbe postavi pred svoje duševne predstavnike izvestne naloge, obračajo slednje pozornost odličnih glav toliko časa nase, dokler se jim jih ne posreči rešiti. Ko pa se jim to posreči, tedaj se njihova pozornost obrne na kak drug predmet. Ko dani talent A reši nalogo, s tem obrne pozornost talenta B od te, že rešene naloge, na drugo. In ko nas vprašajo, kaj bi bilo, če bi A umrl, ne da bi bil rešil nalogo X, si domišljujemo, da bi se s tem pretrgala nit umstvenega razvoja družbe. Pozabljamo, da bi v primeru A-jeve smrti lahko prevzel rešitev naloge B ali C ali D in da bi torej nit umstvenega razvoja ostala cela, ne glede na predčasno A-jevo smrt.

Da človek, ki razpolaga s talentom izvestne vrste, zaradi njega doseže velik vpliv na tok dogodkov, je treba paziti na dva predpogoja. Prvič mora s tem svojim talentom bolj od drugih odgovarjati družbenim potrebam danega časa: če bi bil Napoleon namestu s svojim vojaškim genijem razpolagal z glasbeno nadarjenostjo Beethovna, tedaj kajpak ne bi bil postal cesar. Drugič ne sme obstoječi družbeni ustroj zapirati poti osebnosti z dano posebnostjo, ki je ravno v tem času potrebna in koristna. Isti Napoleon bi umrl kot prav malo znan general ali polkovnik Buonaparte, če bi stari režim v Franciji obstojal samo še pet in sedemdeset let.²⁷ V l. 1789. so bili Davout, Desaix, Mar-

²⁷ Morda bi bil Napoleon odpotoval v Rusijo, kamor je nameraval odpotovati nekaj let pred revolucijo. Tam bi se najbrže odlikoval v bojih s Turki ali pa s kavkaškimi gorci, toda nihče ne bi tam pomislil, da bi ta ubogi, a sposobni oficir v ugodnih okoliščinah lahko postal gospodar sveta.

mont in Macdonald — podporočniki, Bernadotte sergeant-major; Gauche, Marceau, Lefavre, Pichegrus, Ney, Massena, Murat, Soult — podčastniki; Angerot učitelj borjenja; Lanue — soboslikar; Gonoiou Saint-Cyre — igravec; Jourdan — raznašalec; Bessiere — lasuljar; Brune — črkostavec; Joubert in Junot — študenta juridične fakultete; Kleber — arhitekt; Mortier pa tja do revolucije ni stopil v vojaško službo.²⁸

Če bi stari režim obstojal do danes, ne bi zdaj nikomur izmed nas padlo v glavo, da so na koncu preteklega (t. j. XVIII. stoletja — op. prev.) stoletja živeli v Franciji igralci, črkostavci, lasuljarji, soboslikarji, juristi, raznašalci in učitelji borjenja z vojaškimi talenti, ki pa niso mogli priti do izraza.²⁹

Stendhal opominja, da bi človek, ki bi se rodil hkratu s Tizianom, t. j. v l. 1477., lahko 40 let preživel skupaj z Rafaelom in Leonardom da Vincijem, od katerih je prvi umrl 1520, drugi pa 1519, da bi lahko dolga leta prebil skupaj s Correggijem, ki je umrl l. 1534., in z Michelangelom, živečim do l. 1563., da ne bi imel več ko štiri in trideset let, ko je umrl Giorgione, da bi se lahko seznanil s Tintoretom, Bassanom, Veronesom, Julijem Romanom in Andrejem del Sarto, da bi bil izkratka sodobnik vseh velikih slikarjev, izvzemši tiste, ki so pripadali bolonjski šoli, katera se je pojavila za celo stoletje kasneje.³⁰ Takisto lahko rečemo, da bi človek, rojen v istem letu, kakor Wouwermann, lahko osebno poznal skoraj vse velike holandske slikarje,³¹ vrstnik Shakespearea pa bi živel hkratu s celo vrsto znamenitih dramaturgov.³²

Že zdavnaj smo omenili, da se talenti pojavijo povsod in zmerom, kjer in kadar obstojajo družbeni pogoji, ki omogočajo njihov razvoj. To pomeni, da je vsak talent, ki se resnično razodene, t. j. vsak talent, ki je postal družbena sila, plod družbenih odnosov. Če pa je tako, tedaj je razum-

²⁸ Gl. *Historie de France* par V. Duray, Paris 1893, t. II. p. 524—25.

²⁹ Za časa Ludvika XV. je en sam predstavnik tretjega stanu, namreč Cheveur, dosegel čin general-lieutenanta. Za Ludvika XVI. je bila vojaška karijera ljudem tega stanu še bolj otežkočena. Gl. Rembaud, *Histoire de la civilisation française, sixième édition*, t. II. p. 226.

³⁰ *Histoire de la peinture en Italie*, Paris 1899, pp. 23—25.

³¹ L. 1608. so se rodili Terburg, Brower, Rembrandt; l. 1610. Adrian van Ostade in Ferdinand Bol; l. 1615. Van der Helst in Gerard Dow; l. 1620. Wouwermann; l. 1621. Wärnix, Everdingen in Painaker; l. 1624. Bergem; l. 1629. Paul Potter; l. 1626. Jan Steen; l. 1630. Ruisdael in Metsu; l. 1637. Van der Heiden; l. 1638. Hofstema; l. 1639. Adrian Van de Velde.

³² Shakespeare, Bumont, Fletscher, Johnson, Webster, Messinger, Ford, Middleton in Hayn'ood, ki so se pojavili v enem in istem času ali pa drug za drugim, predstavljajo novo pokolenje, ki se je zaradi svojega ugodnega položaja bogotno razevetlo na podlagi, ki so jo pripravili napori starejšega pokolenja. — Taine, *Histoire de la littérature anglaise*, Paris 1863, I., p. 468.

ljivo, zakaj nadarjeni ljudje, kakor smo dejali, lahko izpremenijo le individualno fizionomijo, ne pa splošne smeri dogodkov; zakaj sami eksistirajo le zaradi te smeri; če nje ne bi bilo, tedaj nikoli ne bi prestopili praga, ki loči možnost od resničnosti.

— Samo po sebi je razumljivo, da talenti niso enaki. »Ko nov korak v razvoju civilizacije pokliče v življenje novo vrsto umetnosti,« popolnoma prav govori Taine, »se pojavi na desetine talentov, ki izražajo socialno misel le napol, okoli enega ali dveh genijev, ki jo izražajo v dovršenosti.«³³ Če bi bili kaki mehanični ali fiziološki vzroki, ki ne bi bili zvezani z obćim tokom socialno-političnega in duhovnega razvoja Italije, že v otroški dobi ubili Rafaela, Michelangela in Leonarda da Vinci, bi bila italijanska umetnost manj dovršena, toda obća smer njenega razvoja bi v renesančni dobi ostala ista. Rafael, Michelangelo in Leonardo da Vinci te smeri niso ustvarili: bili so zgolj njeni najboljši predstavniki. Res je, okrog genialnega človeka navadno vznikne cela šola, pri čemer si njegovi učenci skušajo prisvojiti celo njegove najznejatnejše prijeme; zato bi vrzel, ki bi zaradi zgodnje smrti Rafaela, Michelangela in Leonarda da Vinci nastala v italijanski umetnosti renesančne dobe, precej močno vplivala na mnoge drugovrstne posebnosti v njeni nadaljni zgodovini. Toda tudi ta zgodovina se ne bi bistveno izpremenila, če se le ne bi iz kakih splošnih vzrokov izvršila kaka bistvena izprememba v splošnem toku duhovnega razvoja Italije.

Kakor je znano, prehajajo kvantitativne razlike končno v kvalitativne. To velja povsod, torej tudi v zgodovini. Dana struja v umetnosti lahko ostane brez kakega pomembnejšega izraza, če neugodne okolnosti drugega za drugim iztrgajo več nadarjenih ljudi, ki bi lahko postali njeni predstavniki. Toda predčasna smrt takih ljudi ovira umetniško izražanje te struje le v tem primeru, če ni dovolj globoka, da bi spravila na površje nove talente. Ker pa globino vsake dane smeri v literaturi in umetnosti opredeljujeta njen pomen za razred ali sloj, katerega okuse izraža, in družbena vloga tistega razreda ali sloja, zato je na koncu koncev tudi tu vse odvisno od toka družbenega razvoja in od medsebojnega odnosa družbenih sil.

VIII.

Tako torej osebne posebnosti vodilnih ljudi opredeljujejo individualno fizionomijo zgodovinskih dogodkov; in element slučajnosti, kakor ga pojmujejo mi, igra zmerom večjo ali manjšo vlogo v toku teh dogodkov, a njega smer opredeljujejo na koncu koncev tako zvani obći vzroki, t. j. dejanski razvoj produktivskih sil in medsebojni odnosi med ljudmi v družbeno-eko-

³³ Istotam, t. II. str. 5.

nomskem procesu proizvodstva. Slučajni pojavi in osebne posebnosti znamenitih ljudi so neprimerno vidnejši kakor globoko ležeči obči vzroki. Osemnajsto stoletje si je s temi občimi vzroki prav malo ubijalo glavo in je rajši objasnjevalo zgodovino kot zavestna dejanja in »strasti« zgodovinskih činiteljev. Filozofi tega stoletja so trdili, da bi zgodovina pod vplivom najbolj malenkostnih vzrokov lahko ubrala povsem drugačne poti, — če bi na primer v glavi kakega vladarja ta ali oni »atom« postal kaj bolj razigran (misel, ki nanjo večkrat naletimo v »Systeme de la Nature«).

Zaščitniki nove smeri v zgodovinski vedi so pričele dokazovati, da zgodovina ne bi mogla potekati drugače kakor je dejansko potekala, in to ne glede na kakršnekoli »atome«. Hoteč kolikor moči bolje podčrtati učinkovanje občih vzrokov, niso obračali nobene pozornosti na pomen osebnih posebnosti zgodovinskih činiteljev. Po njihovem se zgodovinski dogodki ne bi niti za las izpremenili, če bi postavili namesto enih oseb druge, več ali manj sposobne.³⁴ Če pa dopustimo tako predpostavko, moramo z nujnostjo priznati, da osebni element nima v zgodovini nobenega pomena in da v njej lahko vse reduciramo na učinkovanje občih vzrokov, občih zakonov zgodovinskega gibanja. To je bila skrajnost, ki ni puščala nobenega prostora tistemu delu resnice, ki ga je vseboval nasprotni nazor. Vprav zato pa je nasprotni nazor še nadalje ohranil nekaj pravice do obstoja. Spopad teh dveh nazorov je zadobil obliko antinomije, katere prvi člen so bili obči zakoni, drugi pa dejavnost osebnosti. S stališča drugega člena antinomije je zgodovina predstavljala enostavno spajanje slučajnosti; s stališča prvega člena pa je bilo videti kakor da učinkovanje občih vzrokov določa celo individualne črte zgodovinskih dogodkov. Če pa individualne črte dogodkov določa vpliv občih vzrokov in če niso odvisne od osebnih svojstev zgodovinskih činiteljev, tedaj sledi, da te črte opredeljujejo obči vzroki in da ne morejo biti izpremenjene, pa najsi so se ti činitelji še tako izpremenili. Teorija po tem takem dobiva fatalistični značaj.

To pozornosti njenih nasprotnikov nikakor ni ušlo. Sainte-Beuve je primerjal Miguetove zgodovinske nazore z zgodovinskimi nazori Bossueta. Bossuet je mislil, da sila, pod katere učinkovanjem se vršijo zgodovinski dogodki, prihaja od zgoraj, da so dogodki izraz božanske volje. Miguet je iskal to silo v človeških strasteh, ki se z neizprosnostjo in neupogljivostjo prirodnih sil pojavljajo v zgodovinskih dogodkih. Oba pa sta gledala na

³⁴ Tako je bilo njihovo mnenje, ko so pričeli razmišljati o zakonitosti zgodovinskih dogodkov, ko pa so nekateri izmed njih te pojave enostavno opisovali, tedaj so takoj pričeli dajati osebnemu elementu celo pretiran pomen. Toda naš zdaj ne zanima njihovo pripovedovanje, marveč njihovo presojanje.

zgodovino kot na verigo pojavov, ki v nobenem primeru ne bi mogli biti drugačni; oba sta fatalista; v tem pogledu je stal filozof duhovniku prav blizu (*le philosophe se rapproche du prêtre*).

Ta očitek je ostal toliko časa utemeljen, dokler je nauk o zakonitosti družbenih pojavov vpliv osebnih posebnosti odličnih zgodovinskih činiteljev enačil z ničlo. In ta očitek je moral napraviti še tem večji vtis, ker so zgodovinarji osemnajstega stoletja smatrali človeško naravo za najvišjo instanco, iz katere so izhajali in kateri so bili podrejeni vsi obči vzroki zgodovinskega gibanja. Ker je francoska revolucija pokazala, da zgodovinski dogodki niso odvisni le od zavestnih ljudskih dejanj, so Mignet, Guizot in drugi učenjaki iste smeri postavili v ospredje delovanje strasti, ki često onemogočijo vsako zavestno kontrolo. Če pa so strasti poslednji in najsplošnejši vzrok zgodovinskih dogodkov, čemu potem ni imel prav Sainte-Beuve, ki je trdil, da bi imela francoska revolucija lahko ravno nasproten izid od tistega, ki ga poznamo, če bi se našli činitelji, ki bi znali francoski narod navdahniti s strastmi, ravno nasprotnimi tistim, ki so ga prevzemale? Mignet bi dejal: Zato, ker Francozi tedaj že zaradi svojstev človeške narave same niso mogli prevzemati nobene druge strasti. V izvestnem smislu bi bilo to res. Toda ta resnica bi imela močan fatalistični odtенок, zakaj bila bi enaka trditvi, da zgodovino človeštva v vseh njenih podrobnostih že v naprej določajo obča svojstva človeške narave. Fatalizem bi tu nastopil kot rezultat nestanka vsega individualnega v obče. Sicer pa itak zmerom nastopa kot rezultat takega nestanka. Pravijo: »Če so vsi družbeni pojavi nujni, tedaj naša dejavnost ne more imeti nobenega pomena.« To je nepravilna formulacija pravilne misli. Dejati je treba: če se vse vrši potem občega, tedaj posamično, h čemur spadajo tudi moja prizadevanja, nima nobenega pomena. Takšen zaključek je pravilen, toda njegova uporaba je nepravilna. Nima pa nobenega smisla za sodobno materialistično zgodovinsko naziranje, v katerem je prostor tudi za posamično. Toda utemeljen bi bil z ozirom na naziranje francoskih zgodovinarjev za časa restavracije.

Dandanes človeške narave ne moremo več smatrati za poslednji in najsplošnejši vzrok zgodovinskega gibanja: če je stalna, tedaj ne more objasniti sila izpremenljivega toka zgodovine, če se pa izpreminja, tedaj je očitno, da so njene izpremembe same odvisne od zgodovinskega gibanja. Dandanes je treba priznati kot poslednji in najsplošnejši vzrok zgodovinskega gibanja človeštva razvoj produkcijskih sil, od katerih so odvisne in katerim sledijo izpremembe v družbenih odnosih ljudi. Vzporedno s tem splošnim vzrokom pa delujejo posebni vzroki, t. j. tista zgodovinska okolnost, v kateri se vrši razvoj produkcijskih sil danega naroda in katero v zadnji in-

stanci takisto ustvarja razvoj istih sil pri drugih narodih, t. j. isti splošni vzrok.

Končno se vpliv posebnih vzrokov izpopolnjuje z delovanjem posamičnih vzrokov, t. j. osebnih posebnosti družbenih činiteljev in drugih »slučajnosti«, zaradi katerih dobijo dogodki končno svojo individualno fizionomijo. Posamični vzroki ne morejo izvesti korenitih izprememb v delovanju splošnih in posebnih vzrokov, ki poleg tega določajo smer in meje vpliva posamičnih vzrokov. Vendar pa ni dvoma, da bi zgodovina imela drugačno fizionomijo, če bi posamične vzroke, ki so vplivali nanjo, nadomestili drugi vzroki istega reda.

Mono in Lamprecht stojita do zdaj na stališču človeške narave. Lamprecht je že večkrat kategorično izjavljal, da po njegovem mnenju socialna psihika tvori glavni vzrok zgodovinskih pojavov. To je velika napaka, in zaradi take napake sama po sebi zelo pohvalna želja, zajeti v mislih vso celokupnost družbenega življenja, lahko privede le do brezvsebinskega in puhlega eklekticizma ali pa — pri najdoslednejših — do Kabciczovih sodb o sorazmernem pomenu razuma in čustva.

Toda vrnimo se k našemu predmetu. Velik človek ni velik v tem, da njegove individualne posebnosti dajejo velikim zgodovinskim dogodkom individualno fizionomijo, marveč v tem, da razpolaga s posebnostmi, ki ga napravijo najbolj sposobnega za služenje velikim družbenim potrebam svojega časa, ki vzniknejo pod vplivom splošnih in posebnih vzrokov. Carlyle imenuje v svojem znanem delu o herojih velike ljudi začetnike (Beginners). To je zelo posrečen naziv. Velik človek je vprav začetnik, zakaj on vidi delj od drugih in hoče močnejše od drugih. On rešuje znanstvene naloge, ki jih postavlja predhodni tok umstvenega razvoja družbe; on pokaže nove družbene potrebe, ki jih ustvari predhodni razvoj družbenih odnosov; on se prvi loti zadovoljenja teh potreb. On je heroj. Ne heroj v tem smislu, da neki lahko ustavi ali izpremeni naravni tok stvari, marveč v tem, da je njegova dejavnost zavesten in svoboden izraz tega nujnega in podzavestnega toka. V tem je ves njegov pomen, v tem je vsa njegova sila. Toda ta pomen je kolosalen, ta sila je strašna.³⁵

Bismarck je dejal, da ne moremo delati zgodovine, marveč moramo čakati, da se sama napravi. Toda, kdo pa dela zgodovino? Dela jo družbeni človek, ki je njen edini »fak-

³⁵ Citatelj lahko vidi, da je dal Plehanov z rešitvijo problema osebnosti hkratu tudi jasein odgovor tistim meščanskim »kritikom marksizma«, ki v svoji popolni nepoučenosti o predmetu, katerega »kritizirajo«, skušajo predstaviti marksiste kot častilce brezosebne množice, človeka-stroja, pa pri tem pozabljajo, da je ravno kapitalizem na današnji stopnji svojega razvoja tisti, ki jemlje ljudem vse, kar je človeškega na njih. Op. prev.

to r«. Družbeni človek sam ustvarja svoje, t. j. družbene odnose. Toda, če v danem času ustvarja vprav take in ne drugačne odnose, tedaj se to kajpak ne godi brez vzroka; ne zavisi od stanja njegovih produktivskih sil. Noben velik človek ne more vsiliti družbi takih odnosov, ki ne odgovarjajo več stanju teh sil ali ki mu še ne odgovarjajo. V tem smislu zares ne more delati zgodovine in v tem pogledu bi zaman prestavljal svojo uro: toka časa ne bi pospešil in ga ne bi zaobrnil nazaj. Tu ima Lamprecht popolnoma prav: niti na višku svoje moči ne bi mogel Bismarck privedi Nemčije spet nazaj v naturalno gospodarstvo.

Družbeni odnosi imajo svojo logiko: dokler so ljudje v danih medsebojnih odnosih, bodo na vsak način čutili, mislili in ravnali vprav tako in ne drugače. Proti tej logiki bi se družbeni činitelj tudi zaman boril: naravni tok stvari (t. j. prav ta logika družbenih odnosov) bi vse njegove naprave izpremenil v nič. Če pa vem, na katero plat se zaradi danih izprememb v družbeno-ekonomskem procesu proizvodstva izpreminjajo družbeni odnosi, tedaj tudi vem, v kateri smeri se bo izpremenila socialna psihika; po tem takem lahko vplivam nanjo. Vplivati na socialno psihiko se pravi, vplivati na zgodovinske dogodke. Tako torej v izvestnem smislu vendarle lahko delam zgodovino in mi ni treba čakati, da se »sama napravi«.

Mono meni, da so dejansko važni zgodovinski dogodki in osebnosti važni le kot znaki in simboli razvoja uredb in ekonomskih razmer. To je pravilna, čeprav netočno izražena misel, vprav zato pa, ker je ta misel pravilna, ne gre zoperstavljanje dejavnosti velikih ljudi »počasnemu gibanju« imenovanih razmer in uredb. Bolj ali manj počasno izpreminjanje »ekonomskih razmer« periodično sili ljudi, da z nujnostjo bolj ali manj naglo predelajo svoje uredbe. Taka predelava se nikoli ne izvrši »sama od sebe«; zmerom morajo poseči vmes ljudje, pred katerimi na tak način vzniknejo velike družbene naloge. Veliki činitelji so vprav tisti, ki so bolj ko drugi kos njihovi rešitvi. Rešiti nalogo pa ne pomeni, biti le »simbol« in »znak« dejstva, da je rešena.

Zdi se nam, da je Mono napravil svoje zoperstavljanje v glavnem zato, ker mu je bila všeč prijetna besedica »počasni«. Ta besedica je priljubljena pri sila mnogih sodobnih evolucionistih. Taka ljubezen je psihološko razumljiva: z nujnostjo se rodi v dobrohotnem okolju umerjenosti in točnosti... Logično pa ne vzdrži kritike, kakor je to pokazal že Hegel.

Široko polje udejstvovanja pa ni odprto le za »začetnike«, ne le za »velike« ljudi. Odprto je vsem, ki imajo oči, da vidijo, ušesa, da slišijo, in srce, da ljubijo svoje bližnje. Pojem velik je relativen pojem. V nravnostnem oziru je velik vsak, ki po evangelijskem izreku »položi dušo svojo za bližnje svoje«.

Bratko Kreft:

SKOK SKOZI OKNO

(Dalje.)

3.

Ko jo je opoldne poklicala kuharica k obedu, se ji ni oglasila. Morala je priti v sobo po njo.

»Zakaj pa ne prideš takoj, če te kličemo,« ji je rekla mati, ko je stopila v obednico. Juha je bila že na mizi in oče je čakal na njo. Stal je pri oknu in je kazal hrbet. Pozdravili se pravzaprav sploh niso, toda to pri obedu ni bilo nič nevsakdanjega, če je bilo bolj slabo razpoloženje. Očeta bržkone skrbi tovarna, si je mislila Mary. Mati pa je bila vesela. Ves čas obeda je kaj pripovedovala, tako da je še v očeta spravila razpoloženje.

»Zakaj se oba držita tako kislo?«

Oče se je jezil. Povedal je Mary, da bo moral najbrž še zvečer odpotovati v Beograd radi državnih dobav, ker je oficijelna naročilnica še vedno izostala in se je bilo bati, da bo treba za nedoločen čas pol obrata zapreti. Kako dolgo bo ostal tam, še ne ve. Mary se je zdelo, da vidi mater, kako postrani škili na očeta in spremlja njegovo pripovedovanje z nekim tajnim posmeškom, kakor da mu ne verjame. Tudi njej se ni zdelo očetovo pripovedovanje preveč prepričljivo, toda zakaj bi si ga naj bil izmislil, tega ni mogla razumeti. Zato je svojo nevero in nezaupljivost pripisala svojemu slabemu razpoloženju.

Sredi obeda, ko ji je mati prijazno postregla z mesnato jedjo, jo je zagrabilo, da bi jo najraje udarila v tista sedaj tako prijazna usta. V duhu jo je kar videla, kako se poljublja z Milanom. Ko pa ji je pogledala v obraz, v lica in usta, ki zdaj niso bila šminkana, se ji je spet zdelo neverjetno, kako bi moglo biti vse to res. Koža na njenem obrazu je bila suha, na nosu so se ponekod preveč poznale krvne žilice, na zgornji čeljusti je bilo gosto svetlorumeno mahovje, pod očmi so visele precej obilne vrečice in tudi podbradek je stopil izpod brade, kadar se je nagnila v krožnik. Občutila je tako neprijetnost pred materinim staričkim obrazom, da jo je kar streslo. Po telesu so ji šli za hip mravljinici, v oko pa ji je kanila solza, ko je pomislila, kako more mlad človek, kakor je Milan, poljubljati tako star ženski obraz. Mogoče je vse ... kadar se mati napravi, našminka in napudra, takrat precej skrije vse to. Lase, ki si jih je pred meseci prvič dala počrniti, skrbno počese in potem je mnogo, mnogo mlajša.

Mary je bila strašno ljubosumna nanjo. Komaj ji je odgovarjala, če ji je stavila kakšno vprašanje.

»Ti pa danes nisi preveč zgovorna? Kaj pa ti je?«

Mary je vidno zardela. Prestrašila se je, da bi jo spoznali.

V tem trenutku se je zbla povedati resnico, kakor bi jo bila sicer zelo rada sama izpovedala.

»Malo migrene imam. Nič posebnega.«

Proti koncu obeda je mati še povedala, da je slišala v mestu, kako z Richtmannovim Alfonzom res ni vse v redu. Baje ga že zasleduje policija. Doma je strašno razburjenje, ker jim že mesec dni ni več pisal. In zadnjič, ko je pisal, je tako užalil očeta, da mu je ta ukazal, da se mora takoj vrniti. Alfonz pa tega ni storil. Uprl se je in zdaj živi že mesec dni brez očetove podpore. Dolgo ne bo vzdržal. Otroci, otroci, je zajadikovala mati.

Mary se je čudno videlo, da oče tako malo govori. Pri vsem tem, kar jo je težilo, je videla neko prikrito skrb na njegovem obrazu. Rada bi ga bila vprašala, zelo nežno bi rada pristopila k njemu, toda pred materjo, ki jo je danes sovražila, da ni mogla najti dovolj močne besede za svoje sovraštvo, ni hotela pokazati svoje ljubezni in nežnosti, ki jo čuti do očeta. Tako si je želela biti z njim sama. Rada bi se ž njim pogovorila. On je bil v njeni boli edina rešitev, edina uteha, vsaj tako si je mislila. Že je pre-mišljevala, kako bi po obedu stopila za njim in ga prosila, da bi bil popoldne z njo. Da bi se peljala kam z avtomobilom. In takrat bi se mu razodela in bi ga vprašala, če je to mogoče?

Mati je še vedno klepetala o Richtmannovem Alfonzu. Richtmannovih ni mogla trpeti. Gospa Richtmannova je bila njena konkurentka v Ženskem društvu in je vedno zastopala najkon-servativnejša stališča. Ona pa se je smatrala za zelo napredno in je na zadnjih sestankih odločno zahtevala žensko volilno pravo, reformacijo paragrafa 171, in je bila proti odpustu ženskih moči.

»Marko, ali je res, da je Eskomptna banka v denarnih težko-čah? Govori se, da bo zaprosila za moratorij.«

Rožanec je ravno vzel močnato jed.

»Kdo pa danes ne stoji pred moratorijem? Sama kriza in za-drega povsod, kamor pogledaš. Tam je res precej slabo, govori se tudi o nekih nepravilnostih. Nad Richtmannom visi Damokle-jev meč. Toda jaz mu zaupam. On je strokovnjak v izmikanju. Bo že vse uredil. Očitajo mu vilo, ki si jo je lani postavil v Rožni dolini. To so stare čenče, običajne v provincialnem mestu. Kakor hitro zadiši po krizi ali denarnih težkočah, že lete govornice okrog... Morala provincializma. Dokler imaš denar pa je vse dobro. Tudi sina mu je nekdo zmešal. Zato mu gre vse to precej na živce. Res je, skop je bil vedno. Letos je fantu tako malo pošiljal, da je komaj živel. To so puritanske neumnosti. Vso mladost je preživel fant doma, v materinem okrilju. Nikoli mu ni bilo treba skrbeti za kruh. Zato je jasno, da ni mogel postati dober gospodar in da si letos ni znal pomagati s precej manjšo podporo, kot jo je dobival za Pariz. Poleg tega pa je za mladega

človeka še tisoč okolnosti, ki ga odvrtaajo od doma. In prav zato je treba na mladino paziti, s posebno skrbjo se je treba lotiti... Fanta je morda zmešala družba in pa knjige... Socialno vprašanje mu dela preglavice. Kakor da nam ne bi? Mladina misli, da samo ona vidi probleme in njih rešitve... Bajje je pisal očetu, da tako ne more več živeti, da se je treba preusmeriti. Toda to je bilo menda že davno. Nato je oče zvedel, da je fant začel pridno študirati, da ne pije več in da se je zresnil. Bajje je kar cele dneve presedel pri knjigah. Končno pa se je izkazalo, da to niso bile samo šolske knjige, ampak druge. Drugi izpit je sicer napravil, vendar je oče kmalu po tistem zvedel, da je postala policija pozorna nanj. Verjamem, da ga je to spravilo v zadrego. Govori se, da je bil v zvezi z nekim tukajšnjim študentom, ki so ga potem zaprli. Pri njem so našli Alfonzovo korespondenco. Sicer nič posebnega, le uporne izlive mladega človeka, ki išče izhoda. Toda v familiji je bil kljub temu škandal. Direktor Richtmann se je tako razjezil, da se je hotel osebno peljati po njega. Seveda, neprijetno je za tako ugledno družino, če stika policija po njenem privatnem življenju... Nato je pisal fantu ultimatum, zahteval je, da se takoj vrne, odtegnil mu je vso podporo in to je sigurno vrglo fanta v hujši radikalizem. Uprl se je in ni hotel domov. Zdaj ga hoče izstradati. Mislim, da se bo vsesкупaj slabo končalo...«

Mary je tiho poslušala očetovo pripovedovanje. Njegov govor je bil miren, zakrival pa je nek notranji nemir, neko nestrpnost pred nečim, kar bo prišlo. Zdelo se ji je, da ne misli slabo o Alfonzu in to ji je bilo prijetno in dobro. Ves čas je mislila nanj. Spet jo je vleklo k njemu. Neka nevidna, tajna sila se je spet pojavila v njej in če bi bil danes Alfonz tu — bi šla z njim, kamor bi hotel, samo, da bi se mu zdaj tudi ona lahko izpovedala in da bi ji rekel nato on vsaj eno dobro, toplo besedo... In zdaj? Kaj se godi z njim? Ali ne drvi nekam v prepad? Ali ni to samomor, kar počenja s samim seboj? Mesec dni pred njenim odhodom sta se videla zadnjič. Miren je bil in vedrega čela. Nič več tiste nervoznosti in nestrpnosti, ki jih je bila vajena pri njem. Med pogovorom se je opravičeval, ker ji je včasih govoril neumnosti, otročarije, nezrelosti... Njegovo pripovedovanje jo je skoraj bolelo, zlasti pa jo je dirnilo opravičevanje. Čutila je, da se ji odtuja; da je ne potrebuje več. Prijela jo je žalost in nič ni znala odgovoriti na njegove besede. Dolgo sta se poslavljalala. Njena roka je precej časa ostala v njegovi. »In če boš slišala kaj čudnega o meni, kar ti bodo drugi pripovedovali kot slabo... ne misli še ti slabo, ker ne bo res. Mogoče, da boš nekoč bolj razumela vse to, kakor razumeš zdaj. Saj se nam vsem skupaj godi enako...« Govoril je neobičajno mirno in samozavestno. Na koncu ji je toplo stisnil roko in šel. Od takrat ga ni več videla, pač pa je pozneje slišala od nekega dru-

gega akademika, da je imel preiskavo... Bala se je zanj, vedela pa je istočasno, da ne pomeni nič več zanj, da je bila tista noč samo bežni trenotek v njenem življenju. Nič ni bila huda. Lepo jima je bilo in ostalo jima bo v lepem spominu. In zdaj? Ali je to tista nova pot, o kateri je govoril, da jo bo moral začeti hoditi, če bo sploh še hotel živeti. Ali ni mogoče v zmoti? Ali ni mogoče prav to samomor? Nič si ni vedela odgovoriti. Tedaj je mati nadaljevala očetovo pripovedovanje. Kot posebno skrivnost pa je izdala, da ga hoče oče disciplinirati s pomočjo policije. Če se vrne, ga bodo aretirali. Hoče ga prestrašiti.

»Mogoče ga ne bodo samo prestrašili, mogoče ga bodo kar obdržali. Baje leži akt na policiji... To so neumnosti, kar pomenja direktor Richtmann... Fant je že v letih in s takim načinom vzgaja samo njegov odpor. Prepričan sem, da ga Alfonz bolj sovraži, kakor kdaj kogarkoli. To niso metode...«

»Ne vem, kako bi postopal ti v takem slučaju. Mislim pa, da bi ne bil mnogo milejši.« je dostavila gospa Rožančeva.

Obed je bil pri kraju. Oče je vstal in ni dal ženi nobenega odgovora. Mary je bila vsa bleda. To, kar je pravkar slišala, jo je zmedlo in pretreslo. Kar vrteti se ji je začelo v glavi. »Moj bog, kakšen dan pa je danes? Toliko tega, kar me mori in tlači...« je pomislila. Treba bi bilo z očetom govoriti, povprašati ga mora, radi matere in Milana, radi sebe, da, predvsem radi sebe... Nekomu se mora zaupati, z nekomur mora govoriti. Nikogar drugega nima, samo še očeta. Ta pa zvečer potuje po svojih poslih. Kdaj se vrne, ni nič povedal. Mogoče šele čez štirinajst dni. Ona mora govoriti z njim... toda, kdaj? Popoldne ima še opravke v pisarni, je rekel. Medtem časom, ko je to premišljevala, so se odprla vrata in oče je odšel.

»Kako je vse to čudno danes. Saj je še prav pozdravil ni pa je že šel?« Ali se ji samo vidi, ali je res, da nekaj tiči v zraku, da je tudi očetov obraz drugačen kot sicer. Mogoče pa so to samo prividi njenega glavobola? Tako ji pritiska kri v glavo. Moj bog, saj ji pešajo moči!

Ostali sta z materjo sami, kuharica je odnašala posodo. Mati je legla na divan in vzela v roko modno revijo. Na kožuho, poleg divana na tleh, je ležal pes. Včasih ga je narahlo pobožala. Naenkrat se je zdrznila.

»Mici, kje pa se je klatil Azor dopoldne? Smrdi, peljite ga hitro ven in naj ga šofer takoj okoplje...« In pes, ki ga je šele pred nekaj trenotki pripeljala, je moral spet svojo pot. Nerad je šel, da ga je kuharica vlekla za vratni jermen. Nato je zelo zavcivil in obrnil oči proti gospodinji, toda vse to ni nič pomagalo. Moral je v kopel. Gospa pa je zahtevala kolonjsko vodo in par-fum, da si je očistila roke in pregnala smrad. Nato je spet legla. Mary je ves čas nepremično stala ob oknu in hladila razgreto čelo na steklu. Mati jo je pogledovala izza časopisa.

»Dopoldne sem govorila z Milanom ...«

Mary se je zdržnila, toda ni se hotela obrniti, ker bi mati lahko opazila, kako ji je kri planila v lica.

»Da ... in?« Nič drugega ni spravila iz sebe.

»Vprašal me je, kdaj mislimo, da bi bilo najboljše napraviti poroko. S teboj sicer še ni govoril, toda iz spoštovanja do staršev, je vprašal najprej mene ... Rekla sem, da lahko čim prej. Govorila bom z očetom in s teboj ... Kako misliš ti?«

Mary bi se najraje pogreznila v zemljo. O vsem drugem bi se bila zdaj laže pogovarjala, samo o poroki ne. To je bilo izzivanje usode. Matf se ji je zdela nesramna brez primere. Dopoldne je imela sestanek ž njim, stiskala sta si roke, zdaj pa izprašuje svojo hčerko, kdaj se bo poročila z njenim ljubčkom. Ali naj takoj izbruhne, ali naj gre in jo udari v bleda, prešminhana usta? Moj bog, to je grozno, saj tega ne vzdrži več. Toda nekaj mora odgovoriti, ne sme se še izdati, prej mora s kom drugim govoriti ...

»Ne vem ... to boš ti vedela bolje.«

Čutila je, da je rekla nekaj zbadljivega. Toda zdaj je že bilo izrečeno. Mater je iznenadil zvok, v katerem je bila Mary izgovorila. Prestrašila se je. Kaj, če mogoče Mary ve? Vzravnila se je. Zdaj ona ni upala govoriti naprej. Ah, kaj, saj ni mogoče. Kdo bi ji naj povedal? Zbirala je pogum in življenska izkušnost ji je pomagala iz zadrege.

»Zakaj bi vedela jaz to bolje?«

Izzivala je, nesramno se je izpostavljala svoji hčerki, ker je igrala takšno mirnost. In s tem je Mary premagala. Ta ni mogla prenesti njenih besedi, materina izzivalna nesramnost ji je bila prevelika, da bi mogla v tem trenutku kaj odgovoriti. Že so ji silile solze v oči, trepetala je pred svojim lastnim jokom. Zbežala bi rada pa so ji bile noge težke in nepremične, kakor da so se prilimale k parketu.

»Zakaj pa nič ne odgovoriš?« je vprašala mati. Po tem vprašanju je Mary videla, da je molčala že preko časa, da postaja njeno obnašanje sumljivo in da se bo vsak čas nekaj zgodilo. Zadnje moči je zbrala, napela se je kot struna, ki jo nekdo prekomerno navija.

»Ne morem se zdaj pogovarjati s teboj.«

»Zakaj ne?«

Mary je pomislila.

»Ni mi dobro ... bolna sem ... glava me boli ... razgnati mi jo hoče ... v svojo sobo grem.«

Kot večnost so biti ti trenotki zanjo. Zdaj pa je bila rešena. Že je držala kljuko v roki in odpirala vrata.

»Ali te naj spremljam?«

»Hvala.«

Najraje bi zaloputnila, toda roke so bile preslabe, telo pre-

utrujeno, da bi še zmoglo kljubovati. Opotekla se je v svojo sobo, zaklenila za seboj vrata in se vrga na divan.

Mislila je, da bo prišel kdo za njo, da bo prišla mati, da se bosta izpovedali druga drugi in izjokali, da bo potem spet vse dobro... Toda nikogar ni bilo. Sama je ostala v zaklenjeni sobi.

Mati je po njenem odhodu še nekaj časa gledala na zaprta vrata, za katerimi je izginila Mary. Nato je prižgala cigareto in spet vzela v roke modni časopis.

4.

Mary ni mogla strpeti. Dve uri je vzdržala sama. V glavi pa ji je vrelo vedno bolj. Tiho se je prikradla v sprejemnico, kjer je bil telefon. S tresočo roko je zasukala kroge številke in s pridržano sapo je čakala na odziv.

»Halo, prosim gospoda predsednika Rožanca!«

Telefonist je vprašal, kdo kliče. Mary se je javila in takoj so jo zvezali z očetom.

»Papa ali si ti tam? Oprosti, da te motim. Vem, da imaš ogromno dela, toda prosim, prav lepo te prosim, stori mi to uslugo in mi posveti še nekaj trenutkov pred odhodom. Nekaj zelo važnega se moram pogovoriti s teboj. Ne moreš... Da, ali vendar... papa (tu jo je posilil jok). Oprosti, ali res ne moreš? Prosim te, papači, tako mi je hudo, po telefonu ti ne morem povedati zakaj, veš, kar najraje bi se ubila... oprosti, da te mučim... saj res, mogoče je vseskupaj histerija, jaz ne vem, razni dvomi me mučijo... Vem, da ne moreš razumeti... pridi domov in vse ti bom razložila. Moraš papa, vsaj za eno uro, če ne več... Hvala papa! Toda kdaj prideš? Dobro, čez dve — no recimo čez tri ure... samo, da vem, da prideš sigurno... Do takrat bom že strpela. Oprosti, da sem te motila...«

Zaprta sta telefon. Oče se ji je videl precej čemereren in siten. To jo je malo pozdravilo. Že od tega, da se mu je javila, ji je postalo lažje. Ves čas, ko je bila sama v sobi, jo je mučil dvom: Kaj pa če dela mami krivico, kaj, če je vse bolni privid in samo ženska ljubosumnost? Mogoče pa je prav narobe, da ji ravno mati Milana drži, da skrbi zanjo. Saj njene besede opoldne, premišljene iz druge strani, na koncu konca niso nič hudega. Mogoče jih je vzela samo ona tako?... Nato pa jo je spet prijelo z druge strani. Zakaj jo je zafrknila Elza? Nekaj se govori po mestu. Nekaj ne more biti v redu. Mnogo pomislekov in predsodkov se ji je rodilo ob spominu na razne pogovore z Alfonzom. Kaj je vse mislil, ko ji je govoril o očetih in materah, kaj so pomenila tista namigavanja, da ni vse tako, kakor se vidi človeku? O Milanu je začela prav resno dvomiti. Toda, ko mu je v mislih očitala, se je spomnila svojega doživljanja z Alfonzom. Ali ima pravico ravno njemu kaj očitati? Da opraviči svoje dejanje pred seboj in pred njim, je začela iskati vzrokov za svoj

prestopok. Očitala mu je, da se je zadnje mesece prav za prav zelo malo brigal zanjo, da ji je zelo redko pisal in še takrat komaj nekaj besedi. Njuno ljubavno razmerje se je ohladilo. To je dobro čutila. Te dni, kar je spet nazaj, nista mogla dosti govoriti. Milan ji je celo očital, da se je spremenila, da ni več tista, kakor je bila. Mary mu je v mislih dala prav, na glas mu tega ni priznala. Celo branila se je, da ni res in da vidi to samo on, in da se je v resnici spremenil on in ne ona. Vendar je prav dobro čutila, da ni več tisti naivni, literarni otrok (tako ji je dejal Alfonz), ki gleda življenje skozi oči lahkih romanov, da se je res spremenila in da se pravkar zelo spreminja. Tega se je zavedala, ker je čutila, kako se nekaj preobrača v njej, toda prave podobe kljub vsemu temu ni imela. Prav zato je hotela najprej razčistiti stvari, ki so ji bile najbližnje in ki so se nje najbolj tikale. Hotela je jasnosti. Naj bo kakorkoli. Toda, če je vse to res, kar domneva, potem bo morala storiti nekaj odločnega, nekaj, kar bo za vedno odločilo njeno bodočnost...

Oče je prišel okrog pete ure. Že pri vstopu je povedal, da dolgo ne utegne, kar še mora opraviti nekaj potov pred odhodom. Zato naj bo Mary kratka. To jo je malo užalilo. Zato ni mogla takoj začeti kar ga je spet napravilo nestrpnega.

»Zdaj sem tu in zdaj govori! Ako si me klicala samo zato, da zdaj molčiš, bi mi lahko pot in čas prikrajšala.«

Zakaj je neki tako neprijazen? Toda zdaj ni bilo časa pre-mišljati o tem, zdaj je bilo treba govoriti. Počasi, sunkoma je trgala Mary besede iz sebe. Oče je kadil cigaro, hodil po sobi gori in doli, včasih se ustavil in poslušal. Mary je pričakovala večjega razburjenja z njegove strani, zdaj pa jo je poslušal, ne da bi kaj pripomnil, le včasih je strosil pepel v pepelnik, ki je stal na mizi pred njo in jo pogledal od strani. Zakaj me že ne prekine? To ji ni šlo v glavo.

Ko je po veliki muki izpovedala, kar jo je težilo, je bila tako utrujena, kakor da bi bila govorila vso uro. Povedala pa je vse. Nič ni prikrila, nič zamolčala, le na koncu je dostavila, da se strašno muči radi tega, ker ne ve, ali so to samo domneve brez podlage, ali pa je vse to res. Skoraj da ne more vsega tega pripisovati materi, četudi je nekaj videla sama.

Oče je prižgal drugo cigaro. Mary je videla, da nekaj pre-mišljuje, kakor da se ne more še odločiti k besedi.

»Mary, stvar je ta: ti si še prav za prav precej mlada. Vzga-jali smo te, kolikor smo te mogli, zaprto pred svetom, da bi ne videla, ali pa da bi vsaj prezgodaj ne videla življenja takega, kakršno je v resnici. Življenje je trdo, mnogokrat ostudno. Lju-dje se gibljejo v njem kakor v začaranem krogu in ne morejo iz njega, četudi bi hoteli... Prav za prav mi je težko govoriti o teh stvareh. Starši se navadno izognejo takim pogovorom in vna-pretj vzgoje otroke tako, da jih ti navadno za take stvari sploh

ne vprašajo. Tako se kuha med njimi hinavščina, ki pa nekega dne eksplodira...«

»Mary ga je poslušala, toda zakaj govori vse to? Saj to so fraze! Naj vendar že pove, ali ima mati res razmerje z njenim zaročencem ali ne? Zakaj govori zdaj o njeni mladosti in vzgoji?«

»Povedal ti bom marsikaj toda le pod pogojem, da obdržiš vse zase. Ne maram nobenih » afer« več doma, nobenih prerekanj, imam dovolj drugih skrbi, kot so ženske zadeve. Torej, Mary, obljubi, da ostane vse, kar bom povedal, med nama?« Stopil je k njej in jo pobožal.

»Bom, papa, samo govori...«

»Hudo mi je, verjemi, da bom moral razbiti tvoje lepe sanje o našem družinskem življenju. Pri nas že dolgo ni več v redu. To, da je tvoja mati zapeljala Milana, ni prav za prav nič tako posebnega. Je samo posledica dogodkov, ki so se zgodili pred tem...«

Mary se je stresla. V oči ji je kanila solza. Torej je resnica še vsa hujša, kot si jo je predstavljala ona.

»Tvojo mater sem spoznal že kot mlad študent. Bila je hčerka bogatega mesarja šenpeterskega predmestja. Napravila je pet razredov liceja, nato pa se je pripravljala za ženitev. Ker je bila edinka, ji je bilo namenjeno vse družinsko bogastvo. Ne rečem, da nisem mislil na denar, ko sem jo poročil, toda povem pa, da sem jo imel zelo rad in da sem bil precej časa zaljubljen vanjo. Toda to so podrobnosti, ki ne spadajo sem. Vmes je bila vojna, žene so bile same doma in razni oficirji so igrali pri njih precejšnjo vlogo. Tega ti ne bom pripovedoval, mogoče boš nekega dne izvedela drugod. Pri srečni vrnitvi iz vojne sem — vesel, da smo se je rešili, napravil čez vse križ, in nekaj let je bilo spet lepo in dobro, kakor da sva se po vojni nanovo poročila. Oba sva delala, da sva podjetje čim bolj razširila in utrdila, za kar ji gre vse priznanje. Pokazala je svoje zmožnosti v izdatni meri, četudi se danes za nič drugega več ne briga kot za feministično gibanje in žensko emancipacijo. Postala je narodna dama in...«

Mary je postala nestrpna. Očetovo pripovedovanje je ni moglo še zadovoljiti. Kljub vsemu je njeno zanimanje raslo in čutila je, kako se pred njo odpirajo vrata domače hiše, ki jo šele zdaj začena spoznavati.

»Spomnila se boš na nervoznost, ki je vladala v naši hiši, ko se je ustrelil ravnatelj Ravnihar. Takrat ni šlo samo za tiste reči, ki si jih slišala, za veliko več je šlo... Oprosti, vem, da ni lepo, da govori oče svojemu otroku o materi različne stvari, toda, ker sva začela ta pogovor, naj bo tudi končan. Tvoja mati in gospod direktor sta me menda kar več let nazaj že varala. Tudi v pisarni ni bilo vse v redu. Nočem reči, da je bila tudi tam tvoja mati udeležena, to bi bilo težko dokazati prav radi tega, ker je napram drugim ljudem precej varčna, celo skopa... Gre pa za

ljubavno razmerje, ki ga je imela z njim... Bodi mirna, saj stojiš pred poroko in v tem oziru tudi nisi več otrok... Da je bila srečna z njim, s tem se ne bo mogla pohvaliti, ker se gospod direktor ni smatral vezanega nikjer. Bil je velik babjek in če je bil alkoholiziran, mu je bila vsaka dobra... De mortuis nil nisi bene... To je res, toda jaz ne morem pozabiti gorja, ki mi ga je prizadejal, zato mi bodi oproščeno, če še vedno sovražim mrtveca... Da, sovražim ga, kot psa ga sovražim in če bi se ne ustrelil sam, bi ga bil ustrelil jaz...«

»Za božjo voljo, papa, pomiri se... govori tišje, da naju ne sliši kubarica! Sedi k meni na divan in pripoveduj naprej...«

Mary se je oče zasmilil, kljub energičnosti, ki jo je zbrala, ker ga je videla nemočnega, pa so ji pred njegovimi besedami šklepetali zobje. Oče je ubogal in sedel.

»Ti ne veš, kako je vse to ogabno, ostudno, človek bi se najraje skrnil nekam daleč, nikoli bi se več ne vrnil... To gnezdo se zabava že več let na tragediji naše hiše...«

»Pripoveduj dalje...«

»Nekega dne sem zbolel... na grdi bolezni.«

To je rekel komaj slišno. Gledal je v tla. Mary je vila prste, oči so ji hotele izstopiti iz globeli. Kaj je rekel? Kako? Ali je to mogoče? Moj bog, oče bolan?

»Šel sem k zdravniku, specialistu. Odkod, sem se vprašal? Tvoja mati je bila čista. Zdravnik, moj dober prijatelj, je nato povabil mojo ženo k sebi. In je ugotovil...«

Mary je planila k oknu.

»Papa, za božjo voljo, papa...«

Zdaj je bil trd. Govoril je kar naprej. Mary pa se je zvijala od bolečin in se sesedla na naslonjač kraj divana.

»Sklenil sem, da se ločim, da napravim škandal, da bo vse mesto zijalo. Danes se čudim, kako da je nisem ubil.«

»Ne govori tako, oče, prosim te...«

On pa ni hotel več odnehati.

»Gospod direktor so se na svojih službenih in neslužbenih potovanjih klatili v družbi z kdove kakšnimi ženskami in so mi okužili ženo, od žene sem se okužil še jaz... Da reši svojo osebno čast, se je ustrelil. Ne samo radi te stvari, tudi radi denarnega bankrota, pred katerim je stal. Knjige niso bile v redu. Tvoja mati se je takrat zvijala kot v krčih. Prosila je in vila roke pred menoj, naj je ne zavržem, naj ne delam škandala... Ob mrtvecu me je rotila, toda ženske obljube so kratke kot je kratka ženska pamet. Zdravnik mi je že izstavil spričevalo, da me je ona okužila, toda človek mnogokrat v življenju preobrne samega sebe. In tako sem se tudi jaz. Ženske znajo človeka zmešati, voditi, obljubljeni znajo, kot nihče drugi. Kljub temu ji nisem več zaupal in najino skupno življenje je od takrat samo še formalno. V resnici nimava nič več skupnega, samo stanovanje

in denar in tisto njeno zunanjo reprezentanco. Po direktorjevi smrti so ženske kuhale naprej in zdaj sta tvoja in Milanova mati moji največji sovražnici. Intrigantki sta, saj drugega posla nimata. Ravniharjevi niso v sijajnih materialnih razmerah, toda tudi slabo jim ni. Ti boš s svojo poroko spet dvignila njih gospodarski nivo... Tako je sklenila tvoja mati, ki si menda misli tako zasigurati ljubčka...«

Prehajal je v cinizem. Mary ni kazala nobenega odpora več. Tla pod njo so se rušila. Očetove, povsem vsakdanje, neolepšane besede so jo strle. Topo je zrla predse, kakor da živi še samo napol, je bila pripravljena še na hujše. Čustvovala je z očetom, nič mu ni zamerila sovraštva, ki ga je izpovedoval, skupno bolj je čutila, a kaj storiti, tega ni vedela. Ob očetovih besedah se je naenkrat v sobni temi pojavil Alfonzov obraz. Ves bled je bil, oči so se skrile v temne globeli, samo majhna točka je v njih žarela kot majhno fosforno telo, usta so govorila kot takrat na Dunaju. Mary se je ustrašila sama sebe: »Moj bog, ali imam vročico! Ta privid!« Zaprla je oči in si šla z roko preko čela... Privid je izginil, toda njene misli so bile kljub temu pri Alfonzu. Začela je razumevati. Oče je še vedno nekaj govoril, opravičeval se je, da ji je vse to povedal, Mary pa ga ni več poslušala. Njegovo novinarsko vsakdanje sporočilo je odmevalo v njej kakor kakšna senzacionalna smrtna obsodba. V sobi se je medtem zmračilo. Toplota je čezmerno pritiskala. Kuharica je bila popoldne zakurila, ker je bilo zunaj precej mrzlo. Nekje je zaškripalo. Mary se je zdrznila. Ob sredini zadnje stene je stala stara rokoko omara, ki so jo po ravnateljjevi smrti kupili od Ravniharjevih. Prav za prav jo je oče vzel za tisti primanjkljaj. Vedno, kadar so preveč kurili, je pokalo v njej. Že dvakrat so jo morali dati v popravilo, ker jo je naglodal črv. Včeraj, ko je Mary nekaj iskala in je zato odprla njene predalčke, se je skoraj povesod vsulo žaganje iz njih. Eden izmed predalčkov je imel vse polno luknjic. Sami črvivi hodniki, ki bodo skoraj izpolnili vso omaro in nekega dne bo razpadla. Zdaj je mislila Mary na črve, ki jo glodajo. Včeraj jih je nekaj našla. Tako majhna, naravnost nezatna stvarca, pa napravi tako škodo... Omara je vendar orjaška stavba napram takemu črvičku in vendar stoji nemočna pred njim in mirno čaka, kako jo glodajo, kako rujejo po njej in jo grizejo. Mary sama se je zdela zdaj kot ta omara. Nemočna, brez vsake energije ni našla nobenega odgovora na to, kar ji je povedal oče. Čutila je eno samo veliko utrujenost. Kar pijana je bila od nje in če bi ji kdo zdaj rekel, da naj leže in umre, bi legla in umrla. Bila je v neki podzavesti, v nekem polomu, zato se je zavedala samo nekaterih stvari. Oče se ji je razblinil v temno senco, v zgolj silhueto, ki se je premikala po sobi gori in doli in nekaj govorila, toda Mary ga ni več poslušala. Spomin na Alfonzove besede je bil močnejši in v

tej podzavesti se ji je zdelo, da točno sliši njegov govor. Toda to ni bil samo njegov govor. V njegovih besedah so bile njene misli, pomešane z njegovimi in Mary je po njem govorila tudi sama sebi.

»Črv nas razjeda, v našem telesu je že pol žaganja. Življenje je trhla stavba, ki se bo zdaj zdaj zrušila kakor stara rokoko omara. Tako se mi zdi, kakor da sem jaz skrita v njej, jaz sem bila rokoko gospodična v lepih sobah, s porcelanskim obrazom in našminkano rdečico, v lepih svilenih oblekah in čeveljčkih. Vse me je občudovalo, jaz sama sem bila vzhičena nad seboj. Bila pa sem kot zakleta kraljčina, ki se je ne smeš dotakniti, kajti če se je dotakneš, se zruši in razpade... Zdaj se me je dotaknilo življenje in jaz se rušim. Vse se vrti okoli mene in jaz sem sama sebi pravljica...«

Mary se je nasmehnila. Po teh svojih lastnih mislih je spoznala, da je bolna, da ima vročico, saj so se ji njene misli same zdele otročje, smešne, četudi jo je bilo naenkrat strah tistih neznatnih črvov, ki so skriti v lepi omari in jo glodajo, glodajo. Za trenotek jih je videla na stotine, kakor ogromno mravljišče so se podili v temi pred njo in rasli, rasli v velikanske pošasti. Oče jo je vzdramil.

»Mary, zdaj moram iti. Nekaj opravka še imam in zadnji čas je, da grem... Pozdravi mamo in se delaj, kakor da nič ne veš. Bodi mirna in dobra sama sebi — jaz sem na tvoji strani. Adijo!«

Poljubil jo je in šel. Mary je ostala sama. V občutku nenadne osamljenosti jo je zazeblo. Vstala je in šla po sobi. Vsak korak je skoraj zaškripal v parketu in jo prestrašil. Hodila je od vrat do oken, pazno in oprezno, da se kljub precejšnji temi ni zadela nikamor. Ta od teme ji vsiljena paznost jo je privedla nekoliko spet k zavesti. Spet je zaškripalo. Zdaj ni bila rokoko omara, zdaj je zaškripala tam v drugem kotu prav moderna, še precej nova kredenca. Vse škriplje in poka, je pomislila. Po stenah so visele slike in fotografije. Tam je bil starega očeta oče, naslikan po spominu starega očeta že davno po svoji smrti. Naslikal ga je vaški cerkveni slikar. Obraz je bil napackan, barve brez posebnih prehodov, kakor so svetniki na starih znamenjih ob poti. Imel je obilne brke in brado in nosil je uniformo. Oče ji je pripovedoval, da je bil Napoleonov grenadir in da se je celo potikal z njegovo armado po Rusiji, kjer si je pri umiku čez Berezino komaj rešil golo življenje. Slikar mu je napravil divje, fantastične oči, da jih je za silo lahko razločila celo v sobni temi. Kot strah je bil. Spomnila se je, kako so jo majhno strašili s to podobo. Če je jokala, so ji s prstom pokazali nanjo in takrat se je vedno zagledala v tisti fantastični obraz z velikimi, kot steklo se svetlikajočimi očmi in črno brado... — Bav-bav so rekli in mala Micerl je kriknila... Nedaleč od te podobe je bila očetova

fotografija iz svetovne vojne. Oče je bil v uniformi avstrijskega nadporočnika. Jahal je konja. Tudi on je nosil takrat brke, skrbno negovane, goste in navzgor zavite. Danes je bil gladko obrit in na sencih so mu lasje že osiveli. Tudi zalisce je imel takrat. Če je šla s pogledom od ene podobe na drugo, je videla sličnost obeh obrazov. Povsod goste in precej velike obrvi, brki, zalisci, močan nos in okrog ustnen nek ciničen izraz. Spodnja ustnica je bila prevelika. Tudi Maryna je bila za spoznanje prevelika, toda pri njej je že dobila finejši izraz, tako, da ji je takrat tisti stari kavalir dejal, kako senzibilne ustnice ima. Polne krvi in očarujoče vablјivosti...

Tako so ji letale misli skozi glavo in potikala se je po sobi, dokler ni prišla kuharica in prižgala luč. Pri tem se je strašno ustrašila pred Mary, ker ni vedela, da je v sobi.

»Za božjo voljo, kaj pa strašite, gospodična...« je vsa preplašena zavpila kuharica.

»Saj ne strašim! Lepše mi je bilo v temi in zato nisem prižgala.«

»Gospod so se že odpeljali, milostive pa še ni domov. Menda jih sploh ne bo na večerjo. Ali hočete večerjati v svoji sobi ali tukaj?«

»Ne, v svoji sobi...«

Luč in pogovor s kuharico jo je precej vzdramil iz senc in temnih misli, ki so jo obletavale. Šla je po stopnicah gori v svojo sobo in se opirala na leseni drog stopniške ograje. Zdaj je vedela vse, toda zdaj je bila toliko izmučena, da je otopela. Kakor da se je vse to sploh nič ne tiče, je sedla k mizi in povečerjala. Nato je legla spat in takoj zaspala. Toda spala je samo kratek čas. Nekaj nad pol ure. Zdelo se ji je, da je divje, pošastno zaškripalo v sobi. Skočila je s postelje in je videla, da so bile sanje. Toda zaspati ni mogla več. Dogodki zadnjih dveh dni so se ji vedno znova kot film vrteli v njenem spominu. Ogrnila je haljo in stopila k oknu. In spet vse znova premislila. Tako se je mučila vso noč z nespanjem in spominom, ki je vsako misel, vsak dogodek pričaral pred njo kot privid. Včasih se ji je zadelo, da se ji iz kotov smeje divje bradati obraz Napoleonovega grenadirja. Takoj je slišala tudi materin glas, kako ji kliče: »Ne joči, Mary, bavbav te bo vzela...«

Zaspala je šele proti jutru in padla v težko spanje z blodnimi, morečimi sanjami.

5.

Spala pa ni dolgo, četudi se ji je zdelo, da je spanje brezkončno. Vse to je bilo radi težkega spanca in zmešanih sanj. Tudi vzbudila se je rad njih. V sanjah je kar naenkrat slišala, kako vse pohištvo poka, kako praska nekaj po stenah in iz kotov so se ji javljali obrazi pradeda in Alfonza. V vsem tem je bilo nekaj

bolnega, posledica prenapetih živcev in nemoči najti resnični odpor proti vsemu temu. V resnici je samo protestirala in obtoževala, kaj pa bi bilo treba ukreniti, tega ni vedela.

Oblečena v sinje modro svileni pyjamo je skočila iz postelje in prižgala luč. Ura je kazala šele šesto uro zjutraj. Iz kuhinje je že slišala ropot. Kuharica in dekla sta že vstali. Premišljala je, ali se naj obleče ali naj spet zleze nazaj v posteljo. Spočita nikakor ni bila, toda vedela je, da zaspati ne bi mogla več. Počasi so jo spet spreletavale sinočnje misli, vse je prišlo spet v svoj tek in čas je polževsko mineval. Da ne zaide spet v miselni delirium, je vzela v roke ilustrirano knjigo, ki je prikazovala slike iz svetovne vojne. Tako se je skušala obraniti pred samo seboj.

Pri zajutрку sta se srečali z materjo. Mary se je skrbno pretvarjala, kar ji je bilo naravnost v zabavo, ker ji je bilo dobro sredstvo v borbi proti sebi. Hlinila je izredno prijaznost s primesjo ironije. Mati jo je pohvalila, češ, da je vendarle enkrat vstala boljše volje. Saj si skoraj več ne upa govoriti ž njo. Kljub vsemu temu je Mary vzdržala komaj eno uro. Nato se je domislila rešilne misli. Bala se je dolgega dneva, bala družine z materjo. Zavedala se je, da bi jo mogla kakšna malenkost tako razburiti, da bi planila nanjo in izbruhnila svojo obtožbo. Tako slaba se je čutila, da bi nikakor ne mogla držati obljube, ki jo je dala očetu. Zato je, meni nič tebi nič, rekla materi, da se bo peljala s Fordom na Bled. Že dolgo časa ni bila tam in tudi nihče od domačih ne. Treba je vilo prezračiti, prečistiti in pregledati. Mici naj pa gre z njo in Rudi. Šofirala bo sama. Mati se je sprva upirala, toda, ker je vedela, da je to Maryna odločna volja, je popustila. Čistoneprav pa je tudi ni bilo, ker je bilo res potrebno vilo prezračiti.

In so šli. Mary je spretno vodila auto in skrbno prikrivala razburjenost, ki je kipela v njej. Držečo za volan jo je včasih pograbila taka strast, da bi pognala auto v divji tek, da bi sploh več ne videla ceste pred seboj. Skozi misli so ji švigale slike, kako so se prevrnili, kako je njo vrglo ob kanton, da ji je prebilo lobanjo. Topli možgani so ji viseli čez rob in se kadili... Stresla se je. Neumne misli! Naprej! Danes bomo delali! Šofer in dekla se ji nista mogla načuditi, ko sta začela z delom. Oblekla je staro, zimsko pyjamo, ju priganjala k delu in tudi sama pomagala. Mici se v kuhinji sploh ni smela ustaviti. Obed je pripravila sama. Tako ji je v delu minil dan in zvečer se je zadovoljna vračala v mesto. Telo je bilo prijetno utrujeno, duša mirna. Pri poti nazaj se ni več potegovala za šofiranje. Stisnila se je v kot in zadremala. Ko se je auto ustavil pred domom, jo je morala Mici poklicati. Večer je že bil, na lahko je spet deževalo, zgoraj v prvem nadstropju so gorele vse luči.

»Ali smo že doma?«

Mama jo je čakala na stopnicah. Ko je prišla do nje, jo je po-

ljubila. Nato ji je kar na stopnišču začela razlagati, kaj so vse delali in kako je sama pomagala. Vendar je bilo njeno pripovedovanje nekoliko nervozno. Tako naglo se je vzdramila in izstopila iz auta, da ni mogla priti prav k sebi. Mati jo je peljala v obednico. Tam je bil Milan. Mary se je kar stresla. Ustrašila se je. Takoj prvi trenotek ob vstopu se ji je zazdelo, da se bo nekaj zgodilo. Pa se ni nič. Milan je stopil k njej, jo pozdravil in ji poljubil roko. Še bolj se je zbala zase. Miza je bila pogrnjena za tri — vse pa je bilo pripravljeno nekam svečano, s posebnim namenom. Da se vsaj za trenotek izvije, se je oprostila, ker se mora skopati in preobleči. Mati in Milan, oba sta bila večerno oblečena. Med potjo ji je vneto naročevala, da naj obleče svetlordečo svilen obleko, tisto, ki si jo je dala napraviti na Dunaju. Materino režiranje jo je vzbudilo tako, da bi najraje storila ravno narobe. V kopalnici pa si je premislila. Ni se čutila dovolj močna, da bi nocoj kljubovala in prenesla kakšen spor. Sama je bila in brez očeta se je čutila še bolj nesigurna. Zato je storila, kakor je rekla mati. Še več! S posebno skrbjo se je opravila, prav podrobno izdelala s šminko svoj obraz in nato stopila pred njiju. Oba sta bila prijetno presenečena. Sedli so k večerji in Mary je za oporo svojega poguma hitro spraznila čašo štajerca. Veliko je govorila, boječ se ves čas, da ne pride tisto, za kar je mislila, da je mati priredila to svečano večerjo. Toda kljub temu je prišlo. Že pri močnati jedi je začela namigovati na poroko.

»Treba si bo začeti ustvarjati novo bodočnost, Mary. Milan je s svoje strani že vse pripravil, zdaj je treba samo še tvoje odločitve, kdaj naj bi bila poroka.« To je rekla mati kar naravnost potem, ko je spoznala, da po ovinkih ne bo prišla do cilja. Mary se je namreč trdovratno branila razumeti njena namigavanja. Kar melodije je mrmrala, če ji je skušala priti mati do živega. Zdaj pa je bila izgovorjena jasna beseda in naravnost, zdaj je morala razumeti in odgovoriti. Najprej se je prisiljeno zasmejala. »Kam pa se tako mudi?«

Mater je Maryno vprašanje dirnilo. Kakor je bilo izgovorjeno v smehu in šali, je vendar čutila, da se za vsem tem skriva resnica: Mary se brani. Zato so vsi trije začutili, kako se je dvignila, najprej neznatna, nato pa vedno večja megla med nje, ki je ustvarjala moreče vzdušje.

»Zdi se mi, da si se zadnje čase spremenila.«

»Do takih izjav pridejo starši vedno, kadar nimajo očitati kaj drugega.«

Zdaj je prišla mati z besedo na dan.

»Pustimo šalo, tudi zbadljivko si prihranimo, zdaj gre za resne stvari. Oprosti, Mary, toda povedati ti moram, da je tvoje obnašanje zelo neprimerno in nepremišljeno.«

Mary si je uporno prižgala cigareto in kakor takrat na Bledu, ko je materi povedala, da ji je Milan vzel nedolžnost, je tudi

zdaj spuščala kolobarčke dima proti stropu. Prav tako sigurno in na zunaj mirno. Vmes je vrgla lahen posmehljajoči pogled na Milana, ki je očitno kazal svojo nervoznost radi njenega prenapetega vedenja, kakor se je blagovolila izraziti njena mati. Kot mačka, ki se pripravlja na protinapad, ker pričakuje napad nase, kot zasilno pripeta vzmet, ki se lahko vsak čas sproži, je sedela Mary v fotelju in poslušala materino pridigo.

»Milan je študije končal, zdaj si hoče zgraditi dom. Zakon je lep in vesel, če je mlad in zgoden zakon. Šla bosta na ženitovanjsko potovanje, peljala se bosta, kamor se bosta hotela in zdaj kot mlada bosta uživala vse lepote, ki jih bosta srečavala...«

Mary je komaj strpela. Same fraze! ji je šlo skozi glavo. Kako si le upa tako govoriti! Moj bog, kakšna hinavščina! Napetost med njima je rasla od besede do besede. Ob materinem resnem prizadevanju, dobiti od Mary jasno izjavo, je ta spoznavala, da se ne bo mogla izmakniti. To jo je nekoliko vznemirjalo. Strah jo je postajalo pred samo seboj, ker je vedela: če bo začela govoriti, ne bo govorila, ampak bo izbruhnila. Vse, kar ji leži na srcu, bo izgovorila. In kaj bo potem? Na očetu obljubljen besedo je popolnoma pozabila. Sklenila se je braniti do konca. Moči ji je dajalo sovraštvo, ki ga je zdaj čutila tudi do Milana. Nemogoč se ji je zdel v tem položaju. Kako je jecljal, kako je skušal materi pomagati proti njej in kako se je istočasno skušal dobrikati. To telo se njenega ne bo več dotaknilo, nikoli več! Z njim je končala. Gnusil se ji je. Tiste gladke roke s svetlo, skrbno negovano kožo, roke, s katerimi je oprijemal mrtva trupla, tudi ženska, v secirni dvorani in ji z naslado pripovedoval, kako mirno reže, reže, po mrtvem truplu... Fej, ostudno, kakšen zamore biti človek! In prav tiste roke so v njeni odsotnosti objemale in božale umetno pomlajeno telo njene matere, ki se je branila starosti z vsemi čarovnijami in pripomočki moderne kozmetike. Puder, ki si ga je natresla včasih po vsem telesu, razne kopeli, ki bi ji naj pomladile in spet osvežile kožo, šminke, — vse to je zdaj videla Mary jasno pred seboj...

Mary je tu in tam slišala, da govori mati kar naprej, brez konca, toda radi misli, ki jih je mislila, ni njenih besedi sprejela. Čutila je, kako gre vse svojemu divjemu in obupnemu koncu nasproti. Iz teme se ji je pošastno priplazila podoba brzovlaka, ki se pelje s tisoč kilometrsko hitrostjo. Iz teme v temo gre, iz kota v kot šviga. Tedaj je razločno slišala materine besede: »Zakaj ne odgovoriš?«

Mary ni vedela kaj odgovoriti.

»Kaj pa naj odgovorim?«

(Konec prih.)

Richard Papan:

PARTIZANSKA VOJNA V MANDŽURIJI

Prinašamo v prevodu kratek članek, ki dokazuje, s kakšnim odporom mandžurskega kmeta se mora boriti japonski imperializem. Odpor proti njemu se vrši zaenkrat še neorganizirano, toda že se čujejo glasovi, ki govorijo o tem, da se bodo partizani, ki so tudi v ruski revoluciji igrali veliko vlogo, zedinili v organiziran pokret mandžurskih delovnih množic.

Japonski uradniki, instruktorji, politični in gospodarski svétniki, vohuni podjetniki in trgovci z opijem, ki prihajajo v Mandžukuo, ne prinašajo predpisane patriotične navdušenosti v svoj, na novo pridobljeni kolonialni paradiz. Saj vedo, da se marsikateri ne bo več povrnil v domovino. Udobno in poceni so si pustili pridobiti bogate naravne zaklade osvojene dežele, nemoteno so podjarmili domače prebivalstvo, ga ukrotili in mu zamašili usta — da bi le teh prekletih »banditov« in dnevnih »vpadov razbojniških tolpe« ne bilo! Bandite in razbojniške tolpe imenujeta japonski in angleški tisk partizane, ki so v večjih ali manjših oddelkih, večinoma brez medsebojne zveze, pričeli boj proti japonskim kolonialnim razbojnikom.

»Dajte nam dve leti časa, potem bo vladal v deželi mir,« so dejali japonski vojaški poglavarji gospodarskim zastopnikom, ki so po končanem boju proti rednim četam hlepeli, da bi se brž polastili plena. Odtlej je preteklo poltretje leto. Cete partizanov niso uničene, narobe oboroženi protijaponski pokret je v poslednjih mesecih narasel. Dan za dnem pridobivajo skupine partizanov novih moči, ki jim jih dajejo uporni mandžurski vojaki in domači kmetje, zakaj trpinčeni in izmозgani mandžurski kmet nima razen svojih verig v resnici nič, kar bi lahko izgubil.

Zadnje mesece je bil malone vsak dan tukaj napaden kak japonsko-mandžurski stražar, tam je bilo zažgano kakšno poslopje ali železniška postaja. Dan za dnem so sprejemali lazareti ranjence, dan za dnem so zaznamenovali japonsko-mandžurske liste izgub nove mrtvece. Zdaj so ubili dvajset vojakov in nekaj častnikov, zdaj so ranili deset mož. Tako javlja komandant ene same japonske brigade, da se je moral v zadnjih desetih mesecih v poedinih spopadih stopetdesetkrat spoprijeti z »banditi« in da je pri tem izgubil petstosedemdeset mož, oficirjev in vojakov.

V Mandžuriji je vojna — partizanska vojna.

Na vojnem letališču v Čang-Cungu (enem izmed petdesetih letališč, ki so jih Japonci v veliki naglaci zgradili v Mandžuriji) je izbruhnil nekega večera ogenj v neki lopi. Nezaslišano hitro se je požar razširil navzlic vsem varnostnim ukrepom; v malo urah so uničili plameni vse lope in poslopja z inventarjem in aparati vred. Partizani so bili med posadko letališča in so podtaknili ogenj. Vojaki so obkolili vsa mesta, kjer je gorelo. Ali nobenega požigalca niso vjeli. Dan ali dva pozneje je petnajststo partizanov obkolilo in napadlo japonske čete, ki so tabore na neki postaji mandžurske železnice. Po večurni borbi so se morali Japonci vdati. Zmagovalci, katerih plen je bilo mnogo vagonov važnega vojnega materiala, so postreljali japonske oficirje, vojaki pa so lahko odšli. Oficielni tisk v Harbinu je moral pogostoma priznati, da so železniške zveze z nekaterimi kraji na žalost pretrgane. »Banditi« so razdejali tračnice in razbili kretnice.

V zadnjih tednih so se takšne vesti še pomnožile. Navajamo samo dve: »Reuter javlja iz Harbina: Oddelek banditov, sto mož po številu, oborožen s karabinkami in lahкими strojnimi puškami, je napadel železniško naselbino vzhodno od postaje Ašihe. Naselbino so oplenili.

Dalje sporoča Reuter, da se je del mandžurskih čet, ki so bile stacionirane v Ašihu, uprl in je oborožen s težkimi strojnimi puškami pobegnil v gore. Ali: »Banditi prihajajo nad Vinjsjang. Vsi Japonci so zapustili mesto in zbežali v Harbin. Po mestu se širijo glasovi, da je mandžurska policija v zvezi z banditi. Med prebivalstvom je izbruhnila panika.« Preteklo leto se partizani niso upali napadati mest. Zdaj razpolagajo njihovi oddelki z boljšim moštvom, so organizirani in primerno oboroženi. V sungarskih nižinah operirajo baje tri armade partizanov, katerih moč cenijo na kakšnih desetisoč mož.

Sprva so se gospodarji Mandžurije zadovoljili s tem, da so pošiljali nad partizane kazenske ekspedicije, ki so kajpada le v redkih slučajih našle partizane na mestu dejanja. Potlej so se Japonci maščevali nad prebivalstvom, nad kmeti. Tisoče so mučili in umorili, tisoči so prišli na beraško palico. Zadnji čas so uporabljale kazenske ekspedicije po angleškem zgledu bombna letala, ki so »vstaške« vasi in naselbine kratkoma izpremenile v razvaline in pepel. Po neki vesti iz Šanghaja, je bilo ubitih pri bombnih napadih neke kazenske ekspedicije, dvajsetisoč kmetov. Peščica tistih, ki so ostali pri življenju, je pobegnila in poizkusila prodreti do neke partizanske čete, ki je operirala v bližini.

Ali pomagajo moritve, kri in grozote? Protijaponsko partizansko gibanje rase naprej. Zmerom bolj pogosto se upirajo mandžurske čete, ki so bile določene za rabeljsko službo kazenskih ekspedicij. Zategadelj misli Japonska resno na popolno razorožitev mandžurske armade. Tudi o upiranju japonskih vojakov poročajo, ali ti primeri so tako posamezni, da so komaj simptomatični.

Nervoznost oficelnega tiska, nervoznost mandžurske in japonske buržuazije, rase od dne do dne. In japonska vladavina posega za novimi sredstvi proti partizanom. Ustanavlja vojaške kolonije v severni Mandžuriji; v posebno ogroženih predelih naseljujejo rezerviste. Domače kmete poganjajo skorajda brez vsake odškodnine od hiše in grude in nato se naselijo v izčiščene vasi vojaški kolonisti.

In uspeh? Kmetje iščejo varstva pri partizanih! Vojaški naseljenci uživajo ponavadi le kratkotrajen mir. Partizani napadajo in pustošijo naselbine, naseljenci beže običajno v najbližje večje mesto. Če tvegajo po kratkem času povratek nazaj, morajo biti pripravljeni na nov napad. En milijon takih naseljenecov so baje naselili v bližini Harbina in dalje ob ogroženih železniških progah.

Partizansko gibanje je torej osvobodilni pokret mandžurskih kmetov. Kljub vsem ukrepom daleč boljših in modernejše opremljenih okupacijskih armad raste ta pokret nenehoma. Celotno moč vseh boja sposobnih sil partizanov, ki so raztreseni po vsej deželi, je ceniti po ruskih virih na dvestotisoč mož. »Frankfurter Zeitung« govori o osemdesetih tisočih...

Katarina Sršen:

DRUŽBA IN VZGOJA

V celoti vsebuje vzgojno vprašanje dvoje povsem različnih problemov, ki sta seveda v vzročni zvezi, se pa v določenih prilikah lahko tudi izključujeta. To sta cilj, ki ga stavi družba vzgoji, po drugi strani pa so to dognanja pedagoške vede o človeku in o njegovem umskem in telesnem razvoju, o metodah, kako ga podpreti, kako preprečiti izkrivljenje človekove

rasti itd. itd. To slednje vprašanje je pri nas navadno smisel in namen vsega javnega naprednejšega prizadevanja na vzgojnem področju. Vsakdo išče vzroka tudi za krize le v okvirju praktičnega uporabljanja teh znanstvenih izsledkov, praktičnega dela v šoli, v drugi instanci govore, če tod ni najti vzroka krize, o pravem in o nepravem učitelju, o izžarevanju njegove osebnosti in še o marsičem. Ne zaveda se pa skoro nihče, da v določenih prilikah ni mogoče prenesti vseh dognanj vede v prakso, še manj pa more v danih okoliščinah zares v skladu z znanostjo in seboj delati učitelj pa najsi bo res rojen za ta poklic, najsi bo res izgrajena in za vzgojitelja ustvarjena osebnost. Prizadeva si marsikdo izmed poštenih učiteljev, da bi uveljavil v svojem delokrogu čim naprednejše vzgojne metode, čim modernejše ozračje — in vendar se bistvenega ni prav nič izpremenilo! Udaljal se je utopiji, da bo z enim samim eksperimentom izpremenil sistem, kakovostal, na katerih diha vse današnje vzgojno prizadevanje. O tem pa, kak je cilj vzgoje, ki ga stavlja družba, oziroma bolje, oni del prebivalstva, ki odločuje v državi, ne govori vobče nihče. Vendar pa je to edina žila, ki odločilno usmerja dihanje vsega vzgojstva in to brez ozira na taka ali drugačna znanstvena dognanja. Tej smernici, ki je odločilnega pomena, stoji torej nasproti pedagoška veda in njej ob strani danes množni nosilec potrebe in želje po praktični uporabi vseh znanstvenih izsledkov v prid celokupnemu človeštvu, delovni človek. Njegov ideološki izraz je socializem. »Socializem je na vseh področjih človeškega udejstvovanja uporabljena znanost.« (Avgust Bebel.)

Interesa za javno vzgojo množic niso vzbudile pridige meščanskih filozofov in tudi ne novo pot ustvarjajoči Owenov poizkus, tudi ne politični interes v boju z absolutizmom in klerikalizmom. Vzmeti so bili realni kapitalistični trgovski interesi. V prvem delu Kapitala (4. odd., 13. pogl.) opisuje Karl Marx ekonomske vzroke, ki so vodili do začetkov tovarniške varstvene zakonodaje in do splošno obveznega šolskega pouka v Angliji. Angleški tovarniški zakon je bil narejen v interesu veleburžuazije, ki se je s tem iznebila zakotne konkurence in je pospešil z dvigom inteligence delavcev tehnični razvoj. Uvedba splošnega šolskega pouka ni bila niti izpolnjevanje npravstvenih zapovedi, niti ne prosvetna skrb, kakor pravijo meščanski zgodovinarji. Izvršila se je v dobro preudarjenem interesu veleburžuazije. Nikdar pa ni šla buržuazija preko določene meje. Ko je hotel R. Owen izvajati svoj eksperiment v New Lannarku, na širši podlagi, je bil takoj osamljen in je propadel obenem s svojimi utopičnimi ustanovami. Beseda Karla Marxa, po kateri »izključuje kapitalistični produkcijski način bistveno vsako racionalno izboljšanje preko določene točke«, velja pravitako za vzgojno

področje, kakor velja za področje delovne zaščite in tehnične racionalizacije.

Zgodovina pedagogike, ki se izraža v imenih Platon, Comenius, J. Locke, Rousseau, Pestalozzi itd., je zgodovina družbe, njenega gospodarskega napredka in njenih razrednih bojev. Prav gotovo imamo tu opraviti često z marsikako resnico in fineso individualno psihološkega značaja, vendarle so bili vsi ti možje končno le zastopniki, najsi so se tega zavedali ali ne, teženj onega razreda, ki je stremel po oblasti ali ki je bil na oblasti. Nad vse značilno pa je, da meščanska pedagogika sploh ne omenja velepomembnega Owenovega eksperimenta niti ne Marxa, ki je vendarle postavil temelje novi pedagogiki.

Z razvojem privatne lastnine do naših dni so se izoblikovali sledeči znaki razredne vzgoje:

- a) avtoritativna, prisilna vzgoja otrok;
- b) ločitev starostnih razredov;
- c) nadrejenost mož;
- č) gospodstvo odraslih nad otroki;
- d) povezanost vzgoje z verstvom, prepojitev z religioznim kultom;
- e) monopolizacija izobrazbe, znanosti, uprave, ki so skrivne vede v rokah duhovnikov in kraljevskih pisarjev;
- f) diferenciacija in militarizacija vzgoje. Javne vzgoje je vseskozi deležen le vladajoči razred. Povezanost šole in vojašnice;
- g) zaničevanje ročnega, manualnega dela;
- h) nižje vrednotenje ženskega spola in temu odgovarjajoča ločitev vzgoje dečkov in deklic.
- i) Množice niso deležne javnega šolstva. Če so ga, kakor v novejši dobi, tedaj s pridržkom. (Toliko, da zna streči stroju.) To kaže jasno tudi delitev na nižje šolstvo (za množico) in na višje šolstvo (za vladajoči razred, za njegov uradniški in vojaški kader).

Iz vsega tega izhajajo nujno zahteve nove progresivne pedagogike, pred vsem pa njenih troje osnovnih spoznanj:

1. Socialna okolica je odločilnega pomena za oblikovanje človeškega značaja.
2. Preobrazbe šolstva ni mogoče doseči same ob sebi, ampak le v najožji povezanosti s preobrazbo celotne družbene strukture.
3. Sleherni vzgoja je nujno politična vzgoja. V smislu onega, ki ji določa smer, to je: vladajočega razreda.

Namen teh vrstic je, pokazati sistem vzgojnega prizadevanja, ki ga uravnava cilj sedanje družbe. Kak je smoter vsega prizadevanja vzgojnih faktorjev pri uvrščanju človeka v njegovo socialno skupnost, naj nam pokaže pregled vseh ustanov sedanje kapitalistične družbe, ki oblikujejo človeka, družine,

šolstva in mladinske zaščite, cerkve, mladinske organizacije, tiska in drugih neorganiziranih oblik vzgojnih vplivov.

I.

Meščanska filozofija in družbena filozofija gledata v družini praelico človeške skupnosti in temu odgovarjajočo vzgojno skupnost za vse čase in za vse razmere. Po meščanskem nauku so starši prirodni in najboljši vzgojitelji otrok. To tezo utemeljujejo religiozno, moralično, biološko in sociološko. Vzgojno pravo staršev izvajajo iz »prirodne pravice« ali iz božjega razodetja. Državno organizirana javna vzgoja ima le ta namen, da dopolnjuje, podpira in nadaljuje vzgojo staršev. V najboljšem slučaju izvaja država nekako kontrolo nad vzgojo staršev. »Vzgoja naraščaja za telesno, duševno in družbeno sposobnost je najvišja dolžnost in prirodna pravica staršev, njihovo udeleževanje pa nadzira država.«

V resnici je tako, da se umešava meščanska država le v razmere proletarskih in pol proletarskih rodbin. Javna šoloobveznost, državna prisilna, skrbstvena vzgoja je praktično le za te. Družina buržuazije in veleposestniške kaste se izogne šolski obveznosti s pomočjo privatnih šol in domače vzgoje. Tam, kjer ji prija, posega družba v pravice staršev, kljub vsemu. Razvijajoča se kapitalistična industrija iztrgava proletarske otroke brezobzirno iz naročja družine ali vzame otrokom starše. Kljub temu izjavljajo vsi pedagogi, tajni svetniki, bankirji in veleindustrijci, da je družina pravi vir vse nravstvenosti in obnove človeštva. Cerkev je povzdignila zakon v zakrament, v sveto dejanje in je s tem posvetila diktaturo staršev nad otroki, moža nad ženo.

Tudi množice po večini tako mislijo. Značilno je, da so se zboru hvalilcev sedanjih družinske oblike pridružili tudi socialni demokratje. Meščansko družino proslavljajo za večno, nezpremenljivo in končno veljavno obliko družine. Zato je tembolj važno, da se spomnimo besed Karla Marxa: »Seveda je pravtako bedasto imenovati krščansko-germansko obliko zakona za absolutno, kakor starorimsko ali starogrško ali orientalsko obliko, ki poleg tega še tvorijo razvojno zaporedje.«

Kakor kažejo izsledki narodopisja, se je današnja uredba družine razvila sploh šele na podlagi razvite privatne lastnine in hegemonije moža. Najstarejša oblika družine — seveda poleg promiskuitete — je skupinska družina. Pozneje se je na podlagi primitivnega poljedelstva razvila patriarhalna veldružina. Ostanke te družine nahajamo še danes na vzhodu. V patriarhalni veliki družini je med delovnim ljudstvom že uveden enojni zakon, vendarle živijo že poročeni sinovi in zetje pod isto streho pod nadoblastjo staršev. Najstarejše judovsko družinsko pravo, ki priznava še množni zakon plemenitnikov,

posebej določa enakopravnost sužnjinega otroka z otrokom legitimne soproge.

Meščanska oblika družine, ki pozna strogo monogamijo, podrejenost otrok in žene možu, brezpravnost nezakonskih otrok, ki ne morejo dedovati, prepoved možitve med sorodniki, je oblika družine, ki odgovarja malomeščanski blagovni produkciji in zgodnjemu kapitalizmu. Razviti kapitalizem je sicer praktično razkrojil to malomeščansko obliko družine, pravno pa jo je ohranil nezrahljano. (Ločitveno pravo!) S tem je izpremenil zakon v neizčrpen vir telesnih in duševnih muk, družinskih tragedij, slabega ravnanja, podlosti in vzgojnih napak. Kljub temu jo posvečujejo, ker najbolje odgovarja izkoriščevalskim, lastninskim, gospodovalnim interesom. — Poseben znak te družine je »očetovska oblast«, ki le semtertja zavzema širši izraz »oblast staršev«. Ta oblast obsega pravico določanja poklica in religije, vzgoje in telesne kazni otroka. Oče določa (ne mati ali oba skupaj) bivališče, konfesijo, šolo, poklic. Seveda, usmrtiti ne sme otroka, kakor je bilo v starem Rimu, toda preden poseže država vmes, so se morale otroku pripetiti že težke stvari. Sicer pa poleg tega skrbi za proletarske otroke »socialno skrbstvo«, kjer v raznih javnih ali privatnih krščansko-usmiljenih ustanovah sistematično vzgajajo janičarje svojega lastnega razreda.

Bistveni znaki družine, ki jo po vseh kapitalističnih deželah ščiti postava, so:

1. Njen temelj je dosmrtni enojni zakon. Ločitev je ali povsem prepovedana ali pa vendar zvezana z izrednimi težkočami.

2. Poglavar družine je oče, mati in otroci so po stopnjah podložni. Le, če je oče mrtev ali, če je sicer nesposoben, lahko stopi mati pravno na njegovo mesto.

3. Gospodarsko je ta zakon skupnost stanovanja in posesti. (Ločitev posesti je treba posebej zaznamovati.)

4. Zakonca sta moralično obvezana k spolnemu občevanju (upiranje tej obveznosti je vzrok za ločitev) — za ljudstvo pomenja to dolžnost ploditve. (Par. 171.)

5. Bistven znak te družine je dedno pravo, nezakonski otroci so izključeni. Starši lahko razdedinijo otroke.

6. Žena je dolžna absolutno zvestobo. Nezvestoba je v mnogih deželah kaznjiva, navadno le za ženo. Nezakonska mati je le v nekaterih deželah in le izjemoma lahko varuh svojemu otroku.

7. Starši imajo vzgojno pravico in dolžnost, sem spada pravica telesnega kaznovanja otrok.

Nastala je ta oblika v dobi enostavne blagovne produkcije in začetnega kapitalističnega podjetniškega gospodarstva. Na tej stopnji je bila družina še produkcijska skupnost.

(Lastnik je oče. Znaki: kontinuiteta lastnine, trajen, monogamen zakon, dvojna morala, izkoriščanje žen in otrok, »nedotaknjeno« žene naj jamči za legitimnost dedičev; otroci so cene in zanesljive delovne moči.) — Ker posamezni malomeščan prav nič ne pozna družbenih povezanosti, ker ne pozna ekonomskih pogojev svoje družinske hierarhije, zato obdaja družino z nadnaravnim, božjim nimbusom. Po drugi strani pa zopet misli, da je gospodar svoje usode ali žrtev lastne nesreče, svojih kreposti in slabosti. Ta njegov nazor je obenem religiozno fatalističen in moralično aktivističen. Taka je tudi vzgoja: religiozna in posvetna, navodilo je za trpljenje in za aktivnost, k pokornosti in k podjetnosti. V zaostalih deželah vladata katolicizem in luteranstvo z njuno pasivno noto v vzgoji. Aktiven značaj pa ima angleško-severnoamerikansko puritanstvo in zapadnoevropski kalvinizem, kjer se je prvotni proces akumulacije najjačje uveljavil. Ko se je uveljavil moderni industrijski kapitalizem, se je uveljavila aktivna etika nad pasivno (Robinzon!).

Značilen je poveljevalni značaj te vzgoje, ki temelji na popolnem nepoznanju biološko-družbenih gibalnih zakonov in se izraža zatorej vedno v obliki zapovedi, bodisi svetih npravstvenih postav, bodisi božjega razodetja. Šele razviti kapitalizem ustvarja pogoje za vzgojo, ki ni metafizična. Vendar pa je v kapitalizmu med človekom in človekom vstala le ena vez, vez golega interesa, brezčutnega, golega plačevanja in izkoriščanja. Buržazija je potegnila svetniški sij raz vseh doslej častitljivih in s pobožno plašnostjo opazovanih stvari. Izpremenila je zdravnika, jurista, duhovnika, poeta, znanstvenika v plačane mezdne delavce. Strgala je raz družinskega razmerja ginljivo sentimentalni pajčolan in napravila iz njega zgolj denarno razmerje. Tako je kapitalizem privedel do dejanskega razvoja družine.

Razvijajoči kapitalizem je vzel družini ekonomsko bazo in s tem izpremenil psihologijo otrok in staršev. Bolj ko jo pa razkrajja ekonomsko in socialno, bolj jo skuša obvarovati z juridičnimi, religioznimi in filozofskimi pripomočki. Tako ustvarja neizbežna nasprotja. Nasprotje med zakonom, ki ga posvečuje država, religija in običaj ter med nalogami, ki bi jih naj vršil. Vsi pravijo: Družina je vzgojna skupnost. Na njej je zgrajena vsa druga vzgoja. Človeka producira družina najbolj telesno in duševno.

Kako je s to vzgojno funkcijo?

V meščanstvu opravljajo to funkcijo in delo: zaščitna sestra, »gospodična«, domači učitelj.

Pri malomeščanstvu: Nekoč je bila malomeščanska družina res vzgojna skupnost. V času enostavne blagovne produkcije, preden se je uveljavil moderni industrijski kapitalizem. Tedaj je bila obrtnikova in trgovčeva družina v mestu, kakor tudi kmetška na deželi organizatorična baza produkcije. Stanovanje, skladišče, delavnica in trgovina so bile še eno in isto, združene

pod eno streho. Delovno osebje so tvorili družinski člani, h katerim so pridružili še nekaj tujih elementov: pomočnike, vajence, posle. Družina ni producirala le najvažnejšega za svojo porabo in deloma lastno orodje, izdelovala je celo one produkte, ki so prišli kot blago na trg. Otrok je od prvega lefa naprej avtomatično vraščal v to gospodarsko skupnost, seznanil se je tudi z vsemi elementi naobrazbe, ki so bili potrebni na tedanji stopnji za vzgojo normalnega malomeščana. Javne šole so bile le dopolnilo tej družinski vzgoji. — Samorasla delitev dela je odkazala otroku v obrtniški in kmetski rodbini oziroma v malomeščanski družini, določen delež pri produktivnem delu in pri upravi. Dekleta so vraščala v gospodinjstvo, dečki v očetovo obrt. Bil je trden okvir, ki je otrok vraščal vanj. Vzgoja v tej dobi ni bila znanost, ne umetnost, marveč v prvi vrsti *n a v a d a*. Družinski egoizem, ki ga pri nas poznamo pod ganljivim nazivom »smisel, čut za družino« je bil važen vzgojni faktor. Z religioznimi običaji pa in z različnimi pobožnostmi so vcepili otrokom način mišljenja. Oče v nebesih in oče na zemlji sta se skladala. »Mati naj kaže otroku Boga« je pisal Pestalozzi. »Mati in poslušnost, Bog in dolžnost sta mi potem eno in isto« (Wie Gertrud ihre Kinder lehrt).

Kaj je napravil kapitalizem iz te malomeščanske družine? Ločil je stanovanje in delavnico, čim dalje bolj je ločil tudi delavca od produkcijskih sredstev. Majhen del dosedanjih obrtnikov in trgovcev se je razvil v moderne kapitaliste in se je stopil z veleposestniki, ki so se tudi razvili v kapitaliste. Množica obrtnikov in kmetov se je proletarizirala. S tem je zadobila družina smrtni sunek. S produktivnim delom je izgubila devet desetih svojih vzgojnih elementov in možnosti. Le pri malem kmetu na deželi in deloma pri malem obrtniku in pri malem trgovcu se je ohranil borni ostanek nekdanje družinske skupnosti. Celo pripravljane življenjskih potrebščin, ki so bile nekoč izključna domena gospodinje, je skoro do malega izločeno iz družine. (Platna ne izdelujejo več doma, koljejo ne, mizarijo le bolj mimogrede in izjemoma, kruh često kupujejo itd. Obedujejo še komaj vsi doma v družini. Tudi pranje, krpanje, šivanje se vrši že često »izven hiše«.) Domače delo se reducira danes na nekaj dolgotrajnih duhamornih prijemov, ki so vedno enaki. Enoličnost je vzela tudi današnjemu gospodinjstvu sleherni vzgojni pomen.

Z ekonomsko izpremembo se je izpremenilo tudi razmerje med posameznimi člani družine. Zakonca, ki sta imela popreje skupno produktivno delo, sta danes le še v denarnem razmerju. Odtod nasprotje, ravnodušnost, celo sovraštvo, nezvestoba. To je trgovsko razmerje, često čista špekulacija, zatorej razmerje pretvarjanja in hlimbe. »Ženitbeni trg« v časopisih vseh meščanskih smeri je kliničen primer za razmerje med zakonci. Duha, lepoto, plemenit značaj ponujajo kakor slanine, vendar je vse te čednosti še mogoče pogrešati vzpričo mi-

lijonskega premoženja! — Veliko večino zakonov družijo danes le gospodarski oziri, oziri na reputacijo in karijero. Javnosti prikrivajo to gnilobo. Otroci pa doraščajo v tej atmosferi prepira, laži in prostaštva. Robert Owen je imenoval meščanski zakon legalizirano prostitucijo. Zapisal je: »Prava čistost je tam, kjer je temelj spolnim odnošajem ljubezen. Prostitucijo pa nahajamo povsod tam, kjer te ni in kjer je skupno življenje prisiljeno zaradi premoženjskih interesov, zakona ali običaja.« Kakor povsodi se torej tudi tukaj upirajo nove produkcijske razmere starim družbenim uredbam.

Najjasneje se izražajo ta nasprotja pri tako imenovanem izobraženem srednjem sloju med intelektualci, uradniki, nastavljeni. Oni so pravi nosilci meščanske družinske ideologije. Zdaleka bolj, kakor med proletariatom, tiči še vsak do ušes v malomeščanskih družinskih tradicijah in zakonskih predsodkih. Njihovo mišljenje je še konzervativno, toda njihovi življenjski pogoji in delo so revolucionarni. To vodi do neštetihi očitnih in prikritih tragedij. Tudi žena srednjega stanu mora na delo, iztrgana je »gorkemu domu«, otrokom. Gospodstvo moža ni več nujno, temveč je nadležno. Vsak dan pride do ločitev, žena trga vezi dvojne morale. Prepoved omejevanja porodov je v nasprotju s pičlimi dohodki intelektualne družine. Ker hišno delo ni več produktivno, degradira ženo v hišno sužnjo in vzbuja v močnejših naturah stremljenje po osvoboditvi iz tega suženjstva. Znanstveni, umetniški politični interesi razkrivajo ženi čedalje bolj ozkost in zatohlost družine. Tudi otroci se upirajo hišnemu redu staršev, občutijo ga kot filistrstvo in barbarstvo. Otroci, ki so često zgodaj samostojni, kritizirajo svoje nazadnjaške starše in stavljajo svoje zahteve. Zastonj skušajo starši ohraniti svojo avtoriteto pri doraščajočih otrocih. Ponavljajo se konflikti. Otroci se norčujejo iz staršev, jih varajo ali pa jim pobegnejo.

Literatura iz epohe vstajajočega kapitalizma govori o tem. Ibsen, Strindberg, Wedekind, Hasenclever, Werfel so njeni glasniki. Napetosti, ki jih ustvarja kapitalizem v družini, se izražajo tudi v kriminalni in samomorilski statistiki. Umori zakoncev, skupni samomori mater in otrok, radovoljna smrt celih družin, naraščajoča epidemija samomorov med mladimi zaljubljenici, pogosti samomori učencev so često posledice teh notranjih napetosti, ki se jim pridružujejo še beda, stiska in bolezen. Mnogo je ločitev, pojavljajo se svobodna razmerja med ljudmi. Prej čednostne in poslušne hčerke uhajajo in se osamosvojijo. »Boj mladine«, »Osvoboditev mladine«, »Seksualni boj mladine« so dnevna gesla.

II.

Če že »normalna« meščanska in malomeščanska družina danes nima več skoro nobenih izobraževalnih elementov, jih delavska družina že celo nima. To priznajo danes vsi naprednejši soci-

ologi. Velika večina žen se udejstvuje v poklicu — v industriji, poljedelstvu, mali obrti — in ne v rodbini. Iztrgane so rodbini. Možje tudi ne ostajajo doma, če so brezposelni že celo ne. — gredo na cesto, na delovni trg, na priložnostno delo, v gostilno. Otroci so slabo hranjeni, slabotni so, prezebajo, rahitični so. Kapitalistična brezposelnost razdira prav tako družinsko življenje kakor pridobitno delo. Važno poglavje, ki je morda najtežja obsojba kapitalističnega sistema, je otroško pridobitno delo. Zanj je danes težko ugotoviti pravi položaj, ker so statistični podatki nezadostni. Otroškega dela nihče ne prijavlja, kako veliko število otrok pa je zaposlenih v poljedelstvu, v hišni industriji in gospodinjstvu, je težko dognati. Predvsem v mladih kapitalističnih deželah, Kitajski in Japonski, zavzema otroško pridobitno delo grozoten obseg. — Posledice vsega tega so nesreče v obratih, izčrpanost, prezgodnji porodi, najrazličnejše bolezni in kuge: ženske bolezni, spolne, poklicne bolezni, tuberkuloza. Temu se pridružujejo še nočno delo in stanovanjska beda, ki je kronična. Ob njej se še bolj razpasejo bolezni vsake vrste, moralna podivjanost otrok se telesno izrodi. Stanovanje je prostorninski temelj, na katerem mora uspevati družina. V normalni sobi bi smela prebivati in spati kvečjemu dva človeka. Če primerjamo to higijensko zahtevo z dejanskim položajem, dobimo porazne rezultate.

Preko teh kričečih dejstev nihče ne more. Zato pravijo: seveda, kot gospodarska edinica je družina propadla in podlegla, kot kulturna skupnost naj obstoja dalje. Zato je bilo zadnja leta izvedenih mnogo poizkusov za poživitev družine. Za takim besedičenjem ne stoji v najmanjši meri cerkev, kajti nje moč in dohodki niso baš v neznatni meri odvisni od obstoja družine, često so to tudi prebrisani spekulanti in kapitalisti, izdajatelji družinskih listov in magazinov, poročni mešetarji, fabrikanti margarine, najrazličnejši specialisti za notranjo arhitekturo... Kaj razume buržuazija s kulturnim podvigom družine, to vidimo najjasneje v zakonskem pravu. (Naperjeno je proti svobodnim razmerjem, proti regulaciji potomstva.) Toda meščanstvo samo nima več kulturo ustvarjajočih sil. To dokazuje cela vrsta časopisov »Za ženo«, »Za dom« itd., nivo kina in gledališča. Najpuščobnejša banalnost, solzavost, moraliziranje, pobožnjaštvo, čenče in besede, zvezane s seksualnim draženjem, tvorijo 90 % malomeščanove duševne hrane. In taki starši naj bi bili vzgojitelji?!

Teh dejstev ni mogoče prezreti, zato skušajo družino umetno poživljati z raznimi reakcionarnimi sredstvi: propagiranjem vrtnih mest in stanovanjskih kolonij, s šatorom, ki naj družino vsaj ob nedeljah zopet zbliža. Tako skuša meščanska družba umetno ustvariti zopet izolirano družino, ki je odrezana od gibanja razreda in skupnih interesov, uspavati skuša zavest pripadnosti k skupnosti na ta način, da družinskim članom poleg

napornega dela nalaga še delo na vrtu, brklarijo po zemlji in jim vzbuja lastninske instinkte in skomine ob istem času, ko razne banke, hranilnice in posojilnice stiskajo iz uboge pare zadnji novce, da jim plačuje visoke obresti za posojen denar vse življenje in da nikdar več svobodno ne zaduha. Središče življenja, njegov cilj in smisel postaja čedalje bolj ta hiša, ta »dom«, ki je povrh vsega navadno še prav slabo opremljen, ker v tako malem obsegu ni mogoče izvesti in zmagati stroškov za razne tehnične pridobitve. S krvjo plačana ped zemlje in streha nad glavo vzbudi v masi vse instinkte male posesti, ki postaja stonoga in storoka hidra in grozi zatreti sleherno mlado in napredno utripanje. — Jasno je, da ta pot ne vodi do rešitve, da je nemogoča. V teku osvobodilnega boja se bodo nedvomno izkristalizirale nove oblike zakona in družine, stanovanje bodo združno upravljane velike hiše, ki bodo opremljene z vsemi izsledki moderne tehnike. Centralizirana ne bo le kuhinja, kurjava, pralnica, čiščenje, tudi otroška zavetišča, igrišča, kopalnice, klub, biblioteka, zdravniški ambulatorij. Novo življenje bo rodilo tudi nove, kolektivne materinske in očetovske instinkte.

- Če buržuazija kljub vsem dejstvom vztraja pri svojem podarjanju meščanske male družine, celice, družbe, tedaj mora imeti pri tem določen političen in gospodarski interes. Družina je proizvajalnica cenениh in voljnih delovnih moči. Kar buržuazija posebno visoko ceni, je podložniško razmerje v družini, ki se izraža v stopnjah: oče-mati-otroci. To je pomanjšana slika meščanske družbe. Otrok je prepuščen očetovi samovolji na milost in nemilost. Če mu lastna sredstva ne zadoščajo, ga podpre država (razdedinjenje, brezpravnost nezakonskega otroka). Značilna je zapostavljenost matere. (Ime, narodnost...) Buržuazija ima interes na masovni produkciji delovnih moči. Ne izprašuje se: Koliko otrok je sposobnih življenja? Koliko jih pomre? Koliko je bolnih, pohabljenih? Potrebuje ceneno, vsepovsodi porabljivo, od njene milosti odvisno rezervno armado. Najvažnejši kontingent te armade so žene in otroci.

V vseh meščanskih državah je varstvo otroka pred starši enako ničli. Otroci pa često pred nikomer drugim ne potrebujejo zaščite, razen pred starši. Sistem izkoriščanja sili starše v izkoriščanje otrok. — Vso humaniteto meščanske družbe lahko izrazimo z besedami: Krave, ki jo molzeš, ne kolji! Nikdar se temu vsemu kapitalizem samo ob sebi ne bo hotel odreči.

Ekonomskim interesom pri ohranjanju familije se pridružujejo politični ali tako imenovani moralni oziri. Družina je reakcionarna sila! Nikjer ni lažje zakriti razrednega značaja vzgoje, kakor v družini. Niti na misel ne pride proletarcu, ki vzgaja svoje otroke v duhu poslušnosti, pridnosti, štedljivosti, da je to izrazito razredna meščanska vzgoja.

Goji družinski egoizem namesto zavesti solidarnosti. Otrok se že v najnežnejši mladosti nauči tega, da priznava gospodarsko moč za regulatorja osebnih odnošajev. Oče zasluži, zato je prvi. Kasneje stopi na očetovo mesto kapitalist v tovarni. Otrok vrašča že od prvih početkov v hierarhijo in socialne stopnje meščanske družbe. Ločitev privilegiranih in zapostavljenih se mu zdi prirodna. Taka družina ne more biti nositeljica progresivnih stremeljenj, pač pa reakcionarnih naziranj. Prav ta razkrojena, shirana, iz pritiska in blata, ozirov in nervoznosti sestavljena proletarska družina je pripravna za dezorganizacijo razreda. Bolj ko vzbuja gospodovalne in suženjske instinkte, bolj ko otroka izolira iz dnevnega boja, bolj ko vzpodbuja njegova privatna poželjenja, tem bolje. Družina, kakršna je danes, cepi proletariat, loči množice. Namesto proletarskih vrlin postavlja malomeščanske družinske ideale o individualnem napredovanju in privatnem pridobivanju. Pri vseh gibanjih je bila družina nevidni zaveznik buržuazije. Ustvarja ljudi, atome, ki mislijo, da so samostojni in, ki občutijo malomeščansko. Zato je meščanska družina kanal, ki kuži duha in je reakcionarna sila.

Preostane še vprašanje o starših-vzgojiteljih.

V meščanski prvotni družini niso vzgajali le starši, marveč trdni okvir, v katerega je bilo vključeno življenje vseh družinskih članov s skupno produkcijo, skupnim stanovanjem, gospodarstvom, kulturo, verstvom. Danes ni družina ne prvo ne drugo več. Tudi če bi starši hoteli zares vzgajati otroke, jim družina ne nudi dovolj vzgojnih elementov in možnosti za vzgojo. Manjka jim sleherni material za samostojno pridobivanje duševnih in telesnih sposobnosti, tudi ljudi ni, ki bi imeli dovolj časa in razumevanja, da bi vodili in nadzirali vzgojo otrok. Proletarski starši imajo pomanjkljivo splošno naobrazbo, še redkeje pa imajo specialno znanje. Kar vedo o življenju, o prirodi, o industriji, o državi, o preteklosti, je neskončno malo in poleg tega še površno, često povečini celo napačno. Če bi tudi imeli dovolj izobrazbe in znanja, bi ga mogli le prav majhen del nuditi otrokom v okvirju rodbine, ker nimajo materiala za ponazoritev niti ne za eksperimentiranje. Ni denarja za učila. Izmučeni so od dela, zato se malo posvečajo otrokom, so nervozni, nimajo potrpljenja — a če ga pedagog nima, je zgrešil svoj poklic. Obseg in globina znanja, s katerim bi morala razpolagati mladina v kapitalistični dobi, je pač mnogo večja, kakor je kulturni zaklad malomeščanstva. Nekoč je bilo morda dovolj, da je bil kdo vzgojniško nadarjen, da je imel nagnenje do poklica, poleg tega sta skrbela navada in običaj za vzgojo normalnega otroka. Danes je pedagogika znanost, ki se je je treba učiti in jo uporabljati z znanstvenimi metodami. Tudi je moderni industrijski človek mnogo bolj kompliciran, bolj nervozen in ga je težje obdelovati, kakor človeka, ki je zra-

sel v bolj primitivnih produkcijskih razmerah. Nova vzgoja, ki hoče nele s frazo, marveč dejansko nuditi naraščaju celokupne kulturne dobrine, ki si jih je priborilo človeštvo in ki gradi dalje na njih, ni mogoča brez znanstvene osnove, brez temeljite in metodične vzgoje vzgojiteljev (seveda v najožjem kontaktu z življenjem in delom!) Če je vzgoja staršev na splošno še tako dobro mišljena, v sedanjih razmerah in pogojih je povsem nezadostna.

Kaj naj stopi na mesto sedanje, nezadostne vzgoje? Kako se naj proletarski starši odrečejo pravici kaznovanja, če nimajo v rokah boljšega vzgojnega sredstva, ko imajo tesno stanovanje, grozi jim stalno gospodar, kregajo se sosedje, denarne skrbi jih mučijo, utrujeni so od dela, otroci pa skačejo, kričijo, razsajajo, so stalno v koliziji s hišnim redom in povzročajo vedno nove stroške? Kako jih naj vzgojijo, če jih ne morejo nasititi? Tudi najboljši pedagoški nameni se zrušijo ob neizprosni konsekvencah materialne in duševne bede proletariata, ob njegovi odvisnosti in podložništvu. Avtomatično stopa povelje na mesto prepričevanja, kaznovanje na mesto osvajajoče prijaznosti, nervozno kreganje na mesto potrpežljivega vodstva. Skratka, sila stopa na mesto tovarištva. Okolica je močnejša od staršev. Oni dajejo svojim otrokom kvečjemu lahko vzgled!

Vzgoja nikakor ni le pouk in navodilo, marveč praktična uvrstitev v progresivni boj. Otrok mora biti usposobljen za široko javnost, za obrat, za zvezo, za akcijo mas. Starši lahko sicer pojasnjujejo, ali nikdar ne morejo ustvariti v družini zares delavnih, aktivnih in discipliniranih razrednih borcev. Disciplina pri delu in boju, izoblikovanje potrebnih voditeljskih lastnosti, podreditev organizaciji, preizkušnja praktične solidarnosti in požrtvovalnosti za stvar — vse to so vzgojni cilji, ki jim družina ni dorasla.

Ivo Brnčić:

ROV

Kdor zapustil je sončno luč
in se v zemljó je zaključal,
ta bo svoje življenje izpljuval
s krvavimi krpami pljuč.

Brez spovedi zdaj se odkrij
in nosi v gorá črni drob
sam sebe spet na pokop ...
Tu jih že stotisoč spi.

Ko krsta je tesen obok.
 Tu spodaj sredi belega dne
 zvezde ko sveče mrtvaške gore. —
 100 metrov je grob globok.

Maksim Gorkij:

„VIJ“

V pričujoči zgodbi nam Maksim Gorkij pripoveduje brutalen način kazni nad ženo, ki je bila nezvesta. Srednjeveška tema se očituje v tem dogodku, ki dokazuje, kako so včasih temne sile vladale življenje ruskega kmeta. To je bila tista moč teme, ki jo je opisal Lev Tolstoj v svoji drami.

Po vaški ulici, med belimi, z ilovico zamazanimi lesenimi kočami, se z divjim vpitjem pomika čudna procesija.

Kopa ljudstva gre, gosto gre in počasi, — pomika se kot velik val, pred njo pa koraka kljuse, smešno-hrapavo kljuse s čmerno povešeno glavo. Kadar dvigne prednjo nogo, tako čudno strese z glavo, kakor da bi hotela s hrapavim gobcem zadeti v cestni prah, kadar pa prestavi zadnjo nogo, ji ves križ omahne k tlom in je videti, da bo vsak čas padla.

K prednjemu delu voza je privezana z vrvjo za roke majhna, popolnoma naga ženska, skoro deklica. Hodi nekako čudno — postrani, glavo, z gostimi, razmršenimi, temno plavimi lasmi, nese kvišku in malo vzrak, oči so debelo odprte in gledajo nekam v daljavo s topim pogledom brez vsebine, v katerem ni nič človeškega... Njeno telo polno modrih in škrlatno rdečih lis, okroglih in podolgstih, leva stran prožnih deviških prsi je razklana in iz nje curlja kri... Napravila je temnordeč trak na trebuhu in niže po levi nogi do kolena, na kolenu jo pa skriva rjava skorja prahu. Videti je bilo, kot da bi bil tej ženski odrt s telesa ozek in dolg pas kože in gotovo so to žensko dolgo topli po trebuhu s polenom, — čudovito je zatekel in ves je strašno moder.

Noge te ženske, vitke in majhne, komaj stopajo po prahu, vse telo je strašno upognjeno in se maje in nikakor se ne da razumeti, zakaj se še drži na teh nogah, ki so popolnoma kakor vse njeno telo pokrite s klobasami; zakaj ne pade na zemljo in se viseča na rokah ne vleče za vozom po prašni in topli zemlji...

Na vozu pa stoji visok kmet v beli srajci, s črno, ovčjo čepico, izpod katere se je vsula kita svetlordečih las in mu prerazala čelo; v eni roki drži vajeti, v drugi — bič in poka ž njim sedaj konja po hrbtu sedaj po telesu majhne žene, ki je bila že brez tega pretepena, da je izgubila človeško podobo. Oči rde-

čega kmeta so zalite s krvjo in se lesketajo od zlobnega zmago-slavja. Lasje senčijo njihovo zelenkasto barvo. Do kometcev zavihani rokavi pri srajci so razgalili čvrste, mišičaste roke na gosto porastle z rdečo dlako; usta ima odprta, polna ostrih, belih zob, in od časa do časa hripavo zakriči:

»N-no... čaro-ovnica! Hej! N-no! Aha! Ena!... Tako, prijatelj?...«

Za vozom in za žensko, privezано k njemu, se pa vali tropa, in prav tako kriči, rjuje, piska, se dere... draži... Dečki se pode... Včasih zleti eden od njih naprej in zakriči ženski v obraz cinične besede. Takrat prasne množica v smeh, da zagluši vse ostale glasove in rezko žvižganje biča v zraku... Ženske gredo z razburjenimi obrazi in z lesketajočimi se očmi od zadovoljnosti... Gredo moški in kriče nekaj zoprnega tistemu, ki stoji na vozu... Ta se obrača nazaj k njim in se zakrohoče s široko odprtimi usti. Udarec z bičem po ženinem telesu... Bič, tenak in dolg, se ovija okrog ran in pravkar je švrknil pod pazduho... Takrat kmet, ki tepe, močno potegne bič k sebi; ženska cvileče zakriči in omahivši nazaj pade s hrbtom v prah... Mnogo iz množice jih skoči k njej, se skloni nad njo in jo skrrije pod seboj.

Konj se ustavi, toda za trenotek gre iznovič in vsa premlačena ženska se kot prej pomika za vozom. In revež konj počasi koraca in ves čas motovili s svojo hrapavo glavo kot da bi hotel reči:

»Kako nizkotno je biti živina! Prisilijo nas lahko, da se udeležujemo vsake ogabnosti...«

Nebo, južno nebo, je pa popolnoma čisto, — niti enega oblačka, in z njega pošilja poletno nebo radodarno svoje žgoče žarke...

— — — — —
Tu nisem alegorično predelal preganjanja in mučenja resnice — ne, žal, to ni alegorija. Temu pravijo »vij«.

Tako kaznujejo možje žene za nezvestobo; to je resničen opis, običaj — in to sem videl 15. julija 1891. leta v vasi Kandibovski, v hersonski guberniji.

Franz Mehring:

PROLETARIAT IN RELIGIJA

V nekem spisu mladega Marxa je stavek, da je obstoj vsake religije obstoj nekega nedostatka. Stavek je pravilen v višjem in širšem smislu, kakor je mislil avtor, ko ga je napisal. Vsaka religija je nastala iz pomanjkljivosti naravoznanstva ali sociologije. Tako razlikujemo naravne religije, na katere se skuša človek opirati radi nerazume-

vanja naravnih sil in družbene religije, s pomočjo katerih skuša človek spraviti v zvezo z višjimi silami učinke njemu še nerazumljivega družbenega produkcijskega procesa.

To je v najkrajši in naravno tudi v najtrivialnejši obliki podan izvor in bistvo vseh religij. One nastajajo in obstojajo vedno le v blodnji. Toda to niso nikakršni samovoljni prividi, ki si jih ustvarja posameznik, temveč blodnja, iz katere izhajajo, zavisí od zgodovinske stopnje kulturnega razvoja. Čim bolj napreduje spoznavanje narave, toliko bolj propadajo naravne religije. Povsod, kjer poznajo naravno bistvo ognja, se posmehujejo častilcem ognja. Prav taka je z družbenimi religijami. Čimbolj se človek uči nadzorovati in obvladovati družbeni produkcijski proces, tem manj se mu zdi potrebno sporazumevati se z nadzemskimi silami z molitvijo in daritvami in tembolj odmirajo družbene religije.

Po takem je jasno, da obstoja med proletariatom in religijo globoko, nepremostljivo protislovje. Vse upanje delavskega razreda na njegovo odpravo, je oprto na spoznanje, na kontrolo in obvladovanje kapitalističnega produkcijskega procesa. Čim bolj dorašča moderni delavski razred svoji zgodovinski nalogi, čim bolj dozoreva za njeno rešitev, tem bolj se oprošča religije. Če je kljub temu sprejel v svoj program stavek, da je vera privatna stvar, pomeni tu prvič: da država niti ne sme podpirati verskih blodnih prividov niti jih zabranjevati. Iz tega izhaja prav tako malo ščitenje religije in njenih nosilcev po državi, ki potem iz hvaležnosti podpirajo politično in socialno zatiranje, kot sklep, da je proletarski osvobodilni boj pripravno torišče za religiozne igračkarije.

Razredno zaveden proletariati si je na jasnem o izvoru in bistvu religije; on vidi v njej senco, ki vlada povsod, kjer še ni posvetila luč ekonomskega spoznanja. Prav zaradi tega te sence noče pobijati, ker te ne bo mogoče tako dolgo odstraniti, dokler ne bo posvetila luč, ob kateri bo senca sama po sebi zginila.

Čim bolj se bo delavski razred, ki je še vjet v religiozne blodnje, ekonomsko in politično prosvetljeval, tem temeljiteje se bo ločeval od te blodnje. Boj proti tej blodnji pa bo tako dolgo brez učinka, dokler ne bodo ljudje, ki verujejo v to blodnjo, razumeli bistva kapitalističnega procesa, tako dolgo, dokler se smatrajo za igračo moči, ki jih imajo za nenadzorljive in glede katerih smatrajo, da je dobro živeti z njimi v prijateljstvu. Če bi religija ne imela teh socialnih korenin, tedaj bi jo bila že davno izkoreninila in uničila meščanska prosveta.

Odločno je treba odklanjati, če se stavek o religiji kot zasebni zadevi zlorablja v to, da se znova vtihotaplja religiozna stremjenja v proletarski osvobodilni boj, da se govori o nekem »religioznem elementu« v socializmu in podobno. Ne, socializem nima nobenega »religioznega elementa«. Osvobodilni boj proletariata je protistrup vsaki religiji, in zato ne sme biti okrašen z religioznim nakitjem, ki očituje kakor vse religije samo eno pomanjkljivost in sicer v razumevanju velikosti in visokosti boja, ki presega po svoji zdravilni, krepilni in tešilni moči vse religije, kar jih pozna zgodovina.

Stremljenja socializem religiozno polepšati nas spominjajo na sicer robate, toda resnične besede Ludwiga Feuerbacha: »Tako je predvsem neozdravljiva veneričnost modernih pesnikov in krasnoslovcev, ki odmerjajo vrednost stvari samo po njihovi poetični mikavnosti, in ki so tako brez časti in sramu, da branijo iluzijo, ki jo spoznajo kot iluzijo, češ da je lepa in dobrodejna, in ki so tako puhli in daleč od resnice, da sploh ne čutijo, da je iluzija le dotlej lepa, dokler velja ne za iluzijo, temveč za resnico.«

Avgust Thalheimer:

MEŠČANSKA FILOZOFIJA, SOCIALDEMOKRACIJA IN FAŠIZEM

4. avgust 1914 pomeni za socialno demokracijo praktično in principielno, kakor tudi teoretično prelom z marksizmom in torej tudi z dialektičnim materializmom. Kakor se je že dolgo pred vojno pripravljala praktični in principielni prelom z delovanjem revizionizma in »marksističnega centra« pod vodstvom Kautskega, Hilferdinga itd., tako tudi teoretični. Čeprav so pred vojno Franc Mehring v nemški, Plehanov in Iljič v ruski socialni demokraciji dotlej zmagovito odbijali meščansko-filozofske struje, neokantianizem, machizem, neovitalizem, pragmatizem in kar je še sličnih izmov, so obstojale te struje v nič manjši meri dalje. Ne sicer kot vladajoče, oficialno veljavne, temveč kot nazori posebnih smeri in frakcij v socialni demokraciji. S svetovno vojno in po njej so se tudi tukaj podrli jezovi. Meščansko-filozofske struje so postale v socialni demokraciji vladajoče: vodje socialne demokracije so se odkrito razšli z materializmom ali z dialektiko, ali pa z obema hkrati. Pri tem se je začel dvojni proces: po eni strani so sprejeli dosedanja »marksisti« jačje in bolj neovirano kot doslej meščansko-filozofske struje in zamenjali materializem s kako obliko meščanskega idealizma, ki je bil takrat na dnevnem redu od neokantianizma, machizma, pragmatizma do odkrito izraženega popovstva »religioznih socialistov«. V posameznem sem dokazal za Maxa Adlerja, Otto Bauerja, Jenssena, Kramolda v sestavku o »razkroju avstromarksizma« »Živi marksizem«, o priliki »darov« k 70 letnici rojstva Karla Kautskega in tu mi je enostavno opozoriti nanj.¹ Debeli valjar K. Kautskega preko historičnega materializma je odstranil dialektiko, ki ki je ni v resnici nikoli razumel. Izraz tega nerazumevanja je bila že prej pri njem čudovita ravnodušnost in nesigurnost proti odklonom od dialektičnega materializma.²

Po drugi strani so postali zdaj običajni profesorji filozofije neizpodbitni filozofski besedni vodje socialne demokracije n. pr. Vorländer, v. Aster itd., ki so s svoje strani čisto formalno častili Marxa in »marksizem«. In končno prehajajo »religiozni socialisti« direktno k popovstvu, pri čemer pa se niso pozabili sklicevati na Marxa kot dokaz, ne sicer za »teizem« pač pa za »religijo brez konfesionalnega znamenja«³. Politična zveza soc. demokracije s centromom je rodila v glavah »religioznih socialistov« iluzijo, da se bo mogla cerkev prilagoditi tudi socialistični družbi, zlasti pa katoliška, katere socialna zmožnost spreminjanja je bila skoro neomejena — toda samo v okviru razredne družbe in privatne lastnine.

V proletarskem svobodomiselnem gibanju⁴ in socialno demokratski mladini se dvigajo vedno znova protesti proti prelomu vodij socialne demokracije z materializmom in proti popovstvu v socialni demokraciji,⁵ — toda z obratom, ki ga je soc. demokracija izvršila s svojim stališčem do religije, po katerem je proglašena religija za privatno

¹ »Unter dem Banner des Marxismus« I. leto, 1926. zvez. 3, str. 474—557. Konec zv. 4.

² Glej kritiko Plehanova radi ravnodušnosti Kautskega pri napadih na dialektični materializem v »Materialismus militans«. Spisi Plehanova. Ruska izdaja, sv. 17., s. 99.

³ Glej »Unter dem Banner des Marxismus« I., 3. 1926. S. 502.

⁴ Ne zamenjaj z meščanskim svobodomiselnostvom, ki nosi danes pri nas firmo tkz. svobodoumja. (Op. pr.)

⁵ Glej neke članke proti Ottoju Bauerju v mesečniku Zveze monistov.

zadevo, ne samo nasproti državi temveč tudi nasproti stranki, zdrkne dialektični materializem zanje na isto stopnjo »privatne zadeve« kot izpovedano popovstvo. Posebna karakteristika za meščansko-filozofske struje v socialni demokraciji ni potrebna zategadelj, ker le-te ne očitujejo najmanjše originalnosti, ne glede na enoten marksističen mimicri⁶, temveč so enostavno odpadki od buržoazne mize. To se je zgodilo že pri prvem nastopu revizionista Bernsteina in je ostalo za danes tako.

Podobno velja za fašizem, ki se opira teoretično na produkte razpadanja meščanske filozofije, zlasti na pragmatizem, H. Bergsona, in njegovega psevdorevolucionarnega učenca, teoretika sindikalizma, Georgea Sorel-a⁷, Spenglerja, različne rasne teorije in neohegelianizem. Oficialni filozof italijanskega fašizma je neohegelianec Giovanni Gentile. V njegovo karakteristiko naj navedem nekaj mest iz enega njegovih najmlajših spisov tega vodilnega filozofa italijanskega fašizma.⁸ Fašistično gibanje ima »globoke duhovne (spiritualni) motive. Doktrina fašizma je v njegovi akciji. Ni nikaka ideologija, zaključeni sistem. Je nov način mišljenja in vodenja življenja. Fašizem je karakteriziran z religioznim čuvstvom (un sentimento religioso).« Obrača se proti protostozidarstvu, ki je »abstraktno, racionalistično, antireligiozno, protinavno-liberalno, substancijsko-materialistično.« Človek je »že po naravi religiozen« (naturalmente religioso). »Misli pomeni, predstavljati si Boga. Čim več kdo misli, tem bolj čuti prisotnost Boga. Boga, ki je vse nasproti človeku, ki ni nič.« Toda človek je hkrati neskončni Sam (das unendliche Selbst), »neskončna in zato brezpogojna in zato svobodna aktivnost.« »Bog in misel se reprezentirata kot dva nasprotna pola življenja, ki sta hkrati potrebna, hkrati bistvena pa nasprotna in protislovna.« »Bog in človek sta gibljiva edinstvo, v večnem gibanju samouresničenja. Živa in zato nemirna, vedno sama s seboj nezadovoljna edinstvo.«

Campanella in Giordano Bruno »nista imela prav v svojem heroizmu, in njuno mučeništvo je bilo nujno potrebno in zato prav. Prav je bilo, ker sta filozofirala iz abstrakne inteligence...« Fašistična država »vsebuje in garantira vse duhovne (spiritualni) vrednosti, vključno religijo.« toda cerkvi ne more prisoditi nikake višje moči (potere superiore). Država, ki bi na svojem področju priznala kakršnokoli suvereno moč bi se sama usmrtila. »Vse je svobodno, kar je spiritualno, toda le v veliki sferi države, ki je tudi sama spiritualna.«

Tudi tu je »dialektika«, navidezna dialektika, idealistična iracionalistična dialektika, za katero dobavlja material pragmatizem. Kontrarevolucionarno bistvo te vrste »dialektike« se pokaže tako jasno, hkrati pa njena sposobnost, dati kontrarevoluciji revolucionarni soj. V Nemčiji dobiva fašizem potrebne ideološke ingredience (sestavine, pri-mesi) deloma iz Spenglerja, odkritelja »pruskega socializma«, deloma iz Nietzschejevega nadčloveštva, deloma preko George-a Sorel-a iz pragmatizma in filozofije H. Bergsona. Kot so pri revolucionarnem oživitvorenju Hegelove filozofije razpadle meje sistema, tako so se tudi pri kontrarevolucionarnem uresničenju meščanske filozofije razpadla pri razbile meje njihovih poedinih sistemov. Fašizem je »poslednja beneda meščanske države, njena »končna« in najbolj prostituirana« forma. Je pa tudi pravo jedro, legitimni sin današnje meščanske filozofije.

⁶ Prilagoditev, varovalna barva pri živalih, ki so po zunanosti izredno podobne n. pr. listu, skorji, itd. (O. pr.)

⁷ Glej zlasti G. Sorel: Reflexion sur la Violence (prevedeno tudi v nemščino z uvodom nacionalnega socialista Salomona). La Décomposition du Marxisme, 1907, de l'Utilité du Pragmatisme 1921.

⁸ Giovanni Gentile: »Fascismo e cultura«, Milano 1928.

Tone Brodar:

METODE ANTIFASIŠTIČNE BORBE

(Odgovor »Delavski politiki« in »Radničkim novinam«.)

Grupica ljudi okoli »Delavske politike« je občutljiva in ker je občutljiva, je čisto razumljivo, da se je razburila, ko je izšla v založbi »Male biblioteke« moja brošurica »Fašizem«. Nekaj dni po izidu je »Delavska politika« odgovorila skozi usta nekega A. M. Vestnost, s katero je »Delavska politika« od 48 strani odbrala samo eno in se vsedla samo nanjo, je tudi eden izmed dokazov, da smo naslovili besede na pravi naslov.

»Zulukafer ostane tudi v suknji Zulukafer« (naj mi A. M. oprosti, da reproduciram ta citat iz »Svobode«) in socialbirokrat ostane tudi kot kritik socialbirokrat, to se pravi, ne bi bil to, kar je, če ne bi podtikal neresnice. Gospod A. M. torej v skladu s to tradicionalno taktiko ne kritizira moje prave trditve, marveč neko drugo, neko nepravilno trditev, o kateri trdi, da sem jo postavil jaz. Ta »moja« trditev naj bi bila, »...da je socialdemokracija isto kot fašizem.« Da bo falzifikat bolj očividno, citirajmo do besedno napaden pasus iz »Fašizma«;

»Vrhnja plast v socialno-demokratskih strankah in strokovnih organizacijah se je vgnezdila v meščanski državni aparat in kratkalo nima več interesa na rušenje kapitalistične družbe. Ta plast je po svojem razrednem bistu malomeščanska in se je paralelno z razkrojem kapitalističnega gospodarstva vedno bolj odtujevala proletariatu. Dočim je proletariati na udarce finančnega kapitala odgovarjal z bojem, je skušalo socialdemokratsko vodstvo voziti svojo barko z večnimi pakti in kompromisi. Razumljivo, kajti na ohranitvi današnje družbe gleda socialdemokratski birokrat garancijo za svoj gospodarski obstanek. Zato je socialdemokratska birokracija vedno ostreje obračala proti borbenim delavcem in pošiljala nanje vojake in policaje. Mesto delavskih bojevnih gesel trosijo socialdemokratski voditelji gesla o sodelovanju delavskih strokovnih organizacij z gospodarskimi sveti podjetnikov in o pravični razdelitvi dobrin. Vsakomur postane jasno, da se za temi gesli ne skriva nič drugega, kakor najbolj preprosto fašistično demagoško geslo »o harmoniji med delom in kapitalom«.

Vrhovi socialdemokratskih organizacij se torej postopoma fašizirajo. Med fašističnimi in socialdemokratskimi voditelji ni več bistvene razlike...

(Vse sem podčrtal šele sedaj.)

Trditev je torej več kot jasna. Fašizirajo se vrhovi in prihajajo pri tem v nasprotje s težnjami delavskih množic, ki — rekel bi — gnani po svojem revolucionarnem značaju stopajo na borbene poti. Proces se vrši torej tako, da se politika socialdemokratskih voditeljev vedno bolj staplja s fašističnimi tendencami, socialdemokratski proletariati pa vedno bolj stopa v vrste razredno zavednih borbenih delavcev. Lahko bi rekli še več: da je proletariati ostal proletariati, le da se je kot razred še bolj razvil in notranje strnil, dočim se je socialna-demokracija stopila v

eno z malomeščansko birokracijo, ki po svojem razrednem bistvu in socialnem položaju nima in ne more imeti v sebi nikake revolucionarne odpornosti več.

Čemu je kljub tej jasnosti potrebno podtikanje?

Zato, ker hočejo prikazati delavskim množicam, kakor da je naš boj uperjen proti socialdemokračskemu proletariatu, ne pa proti njegovim voditeljem, ki ga izdajajo na vsakem koraku. Zato, da lahko nastopa tako, kakor da skozi njegova usta govori užaljeni proletariati, zato, da lahko blati ideologijo »Male knjižnice«, češ, da zmerja socialdemokračski proletariati s fašisti, ko prikazuje v resnici le pravi fašistični obraz politike, ki jo vodi fašizirani voditeljski kader socialdemokračske stranke in njenih sindikatov. Toda podtikanje je najlažje orožje v polemiki. Ustvari si sovražnika tako, kakor ti je najboljše pogodu, potem bij po njem! A. M. se zvesto drži te metode: »... Vsak razven te založbe bo priznal, da je to jako neznanstvena in neresnična trditve po junaški vstaji avstrijske socialdemokracije, po boju francoskega in španskega socializma, na katerem sloni vsa teža boja proti fašizmu, itd. itd.« Če misli A. M. na oni falzifikat moje trditve, ki ga je on postavil, tedaj mu moramo priznati, da se še »celo ta založba« strinja z njim v tem, da bi bila taka trditve »neznanstvena in neresnična«. Če pa misli A. M. na ono trditve, ki sem jo res jaz postavil oodnosno ponovil, potem mu moram odkriti, da so o pravilnosti in »znanstveni utemeljenosti« te trditve prepričani milijoni in milijoni razredno zavednih delavcev in da se njihovo število večja dneva v dan. In pri tem je še najbolj žalostno za gospoda A. M.-ja, da so med njimi tudi oni milijoni delavcev, ki so še včeraj stali v vrstah socialdemokračskih strank. Ali je mar A. M.-u neznan, da se je avstrijski Schutzbund razpustil v ilegalnosti sam in se prekrstil v »Rot Front«? Ali je mar A. M.-u neznan, da so avstrijski Schutzbundovci, ki so se borili na barikadah po svoji ogromni večini danes največji nasprotniki socialdemokračskega vodstva in njegove politike? Čemu?

Odgovarja Vam »Delavska politika« sama. V podlistku, ki ga je priobčila, avstrijski socialdemokračski »Führer« dr. Otto Bauer prostodušno razlaga, kako so se v vodstvu mesece in mesece borili z »levimi« — reci borbenimi proletarskimi — tendencami v organizaciji, ki so hotele prekiniti s politiko »manjšega zla« in se odločno upreti prodiranju avstrijskega fašizma. Borbeni proletarski element se je torej upiral oportunizmu malomeščanskega birokrata, ki je sedel v vseh strankinih vrhovih. In ko je šel proletariati, oodnosno njegova elita, na barikade, je bilo socialno-demokračsko vodstvo prvo, ki ga je izdalo: ni proglasilo splošne stavke in ni pozvalo množic v boj,¹ nasprotno, strokovni birokrati so

¹ To naj velja tudi kot odgovor Milivoju Magdiću na njegovo resignirano vprašanje, čemu »...su široke množice... mirno gledale kako križari XX. Vijeka kolju njihove drugove.«

skupaj z Dollfusom, »križarjem XX. stoletja«, po radiu pozivali proletariat k redu. Ali je potem čudno, če to »socialno demokracijo« danes proletariat zapušča? — Na barikadah v Avstriji se ni bila »socialna demokracija«, ne, ona je govorila po dunajskem radiu; na barikadah se je boril borbeni avstrijski proletariat, ki je prenehal biti socialdemokratski tisti hip, ko je proti volji svojega vodstva stopil nanje. Kajti barikade so največje nasprotje socialdemokratske politike. (S tem pa seveda še ni rečeno, da je avstrijsko socialdemokratsko delavstvo tisti hip tudi zavestno zapustilo socialdemokratsko oportunistično politiko. Ne, velika množica poštenih borbenih delavcev, ki so se borili na barikadah, je še danes pod škodljivim vplivom socialdemokratskih voditeljev.) »Socialna demokracija«, o kateri govori A. M., postavlja barikade samo v obrambo kapitalističnega sistema. Njene žalostne barikade iz let po svetovni vojni, ki jih je postavljala proti revolucionarnemu proletariatu, bodo ostale v spominu delavskega razreda kakor simbol največje prevare, ki jo je doživljal proletariat v boju za svoje ekonomske zahteve in v boju za socializem... Če se danes II. internacionala krasi z avstrijskimi dogodki, potem ji moramo reči, da je kakor sraka, ki se kiti s pavovim perjem. Demagoško izkorišča dogodke, ki jih ni mogla preprečiti.

Boj francoskega in španskega socializma? Ne vem, na kaj misli gospod A. M. pod tem bojem, toda prepričan sem, da na to ne, kako francoski socialisti pod krinko boja proti Hitlerju glasujejo za vojne kredite. In kar se tiče španskih socialistov, A. M. prav gotovo ne misli na one tri socialistične ministre, ki so v času meščansko-demokratske revolucije pošiljali žandarje na delavske demonstrante in ki so rešili buržuazno Španijo pred naskokom proletarskih množic. Kdor si upa danes trditi, da leži na španski socialistični stranki vsa teža boja proti fašizmu, ta mora računati edinole s popolno nevednostjo ljudi, katerim to trdi. V resnici so dali španski socialdemokratski voditelji v času, ko je skušal proletariat meščansko-demokratsko revolucijo rešiti v svojo korist, v imenu »demokracije« pobijati revolucionarne delavce, zato, da bi rešili kapitalistični sistem. Ponovilo se je torej le izdajstvo iz let po svetovni vojni. Kaj torej ostane od »junškega« boja socialdemokracije? — Nič, razen tega, da so socialdemokratske stranke ponovno — kakor v l. 1918—1923 rešile v celi vrsti držav (Nemčija, Avstrija, Španija) kapitalizem pred propadom, da so v celi vrsti držav izdale interese delavskega razreda. Žal nam omejen prostor ne dovoljuje, da bi to pot postregli gospodu A. M. s primeri, toda potrudili se bomo in to čim prej storili.

Gospod A. M. je tudi avtokritičen. Neobičajna lastnost. A. M. pravi:

»Nihče od nas si ne prikriva oči pred raznimi izrastki v socialističnem gibanju, pred raznimi napakami, pred tem, da je nemška socialna demokracija odpovedala, toda jako napačno je po raznih napakah celemu pokretu pripisovati neke namene, s katerimi nima drugega opravka, kakor da se bori proti njim...«

Če je socialdemokratski voditelj ali ideolog avtokritičen, tedaj mora imeti svoje vzroke za to. Tako je tudi v tem slučaju. A. M. je namreč pretkano preračunal svojo avtokritiko. To ni avtokritika delavskega borca, ki priznava svoje napake zatagadelj, da bi jih spoznal in odpravil, marveč avtokritika človeka, ki priznava majhne napake, da bi z njimi prikril velike. Toda sleherni zavedni delavec mora vedeti, da »napake«, ki so jih delali socialistični voditelji po vsem svetu, niso p o s a m e z n o s t i, marveč produkt sistematične reformistične protiproletarske politike, katere krah so vsi pravi marksistični teoretiki že davno napovedovali. In zato, da bi prikril protiproletarski karakter socialdemokratske politike v c e l o t i, zato govori A. M. skesano o »posameznih napakah«, ki se ne smejo »generalizirati«. Priznava, da je »odpovedala« nemška socialistična stranka. Čemu? Da bi mu ne bilo treba dajati odgovora, čemu je »odpovedala« vsa II. internacionala in čemu so končno »odpovedali« tudi gospodje — okoli »Delavske politike«.

Svoj kes A. M. takole zaključuje:

»... Zato mislim, da more boju proti fašizmu koristiti samo tisti, ki združuje delavstvo, ne pa tisti, ki ga hoče razdvajati z demagogijo in lažmi. Napake naj se povedo, da se ne bodo več ponavljale, vsaj iste ne; zločin pa je izkoriščati napake samo za gojenje sovraštva med delavskimi vrstami in s tem za — neizogibno delanje novih napak in slabitev proletarske fronte...«

Tudi te krokodilove solze poznamo že davno. »Razbijač enotne fronte« — to je prva psovka, ki pade na slehernega človeka, ki se bori proti politiki socialdemokratskih voditeljev, za katero je izraz »oportunistična« preveč mil, da bi mogel označiti njeno pravo protiproletarsko vsebino. Toda ta psovka je lažnjiva. Ne borimo se proti enotni fronti, nasprotno, borimo se, da bi jo očistili malomeščanskih in buržuaznih elementov, ki ovirajo njen razmah. Nočemo pa »enotne fronte« v naročju socialdemokratskih birokratov. Hočemo tisto enotno fronto, ki nastaja s p o d a j, ki nastaja na o b r a t u, ki nastaja v zavesti delavcev, ki spoznavajo, da imajo skupne gospodarske interese ne glede na politično prepričanje ali svetovni nazor. Marksizem je najvišja oblika ideologije delavskega razreda, zato je najboljši del marksističnega delavstva avantgarda delavskega razreda, toda voditi mora ves proletariat, ne glede na to, koliko je ta v celoti spoznal pravilnost marksistične teorije. V b o j u z a g o s p o d a r s k e z a h t e v e mora marksistični proletariat dokazati, da je najboljši del delavskega razreda, da je voditelj delavskega razreda. To je enotna fronta, kakor jo pojmujejo mi. To enotno fronto, ki se ustvarja

iz dneva v dan na obratih, pa razbijajo gospodje okoli »Delavske politike« nepretrgoma in delajo to v polni zavesti, kajti oni so vajeni, da z marksizmom paradirajo in ne da se z marksizmom bore; da se zavedajo dolžnosti, ki jo imajo kot marksisti. Zato je »laž in demagogija« kadarkoli kdo od teh gospodov govori o »enotni fronti«.

Gospod A. M. dalje zameri tudi to, da ne kritiziramo njihovih »napak«, marveč te »napake« generaliziramo in obtožujemo politiko II. internacionale v celoti. Kar se tega tiče, moramo odgovoriti samo to-le: Socialno-demokratska birokracija je element buržuazije v delavskih množicah, del buržuazne fronte znotraj delavskih vrst — zato se borimo proti njej v celoti. To, kar on proglašja za »napako«, je le nujen rezultat njene v bistvu protiproletarske politike. Socialdemokratski voditelji ne delajo n a p a k — oni proletariat izdajajo.

Končno naj omenim še to, da ne »sejemo sovraštva v delavske vrste«, marveč le odkrivamo proletariatu buržuazne elemente v njegovih lastnih vrstah, da jih bo korenito iztrebil. Dokler pa bodo ti elementi še uspevali kovati svoje politične kapitale s pomočjo vzbujanja in negovanja iluzij o »demokraciji«, »gospodarski demokraciji« ter »mirnem vraščanju kapitalizma v socializem« — toliko časa proletariat ne bo zmagal.

*

Drugi gospod iz istih vrst (ki pa je stal, če se ne motim, nekaj bolj na levi), ki ga je brošurica o fašizmu razburila, je znani »čovjek-borac« (glej »Privatni namještenik« br. 13—14 — leto 1934) — Milivoj Magdić. Svojemu razburjenju je dal duška v zagrebških »Radniških novinah« (v članku »Metode antifašistične borbe«), okoli katerih se zbirajo ljudje sličnega kova kakor okoli »Delavske politike«. Vsi članki gospoda Milivoja Magdića se glase kategorično, tako približno, kakor »resnice poslednje stopnje« gospoda Evgena Dühringa, čeprav s precej manjšo porcijo duhovitosti.

Takoj v začetku pove gospod Milivoj Magdić, da »... nasprotja, ki obstoje med razcepljenim razrednim delavskim gibanjem... koreninijo v stvarnosti«. To je najnovejše spoznanje socialističnih »dialektikov«, ki ga v vsej svoji širini razvija drugi zagrebški socialdemokratski leader Mirko Kus-Nikolajev.² Spoznanje tega gospoda pa izhaja kakor pravi od »danas najslavnijeg mozga marksizma« Leva Trockega (ginljivo, kako postaja Lev Trocki ideološko pribežališče II. internacionale, tisti Trocki namreč, o katerem je Uljanov nekoč dejal, da »nikdar ni imel izdelanega svojega lastnega prepričanja«. Obenem pa je to tudi krasen dokument, kako se je znašel »levi« gromovnik Lev Trocki

² Glej »Privatni namještenik« 1934. — Br. 13.-14.

naenkrate v najpristržnejšem objemu najbolj »desnih« oportunistov okoli II. internacionale). To spoznanje pa je obseženo v tem-le dobesednem citatu iz članka že omenjenega Kus-Nikolajeva:

»Dialektični absurd je misel ustvarjanja kakršnegakoli enotnega, niveliranega, uniformiranega delavskega gibanja na podlagi sociološke piškave frazeologije ‚totalnega edinstva‘. Ono se da ustvariti edino kot diktatura nad samim proletariatom, a tako rešitev odbijamo, ker stojimo na stališču demokracije v okviru proletariata.«

Čitatelji naj mi oprostite, da mešam v ta okvir tudi tega Kusa-Nikolajeva. Toda zdi se mi potrebno citirati ta pasus, ker pojasnjuje, kaj si predstavlja gospod Milivoj Magdić pod tem, da so vzroki razcepljenosti delavskega razreda »vkoreninjeni v stvarnosti«. Edinstvo proletariata kot univerzalno geslo je prazna fikcija. Proletariat ni enoličen. Razcep nastane z njegovim političnim dozorevanjem in tvori mehanizem njegove rasti. Samo pod pogoji zrele socialne krize, v odločilnem trenutku lahko avantgarda pri pravilni politiki zedini prevladujočo večino razreda. Toda dviganje do tega vrhunca vodi po stopnicah razcepljenosti... Čemu je Trockemu potrebna ta učena filozofska »dialektična« teorija, je povsem jasno. Prvič se hoče opravičiti pred proletariatom, da razbija ustvarjanje enotne fronte, drugič pa hoče dokazati proletariatu, da je tudi on, Lev Trockij, skupaj z vrhovi II. internacionale, bojevnik za pravo delavsko razredno-borbeno politiko. Jasno pa je, da je ta njegova »dialektika« lažnjiva in demagoška. Razcepljenost proletariata ni dokaz dozorevanja proletariata, marveč izraz njegove politične slabosti; dokaz, da še uspevajo manevri buržuazije, ki hoče ohraniti proletariat razcepljen in s tem oslabiti njegov pritisk nanjo. Kljub tej jasnosti, pa so socialdemokrati z velikim navdušenjem zagrabili za kost, ki jo je vrgel od sebe Trockij. Tem bolj prav jim je prišla, ker še nikoli ni bilo geslo o enotni fronti proletariata tako popularno med delavskimi množicami, kakor je sedaj. Toda vprav v tej borbi se ti demagogi popolnoma razkrinkujejo. Če pogledamo globlje to početje, bomo videli, da je povsem isto, kakor najnovejši fašistični manever o »stanovski državi«. S tem, da pozabljajo generali okoli II. internacionale na dejstvo, da proletariat združuje v enoto njegov enak položaj v produkcijskem procesu, ki ga kot razred povsem ostro opredeljuje od vseh ostalih razredov in razrednih grup, in povdarjajo njegovo raznolikost po poklicih ali stanovih (kajti kaj drugo naj bi bila ta »neenoličnost«), prihajajo na isto platformo kakor fašistični gromovniki, ki hočejo s povdarjanjem stanov prikriti razred in razredni boj.

Gospod Milivoj Magdić torej že povsem od začetka odkriva fašističen karakter svoje ideologije. Potem gre dalje. »... Kadar je vprašanje o antifašistični borbi... potem so tu izgledi mini-

malni, če ni ustvarjena enotna fronta...« Enotna fronta je torej vendarle nujna. Toda pod kakšnimi pogoji ona lahko nastane?... »A ustvarjanje enotne fronte ni možno, dokler ne izhajamo iz stališča konkretne situacije med delovnimi masami in v perspektivi širokih socialističnih interesov.«

Kaj se to pravi? — Nič. Besede, ki ne pomenijo ničesar. Kadar govori socialdemokratski ideolog o razbijanju enotne fronte ali kadar opravičuje »dialektično« nujnost razcepljenosti delavskega razreda, tedaj je popolnoma jasen. Kadar pa govori o ustvarjanju enotne fronte, takrat lahko iztisne iz sebe samo kopico brezsmiselnih fraz. Toda, če mora od časa do časa vendar frazirati tudi o enotni fronti, tedaj to dela pod pritiskom delavnih množic, ki se zgrinjajo de facto vedno bolj v enotno fronto. Tako se lomi vsa socialdemokratska politika enotne fronte v dva protislovna dela: na eni strani socialdemokratski voditelji vroče zatrjujejo, da je enotna fronta nemogoča, ker delavstvo »ni enolično«, na drugi strani pa zmerjajo z rušitelji enotne fronte vse tiste, ki se nočejo podrediti njihovi oportunistični politiki.

Toda preidimo sedaj na samo kritiko. Milivoj Magdić očita »Fašizmu« tele napake: 1. v vprašanju demokracije, 2. v vprašanju socialne demokracije, 3. v vprašanju revolucionarne spontanitete mas in 4. v vprašanju neobходимosti socializma.

ad 1. »... Brodar misli, da fašizem ni nasprotje demokracije, marveč se razvija kot direktna posledica meščanske demokracije. Za njega ni razdelitve sveta v fašistični in nefašistični, v demokratski in nedemokratski. Logična posledica takega razmišljanja nujno vodi do skupnega sodelovanja s fašizmom na antidemokratski fronti...«

Demokracija je samo političen okvir vlade na neki stopnji kapitalističnega razvoja in na določeni stopnji razvoja razrednih sil, prav tako, kakor je tudi fašistična diktatura le političen okvir vlade buržuazije na neki drugi stopnji razvoja kapitalizma in v nekem drugem razmerju razrednih sil. Kdaj preide demokracija v odkrit fašizem? Takrat, kadar je odpor proletariata proti kapitalističnemu izkoriščanju tako velik, da prihaja kapitalistični sistem s sredstvi, kakršne mu daje na razpolago demokratska politična oblika, v nevarnost, da ga bo proletariati zrušil. Fašizem je torej nujen kot posledica dozorevanja delavskega razreda in njegovega pritiska na kapitalistični sistem. On je edino orožje, ki buržuaziji še ostane v boju proti proletariatu in drugim silam, ki ga rušijo. S tem seveda še ni rečeno, da je fašizem tudi zgodovinsko nujen. Ne, če bi bil proletariati dovolj močan, bi zaustavil prehod iz demokracije v fašizem, toda ne v to svrhu, da bi branil meščansko demokracijo! Od fašizma ni več vrnitve v demokracijo, odtod je pot samo naprej — v proletarsko bodočnost. S tem smo povsem jasno povedali tudi to, da ne stojimo na nikaki »antidemokratski fronti«. Očitno pa je, da v poostrenem boju s proletariatom buržuazija pograbi

ostrejšje orožje, namesto demokracije — fašizem. Ali se bo proletariat tega plašil? Ne! To bi bila ravno tipična socialdemokratska »politika manjšega zla«: »če se bomo odločneje borili proti kapitalistom, tedaj bodo ti prisiljeni priti s fašizmom; zato je boljše, da se sprijaznimo s tem, kar imamo, in 'branimo' to, kar imamo«. To je refren socialdemokratskih voditeljev. Ali ni to sistematično kapituliranje pred kapitalističnimi napadi? Ali je torej fašizem nasprotje »demokracije?« Ali je z njim negirano jedro te demokracije — kapitalizem? Ne. — To sta le dve zaporedni politični obliki vlade buržuazije, pri čemer je druga izzvana od poostrenega razrednega boja in drugih razdiralnih sil v kapitalističnem sistemu. O diametralnem nasprotju med »demokracijo« in fašizmom ne more biti torej niti govora.

ad 2. »Po Brodarju je prišlo do fašiziranja socialne demokracije... Tako stališče je obsodil sam Trocki pred dobrim letom z najostrejšimi besedami. Kajti danes ko fašizem socialno demokracijo najostrejšje preganja, ko daje ona fašizmu oborožen odpor, govoriti o fašiziranju socialne demokracije ne samo, da nima nikakega smisla, marveč se (milo rečeno) direktno protivi zdravemu razumu...«

Čudovito, kakšno zaupanje vzbuja naenkrat Trockij v vrstah socialističnih ideologov! »Obsodil je sam Trockij!« — Kakšen argument! Gospodje okoli II. internacionale, ali se še spominjate, kako ste titulirali Trockega pred 15 leti? Toda, pustimo to na strani. Da je fašizacija socialne demokracije dejstvo, ki ga ni mogoče zanikati, to je — prvič — dokazal že sam Milivoj Magdič s svojim uvodom. Kar pa je še drugega bilo treba povedati v tem oziru, to sem storil že v odgovoru na gospoda A. M. od »Del. politiki«. Prav tako sem že preje govoril o takozvanem »oboroženem odporu socialne demokracije«. Zato — »milo bodi rečeno« — o fašizaciji socialne demokracije ne more biti dvoma. Seveda, razumeti je treba to fašizacijo tako, kakor sem jo postavil jaz, namreč kot fašizacijo socialdemokratskih voditeljev, strokovnih birokratov in takozvane delavske aristokracije. Kam spada gospod Milivoj Magdič, o tem smo si vsi, on in mi, — »milo bodi rečeno« — na jasnem.

ad 3. »Brodar veruje v revolucionarno spontaniteto množice, ki bodo, nošene od elana te spontanitete, zrušile fašizem... Govorilo se je o revolucionarnem elanu mas, ki bi poletele na barikade, če bi jih ne 'bremzali' reformistični voditelji. Toda kaj se je zgodilo?... O revolucionarni spontaniteti ni bilo niti govora. Mase so ostale mirne in niso reagirale na divjanje rjavih band... Siroke množice so ostale na poljih, v delavnicah in v tovarnah ter so mirno gledale, kako križarji XX. stoletja koljejo njihove tovariše...«

Iz njegove nekdanje politične zgodovine je ostala gospodu Mil. Magdiču vsaj še — terminologija. In kako se krasno sliši, kadar reformist uporablja revolucionarno terminologijo! Toda to ni važno. Važno pa je, da je napravil Milivoj Magdič s temi svojimi izvajanji medvedjo uslugo edinole svojemu prijatelju

— Trockemu. Magdič pravi »govorilo se je o revolucionarni spontaniteti« in »govorilo se je o revolucionarnem elanu«. Kdo je govoril? Nihče drugi od gospoda Trockega. Milivoj Magdič bržčas ne ve, da je bila vprav ta »teorija spontanitet« ena onih »odlik« Trockega, ki ga je pripeljala do največjih oportunističnih napak. In v nekoliko drugačni — bolj »desni« obliki — so isto frazo ponavljali tudi gospodje okoli druge internacionale, samo da se ta teorija tu ni imenovala »teorija revolucionarne spontanitete«, kajti socialdemokratskim birokratom beseda »revolucionaren« preveč smrdi po znoju, marveč dozorevanje delavskega razreda »na osnovi objektivno zasnovanih nasprotij«. Kaj se to pravi? Tu kot tam je to »teorija spontanitete«. In ker so voditelji II. internacionale tako korenito »verovali« v to, da bo končno ves proletariat »dozorel«, to se pravi spoznal »pravilnost« socialdemokratske politike in glasoval v parlamentu edino za socialdemokratske birokrate, zato so tudi odklanjali in ovirali vsak poizkus odločnejše borbe. V moji knjižici pa bi gospod Milivoj Magdič ne našel niti trohice kake »teorije revolucionarne spontanitete«, če bi brošurico temeljito prebral. Res je sicer, da v dani situaciji vloge subjektivnega faktorja nisem mogel tako poudariti, kakor bi jo bilo treba, toda kljub temu sem na nekaj mestih poudaril, da je poleg zavisnosti od objektivnih pogojev, tempo propadanja fašizma odvisen tudi od »subjektivne sposobnosti revolucionarnega faktorja« (str. 35) in na nekem drugem mestu (str. 44) izrecno poudarjam, da bi brez subjektivnega faktorja šel razvoj človeške družbe v barbarstvo. Več pa gospodu Milivoju Magdiču — žal — ne morem postreči; čemu ne, ve on prav tako dobro ko jaz.

ad 4. »Ni tako gotovo, da pride po skorajšnjem padcu fašizma socializem... Socializem ne more priti sam po sebi. Ne more nastati brez aktivne udeležbe subjektivnega faktorja...«

Že zgoraj sem dokazal, da je tako podtikanje o »teoriji revolucionarne spontanitete« in o zanikavanju važnosti subjektivnega faktorja (avantgarde) enostavno potvarjanje mojih izvajanj. Tu nas bo zanimalo le še vprašanje, čemu je gospodu Milivoju Magdiču potrebno tako potvarjanje. Razlogi so zelo preprosti in (oj človeška slabost!) povsem umljivi. — Kaj je za gospoda Milivoja Magdiča subjektivni faktor? To so voditelji socialdemokratske stranke in reformističnih sindikatov. Proti komu pa nastapamo mi? Proti protiproletarski politiki, ki jo vodijo voditelji socialdemokratske stranke in reformističnih sindikatov. Tako tudi smatramo socialdemokratske voditelje za nek »subjektiven faktor«, toda subjektiven faktor v negativnem smislu, to se pravi kot faktor, ki zavira pravo borbena spoznanje delovnega ljudstva, ki zavira razvoj pravega pozitivnega subjektivnega faktorja v delavskem gibanju. Toda, da bo proletariat končno vendarle zavrgel ta »negativen subjektiven faktor« tja, kamor spada, o tem

prav nič ne dvomimo. II. internacionala se že danes nahaja v popolnem razsulu. Naloga pravega subjektivnega faktorja pa je, da se bo ta največja trdnjava buržuazije v vrstah delavskega razreda razrušila do tal. Da, to je danes ena najvažnejših, če ne najvažnejša naloga delavstva. Boj delavstva proti kapitalizmu ne bo uspešen, če ne bo združen z njim takisto odločen boj proti največji oviri — proti eksponentom II. internacionale.

Da se gospod Milivoj Magdič in njemu slični gospodje branijo, je razumljivo, saj branijo svojo ugodno eksistenco v kapitalistični družbi. In zato je tudi čisto razumljivo, če je za take ljudi »danas najvažniji socialistički zadatak čuvanje demokracije«. Za borbeni proletariat je danes »najvažniji zadatak« boj za delo in kruh, boj za delavsko bodočnost. To bo lahko povedal Milivoju vsak delavec; res je, on se bo boril najodločneje proti fašizmu in tudi proti ukinjanju takozvane »demokracije«, toda ta boj ne bo zaradi »demokracije«, marveč zato, da se v tej borbi delavski razred strne v enotne vrste, v boj za bodočnost delovnega ljudstva. Gospod Milivoj Magdič naj si zapomni še eno dejstvo, da leži krivda za to, da niso mase »z revolucionarnim članom poletele na barikade« — na ljudeh njegovega kova. Če mu ni to zadosti, tedaj mu bomo drugič postregli z dokazi in primeri.

»Iz sviju ovih razloga« moramo ugotoviti, da je Magdičeva kritika »jedna vrlo loša« učenost »jednog vrlo lošeg« »marksista«, da pa je to popolnoma razumljivo, kajti ljudje Magdičevega kova (ali kova ljubljanskega gospoda A. M.) imajo trenutno samo to zgodovinsko misijo, da podaljšujejo kapitalizmu življenje in da bodo v bodočnosti končno oni sami izločeni iz proletarske sredine.

R. Novickij:

MEHIŠKI KATOLICIZEM

V prvi številki lanskega letnika smo priobčili L. Adamičev članek: »Slovenski kmet moli za mehiško cerkev«, ki je pokazala, da obstoji ves verski boj v Mehiki le v boju za ogromna katoliška veleposestva. Današnji članek je odlomek iz razprave »Der Katholizismus im Dienste des Faschismus«, preveden iz nemščine. O. ur.

Marx je po pravici pokazal, da je katolicizem mnogo prej pripravljen odpovedati se devetim desetimam svojih dogem kakor eni desetini svojih dohodkov.

Vsa zgodovina katolicizma kaže, da so religiozne ideje in obredi zanj razmeroma malo važni, ako ni pri tem prizadeta vsota od cerkve prisvojenih dohodkov. Cerkev je pripravljena sprejeti v svoje naročje vse, če so le pripravljene, da se organizacijsko podrede Vatikanu in mu dajejo del svojih dohodkov.

Najbolj kričeča primera katoliške elastičnosti z ozirom na dogmata sprejem stoddstotnih »shizmatikov« na vzhodnem Poljskem v katoliško cerkev in zlasti »pokatoličanjenje« Indijancev v srednji Ameriki. Celo današnji mehiški katolicizem ima zelo malo skupnega z rimskim katolicizmom. Pretežna večina mehiškega prebivalstva so Indijanci in katolicizem je moral pri svojem prodiranju v Mehiko svojo religiozno vsebino in svojo religiozno obliko prilagoditi lokalni veri. Znani potovalec Henry B. (Mexiko »Das Land der Wirren« 1914) piše:

»Z veliko večino ljudstva se reducira krščanski nauk na besede ‚San José‘ in ‚Maria gratissima‘. V severozapadnem delu Mehike so znali misijonarji podati svojim občinam vesel odnos do religije in tam plešejo domačini ponoči v cerkvah okoli svojih krščanskih simbolov prav tako vneto, kakor so prejšnje generacije okoli starih bogov« (str. 17).

K temu piše tudi Volskij v »Zgodovini mehiških revolucij:

»Katoliška vera, ki do danes prevladuje v Mehiki, je nekaj čisto drugega kot evropska katoliška vera. To ni niti katolicizem, ki bi bil prilagojen življenju Indijancev, ampak veje stare indijske religije, ki je prilagojena interesom katoliške cerkve. Katoliški lokalni prazniki so prilagojeni tradicionalnim indijanskim praznikom. Tako n. pr. praznujejo Veliko noč precej skromno, zato pa se odlikujejo cerkveni prazniki v čast lokalnim svetnikom po izrednem sijaju. Ti lokalni svetniki so večinoma indijanska božanstva, ki so prejela samo katoliška imena. Kakor prej indijanski bogovi, ki so predstavljali to ali ono prirodno silo, tako so tudi danes katoliški svetniki povezani z različnimi prirodnimi pojavi. S tem, da so zaščitniki žetve, priprošnjiki za dež, varuhi živine, zaščitniki pred požarom itd.

Da bi bila katoliška vera še sličnejša indijanski, so obdržali religiozno plese. V nasprotju z evropskimi deželami ni v Mehiki nobenih plovstov. Vsako mesto ima »svojo« Marijo in da bi se dokazala prednost ene lokalne Marije pred drugo, se vrše med vernimi katoliki pravcate medsebojne bitke.«

Originalni so tudi običaji mehiške »katoliške« duhovščine. Po B. izberejo v dveh državah, kadar obiskuje škof z duhovnikom vasi, za vsakega lepo deklico. (Str. 18.)

Delovanje papistov v Mehiki razkriva vso globino hinavščine katolicizma. Dočim v Evropi proglašajo vsako najmanjše neskladanje s papeži za krivoverstvo in so vlačili krivoverce na grmade, so papeži v Mehiki blagoslovili tako praznike poganskih bogov kakor tudi verske plese, vojno med pristaši posameznih domačih »Marij« in javno mnogoženstvo popov, ki so sicer oficijelno neoženjeni.

Če se rimski papeži imenujejo za naslednike apostolov, se mehiški popi lahko z mnogo večjo pravico imenujejo za naslednike duhovnikov starih Aztekov. Tako se lahko imenujejo toliko bolj, ker je katoliška duhovščina do polovice 19. stoletja ohranila »vse cerkvene datjate, ki so bile v veljavi v časih Aztekov«, »in sicer: prvič, ‚cerkveno datjatev‘, ki je znana kot desetina; drugič ‚oddajo prvega sadu‘ — prve sadove v poljedelstvu in živinorejstvu so prepuščali cerkvi; tretjič je moralo prebivalstvo sodelovati pri graditvi cerkva.« (Volskij, istotam, str. 29.)

Mehiški katolicizem je bil torej vedno zvezan z Rimom ne v verskem, temveč v politično-ekonomskem oziru. Pod zastavo katoliške vere so duhovniki, ki so kršili njeno vsebino in dogme tako kakor noben ateist, izsesavali življenjski sok zaostalega indijanskega prebivalstva in so izkoriščali njegovo zaostalost za politične mahinacije.

Naš šolsko-mladinski tisk

Ze nekaj mesecev gre borba v naših učiteljskih in izvenučiteljskih vrstah za obliko in vsebino čtiva šolske mladine, ki jo je sprožila poizkusna številka časopisa »Mlada Jugoslavija«; kako tudi ne, saj je ravno mladinski tisk nemalo važen sestavni del celokupnega kompleksa sodobnih vzgojnih in učnih vprašanj, ki je iz dneva v dan bolj pereč in zaman čaka rešitve.

Pojav lista »Ml. Jug.« sam na sebi ni toliko važen in značilen, kljub novi obliki mladinskega tiska pri nas, so pa toliko bolj značilne ankete in debate o tem predmetu, ki so nastale spričo izida tega časopisa. Anketa, v katero je bil poklican del takozvane naše leposlovne, likovne, časopisne in pisoče pedagoške elite, je pokazala vso zbežanost, neorientiranost in pomanjkanje pravega kriterija za postavljanje in reševanje vprašanj v kulturno-vzgojnem in učnem področju, kar je le logična posledica njihovih pogledov na svet in družbeno dogajanje. Zaman smo pričakovali in danes zastoj iščete v vsej kopici in množini izjav, nasvetov in pomislekov kakih bistveno vodilnih, družbeno pogojenih in vzročno utemeljenih smernic in misli glede vprašanja reforme mladinskega tiska. Večina njih, ki je bila udeležena pri anketi, da pove svoje načelne poglede na to vprašanje, se je omejila na povsem formalno plat tega vprašanja: ali šolsko-mladinsko revijo ali pa šolsko-mladinski časopis. Kdor pa je od njih zašel na načelno programatiko in idejno pot sodobnega mladinskega tiska, je prelival — razen nekaj izjem — ono sterilno solzavost in zlaganost »o vzgoji čuta za trajne in večne kulturne vrednote,« ki ji menda nudijo pravljice in povestice in za katere naj bi bila edino primerna leposlovna revija po vzoru dosedanjih mladinskih revij. Časopis bi pa s svojimi dnevnimi novicami mladino le še bolj pokvaril in razdražil. Na tak in podoben način je šel boj za in proti reviji »Naš rod« in poizkusni številki časopisa »Mlada Jugoslavija«, brez kakih globljih socialno pedagoških in psiholoških pogledov na tozadevne potrebe in zahteve sodobne šoloobvezne in doraščajoče mladine. Aktivizirano je bilo poleg tega tudi vse slovensko učiteljstvo, da izreče svoje načelne in formalne poglede ter določi za daljšo dobo smer, vsebino in obliko našega šol.-mladinskega čtiva. Njihove sklepe homo slišali na učiteljski skupščini v Ljubljani.

Treba si je biti na jasnem, da je glas po reformi mladinskega tiska samo sekundni interval v skali, ki kriči po spremembi celokupnega našega šolskega in izvenšolskega kulturno-vzgojnega in učnega življenja in da je ta le zgodovinsko utemeljena posledica socialno-ekonomske pogojenosti, v kateri se nahaja današnja družbena razvojna stopnja. Vzpredno s klicem po preureditvi in preusmeritvi šolskega življenja se je nujno pojavil klic po preusmeritvi mladinskega tiska. Od rešitve prvega zavisi rešitev drugega vprašanja. Kako je pa s prvim vprašanjem, glej članek »Reforma šolstva«, v lanskem letniku »Književnosti«.

Okostenelost in nemožnost šolskih čitank in po veliki večini vsega ostalega do nedavnega mladinskega čtiva, je najbolj zgovoren in poučen primer, kaj je treba dati mladini, da zasovraži že v rani mladosti sploh vsako čtivo. In kakor so bile šolske sobe zaprte pred istinitim in realnim življenjskim dogajanjem izven šolskih sten, tako se je pazilo tudi pri čtivu, da učenec ne bi preko tiska pogledal v resnično življenje in spoznal svoj dejanski položaj v družbi ter se na ta način pripravil in oborožil za borbo za zboljšanje svojega življenjskega položaja. Razboritejši in spoznanja žejni mladini pa je šola priskočila na pomoč z »Zamorčki«, »Zvončki« in »Vrtci«, da je s tem paralizirala spoznanja in življenjskega razgleda žejno mladino.

V tej suhoparno ganglovski in Kržičevo zmoralizirani mladinski literaturi se je pred petimi leti pojavila v naših šolah mladinska revija »Naš rod«, ki pomeni brez dvoma korak naprej. Da, korak naprej,

zakaj »Naš rod« je v primeri z »Zvončki« in »Vrtci« prinesel med šolsko mladino osvežujoči dih, kljub temu, da je list ostal po svoji formalni in materialni plati, po svoji urejenosti in vsebini preveč enostransko usmerjen, ker v pretežni večini gleda le na estetsko formalno vzgojno plat in kljub temu, da je po svojem načinu gledanja na življenjsko in družbeno dogajanje idealistično usmerjen ter tako po svoji metodi nesodoben in ne odgovarja sodobnemu znanstvenemu gledanju na svet in življenje. Predaleč bi zašli, da bi dali pod mikroskop vseh pet letnikov revije, ki leže pred nami. Zadostuje naj za ta list značilna usmerjenost in orientacija v spletu družbenega življenja sledeči primer: »Rotschild, ki daje od svojih ogromnih dohodkov na tisoče za vzgojo mladine, za zdravljenje bolnikov, za sirotišnice in hranilnice — ga hvalim in prijetno mi je.« Brez komentarja. List ima 21.500 naročnikov.

Zavest, da oblikuje doraščajočo generacijo celokupno življenje z vsemi pojavi družbene in prirodne zakonitosti in to mimo in preko šole, da mora skozi šolske sobe ves tok realnega življenja in da je uprav šola poklicana dati učencu osnovo za vsaj približno objektivno-kritično motrenje teh pojavov, je rodila potrebo, da se mladinski tisk postavi v tesnejšo službo vzgoje in pouka, »da bo z mladino živel in dihal v tistem tempu, kakor gre danes življenje in mu kazal narod od gospodarske, socialne in duhovne plati.« S tem bi mladina stopila na samostojnejše noge in bi prestala biti »up in nada« raznih političnih lisjakov. Temu je hotel zadostiti toliko obetajoči list »Mlada Jugoslavija«, ki je vsekakor po svoji zamisli, po svoji žurnalistični obliki posrečena, sodobnim zahtevam in potrebam odgovarjajoča oblika mladinskega tiska; je pa po svoji vsebini in usmerjenosti docela ponesrečen eksperiment in le poslabšana izdaja »Našega rodu«. Tako urejevan mladinski časopis, ki se je predstavljal v poizkusni številki, je le surogat političnega tednika slabše izdaje, brez kake resnejše osnove. Toliko obetajoči stik s stvarnim življenjem, z vsemi področji družbenega življenja je ostal le samo pri obljubah. Pa se ja ne odraža v rubriki »Zadnje novice za mlade glavice«, kjer pove: 1. da se je ponesrečil belgijski kralj, 2. da je papež Pij XI. že 12 let glavar, 3. da v Petrovaradinu (!) dobe sremski narodni mučeniki svoj spomenik, 4. da so bile na Poljskem (!) smučarske tekme in 5. da je v Kuršumlji (!) neko deklico ogrizel pes. In kaj se je v Sloveniji zgodilo? Nič, prav nič! Uboge glavice! Mar pomenijo biografije in krajepisne črtice pisane brez vzročne povezanosti, zgodovinsko družbene utemeljenosti, ono luč, ki jo oznanja v uvodniku urednik: »Kakor da stopamo iz mraka v luč, kakor da se na pragu domače hiše razgledujemo naokrog, se nam s pomladjo odpira pogled v svet, ves obsijan od solca! — Kaj pa brezposelnost in splošna beda? Op. pis.) prerojen za novo življenje.

Solnce in zarja, kakršno je pokazala ta številka s svojo vsebino, predvsem pa s svojo usmerjenostjo, je dominiralo štiridesetosemga leta preteklega stoletja. Danes pa je to solnce že zatemnilo, ker pomeni konzervativnost in reakcionarnost v družbenem progressu. Motivi in pogoji, ki usmerjajo in dajejo vodilno življenjsko linijo svobodni mladi generaciji in oblikujejo duhovni obraz današnje mladine so vse drugačni in vse bolj resni, kot pa si to predstavlja urednik M. J. On ni v stanju ugledati in preceniti novih družbenih sil, ki korakajo pod drugačnimi pogoji in drugačnemu solncu nasproti, kot pa so to bili meščanski egalitejci iz štiridesetosemga leta preteklega stoletja. Današnja mladino ne bomo več zadovoljili z žongliranjem besed, pa naj bodo te zavite v leposlovno ali pa žurnalistično obliko. Duhu časa, zahtevam in potrebam najširših slojev delovnega razreda odgovarja realistična, znanstveno utemeljena in zgodovinsko družbeno pogojena metoda pisanja, brez vsake idealizacije in bolne fantazije pa naj bo to leposlovje ali žurnalizem. Na ta način bo šele dobila šola potom tiska pravi stik z življenjem, šolska mladina pa vsaj približno objektivno-kritičen kompas za ocno in pot v življenje.

Vestnik „Enakosti“ iz Jesenic

Kdo je fašističen?! Delavski javnosti v vednost in razsojanje. Na tiha in prikrita podtikanja ter blatenje, ki jih uganjajo preračunani demagogi na ime Delavskega kulturnega društva Enakost-Jesenice to-le v odgovor: Do 6. januarja 1929. se je vedno vsa povojna leta sem zatrzjevalo od strani centralnega vodstva Svobode, da je del. kult. zveza Svoboda nevtralna ustanova za vse tri delavsko razredne smeri, ki so tedaj obstojale. Toda to zatrzjevanje v praksi ni držalo, ker je bila navidezna nevtralnost zveze Svobode v mnogih krajih le slepilo nevednim ter obenem kritje demagogom, da so lažje provocirali resnično delavsko kulturno stvar ter sploh razredno proletarsko miselnost. V kulturni organizaciji takrat direktnega razkola sicer ni bilo, toda indirektno posledice razkola v strokovnem, gospodarskem in političnem gibanju so se tudi na kult. polju znatno čutile. Radi tega tudi ni bilo moči zaznamovati napredka. Nikdo namreč ni verjel v iskreno nevtralnost kulturne institucije; kajti skupina, ki je imela vodstvo podružnice v rokah, je nastopila proti ostalima dvema. Centralno vodstvo je bilo ves čas v rokah SPJ, katera je vsako podružnično vodstvo ostalih dveh frakcij tudi radi pravilnega delovanja osporavala in če ni šlo drugače, je razpustila podružnico ali postavila komisarja itd. (Ljubljana). Nevtralna organizacija bi se pa ne smela udeleževati aktivno in oficijelno nobenih prireditev ne levih, ne desnih in ne JSDS, če pri prireditvi niso sodelovale vse tri smeri, sicer se je zgodilo, da sta bili ostali dve ali pa ena razžaljeni in zastopavljeni. Pristranost je bila neizogibna in samoobsebi umevna, ki je razkrajala skupnost in zблиžanje in končno združenje, katerega bi bila morala prav kulturna ustanova forsirati in podpirati tako z delom kakor z vzgojo. Dogajalo se je le narobe.

Jeseničani smo to medsebojno razmerje spoznali za nevzdržno. Zato smo leta 1928 v juniju na sestanku gorenjskih podružnic z znano resolucijo, ki je bila tudi v časopisih »Enotnost« in »Naprej« objavljena (Delavska Politika je ni hotela objaviti), odstranili vse tukaj navedene načelne ovire s parolo, da mora biti »Svoboda« resnično nevtralna in resnično nepristranska. Raznih oficijelnih prireditev vseh treh smeri se udeleži le tedaj in oficijelno, kjer bodo vse tri smeri sodelovale. Sicer bomo delovali le vzgojno in vse dotlej, dokler se ne ugladijo medsebojne razmere, ki bodo potem omogočile združitve. Vedite, da je bila s tem našim korakom ustvarjena prav resnična podlaga za znošljivejše skupno sodelovanje. Vse gorenjske podružnice in centrala Svobode so sprejele in odobrile naše stališče kot pravilno. Levičarji in JSDS so šli vneto na delo za procvit resnične kult. vzgoje. Desničarji z Jeram-om Jurijem na čelu pa so še poostrili proti tej novi formi svoje delovanje. Januarja 1930. l. je centrala »Svobode« objavila sklep: »Kdor ni strokovno organiziran, ne more biti tudi član kult. organizacije«. Ta »diktat« centrala Svoboda v takratnih razmerah ni bil umešten. Kajti tudi takrat moreš biti pošten in pravičen, kadar se nasprotnik ne more braniti. Zgodile so se stvari, ki jih danes niti popisati ne moremo. Zgodovina proletarskega boja in napredka bo že v bližnji bodočnosti sama odgovarjala in podajala prave zaključke. Za proletariat je glavno, da spoznava razna nečedna, koruptna, škodljiva in sramotilna dela mnogih, mnogih lažimarksističnih manjših, večjih, velikih in visokih glav, ki na račun proletariata žive.

Nekaj Jeseničanov nas je vsled takega nastopa centralne uprave izstopilo iz Svobode in podr. vodstvo so prevzeli njeni pristaši. Podružnica je malone zaspala, da ni njeno funkcijo zopet poživilo nekaj mladih, poštenih moči, od katerih so nekateri prišli iz malomeščanskih vrst, ker so spoznali, da je edina rešitev v razredno zavedni delavski organizaciji. To ni njih napaka, ampak napredek.

Te mlade moči so vse stvari v podružnici preiskale, ugotovile krivce in prevzele vodstvo v svoje roke. Nikdo se sedaj ne bode več čudil, če so tudi proti posameznim članom centr. Svobode nasprotovali, prepričane, da delajo prav. Prišlo je do spora in centrala je podružnico na Jesenicah razpustila. Iz istega vzroka ni bila priznana jeseniška delegacija na kongresu. Zato se je nato osnovalo Del. kult. društvo Enakost na Jesenicah kot naslednica podr. Svobode, in ki je po svojih nastopih vsaj toliko socialistična kot celotna zveza Svoboda, četudi ve, da še ni izvršila vseh svojih nalog, kar pa ni kriva ona, ampak razmere, v katerih mora delati. Iz naših okrožnic na vse podr. Svobode v Sloveniji se zrcali naša iskrenost, socialistična miselnost ter sodružna vzajemnost. Odgovorov na naše okrožnice skoraj nismo nič prejeli, iz česar sumimo, da jih članstvo sploh ni bralo. Centralno upravo Svobode smo naprosili za objavo naših poročil v njenem listu »Svoboda« in pod kakimi pogoji nam jo dá kot članski vestnik. Toda prejeli nismo nobenega odgovora. Zato smo prosili uredništvo »Književnosti«, da sprejme Vestnik naše organizacije, kar se je tudi zgodilo. Kdor misli še danes, da se bode društvo samoobsebi razbilo, je v zmoti, ker vztrajno in sodružno delo je resnični predstavitelj razrednega kulturnega gibanja na Jesenicah. Proletariatu Slovenije pa kličemo: od spodaj navzgor bo prišla tudi združitev na kulturnem polju. Družnost! — Ignac Kralj.

Iz zgodovine razpusta jeseniške »Svobode« in ustanovitve »Enakosti«. Prva okrožnica: Vsem podružnicam »Svobode« v Sloveniji, sprejeta na odborovi seji dne 4. aprila 1933. — Sodrug! in sodružice! — Z ozirom na napetost med centralnim odborom »Svobode« v Ljubljani in podružnice jeseniške »Svobode« si dovoljujemo s to okrožnico obrazložiti vsem podružnicam vzrok spora in naše stališče, ker se nam je na zadnjem kongresu onemogočila vsaka beseda zagovora proti izpadom centrale.

Naša podružnica se je kakor sedaj tudi pred leti večkrat bavila z mislijo, kako bi se moglo vsaj na kulturnem polju dvigniti vzgojno marksistično delovanje. V ta namen je že pred leti izšla resolucija gorenjskih podružnic, s katero se je hotelo povezati naziranja vseh marksistično zavednih delavcev in ustvariti podlago za iskreno skupno delovanje. Naglašamo, da je bila ta resolucija odobrena tudi s strani centralnega odbora. S tem je bila podana resnična nevtralnost gorenjskih podružnic in vsakemu omogočeno udejstvovanje v smislu Marksovih idej.

Centralno vodstvo je pa to načelo s svojim člankom v januarski številki »Svobode« iz l. 1930, odločno poteptalo s tem, ker je proglasilo v njem, da ne more biti nikdo član kulturne organizacije, če ni strokovno organiziran in da je vsak tak »Svobodaš« vsega zaničevanja vredna kreatura. Jeseniška podružnica je delovala za konsolidacijo gibanja in za ublažitev medsebojnih napetosti. Centralni odbor je s tem svojim postopanjem le povečal razdor. Zaradi tega so Jeseničani poklicali centralnega predsednika s. Cirila Štuklja na referat v svrhu razjasnitve položaja. Na sestanku, ki se je sklical v ta namen, je s. Štukelj izjavil, da je on sam pisec omenjenega nekulturnega in nevzgojnega izpada in da je to tudi soglasen sklep centralnega odbora. S tem sklepom se je ustvarila pristranost, ki omogoča centralnemu vodstvu izpade proti posameznim podružnicam in posameznim članom. Nastop s. Štuklja na tem sestanku je omogočil pravecati razdor v podružnici in s tem za več časa vsaj delno izločil iz nje društveno, zlasti pa marksistično delovanje.

(Dalje prihodnjič.)